

7. Deelonderzoek 4:

Seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg.

Rapport Rijksuniversiteit Groningen,

prof. dr. H.W.E. Grietens

**rijksuniversiteit
groningen**

SEKSUEEL MISBRUIK VAN KINDEREN IN PLEEGZORG

Rapport bij deelonderzoek 4:
Aard en omvang van seksueel misbruik in de pleegzorg
en de reactie op signalen (periode 1945-2007)

in opdracht van de commissie-Samson

Prof. dr. Hans Grietens

Afdeling Orthopedagogiek
Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

juli 2012

Inhoud

Inleiding	5
1 Een korte schets van de pleegzorg in Nederland	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Doelgroep en indeling van de pleegzorg	6
1.3 Wat is ‘goede’ pleegzorg?	7
1.4 Pleegzorg of residentiële zorg?	7
1.5 De problematiek van jeugdigen in pleegzorg	8
1.6 Demografische kenmerken van de doelgroep in pleegzorg in Nederland	9
1.7 Professionalisering in de pleegzorg	10
1.8 Pleegzorg en het thema ‘seksualiteit’	11
2 Seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg: een synthese van de wetenschappelijke literatuur	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Onderzoeksvragen	15
2.3 Methode	15
2.3.1 Zoekproces naar rechtstreekse bronnen	15
2.3.2 Verbreding van het zoekproces	17
2.4 Resultaten	18
2.4.1 Onderzoek naar seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg: een onderbelicht thema?	18
2.4.2 Wat leren we over de omvang van seksueel misbruik bij kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?	20
2.4.3 Wat leren we over de aard van seksueel misbruik bij kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?	24
2.4.4 Wat leren we over de slachtoffers?	25
2.4.5 Wat leren we over de daders?	27
2.4.6 In welke pleeggezinnen vindt seksueel misbruik plaats?	28
2.4.7 Hoe wordt er met de signalen van seksueel misbruik omgegaan?	29
2.4.8 Is er onderzoek vanuit kindperspectief?	30
2.4.9 ‘Onware’ beschuldigingen van seksueel misbruik in het pleeggezin	31
2.5 Hoe kan het dat pleegkinderen seksueel misbruikt worden? Reflecties vanuit de literatuurstudie	33
2.5.1 Het microniveau	33
2.5.2 Het mesoniveau	34
2.5.3 Het macroniveau	35
2.6 Conclusies	35
3 Seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg in Nederland: empirisch onderzoek over de periode 1945-2007	37
3.1 Inleiding	37
3.2 Professionals rapporteren over seksueel misbruik	37

3.2.1	Een inhoudsanalyse van incidenten en vermoedens uit de survey	37
3.2.1.1	Onderzoeksvragen	37
3.2.1.2	Methode	38
3.2.1.3	Resultaten	39
3.2.1.4	Conclusies	47
3.2.2	Professionals over de vraag ‘Hoe kan het dat kinderen in pleegzorg seksueel worden misbruikt?’	48
3.2.2.1	Onderzoeksvragen	48
3.2.2.2	Methode	48
3.2.2.3	Resultaten	49
3.2.2.4	Conclusies	53
3.3	Slachtoffers rapporteren over seksueel misbruik	54
3.3.1	Een kwalitatieve analyse van de meldingen bij de commissie Samson	54
3.3.1.1	Onderzoeksvragen	54
3.3.1.2	Methode	54
3.3.1.3	Resultaten	56
3.3.1.4	Conclusies	71
3.3.2	Een analyse van de verhalen van slachtoffers	72
3.3.2.1	Onderzoeksvragen	72
3.3.2.2	Methode	72
3.3.2.3	Resultaten	74
3.3.2.4	Conclusies	84
3.4	Pleegouders over de zorg voor seksueel misbruikte pleegkinderen	85
3.4.1	Onderzoeksvragen	85
3.4.2	Methode	85
3.4.3	Resultaten	86
3.4.4	Conclusies	91
3.5	Dossieronderzoek bij de William Schrikker Groep naar incidenten van seksueel misbruik in pleeggezinnen	92
3.5.1	Inleiding	92
3.5.2	Karakterisering van de William Schrikker Groep	93
3.5.3	Archieven en archiefbeheer	94
3.5.4	Bronnenonderzoek en bronnenkritiek	94
3.5.4.1	Steekproef pupillendossiers	96
3.5.4.2	Jaarverslagen	96
3.5.5	Resultaten archiefonderzoek pleegzorg	97
3.5.5.1	1945-1965	97
3.5.5.2	1965-1980	99
3.5.5.3	1980-1995	99
3.5.5.4	1995-2007	100
3.5.5.5	Meldingen	100
3.5.6	Conclusie	101
4	Discussie	102

4.1 Enkele opvallende resultaten	102
4.2 Sterke en zwakke punten van het onderzoek	107
4.3 Thema's voor verder onderzoek	108
5 Algemene conclusie	109
Literatuur	110
Bijlagen	118
Bijlage 1: Vragenlijst over incidenten en vermoedens	
Bijlage 2: Format van de commissie-Samson voor de meldingen	
Bijlage 3: Codeerschema voor de analyse van de meldingen	
Bijlage 4: Leidraad voor interviews slachtoffers	
Bijlage 5: Leidraad voor interviews pleegouders	

INLEIDING

Dit deelrapport gaat over seksueel misbruik van pleegkinderen in Nederland in de periode 1945-2007. Het bestaat uit vijf hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt een korte schets gegeven van de pleegzorg in Nederland. In het tweede hoofdstuk wordt verslag gedaan van een studie van de internationale, wetenschappelijke literatuur over seksueel misbruik van pleegkinderen. Het derde hoofdstuk bevat de rapportage van het empirisch onderzoek over seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg (1945-2007). Dit onderzoek omvatte vier delen: 1) een onderzoek bij professionals, 2) een onderzoek bij slachtoffers, 3) een onderzoek bij pleegouders die seksueel misbruikte pleegkinderen opvangen, en 4) een dossierstudie naar incidenten en vermoedens van seksueel misbruik bij pleegkinderen die werden geplaatst via de William Schrikker Groep. In het vierde hoofdstuk reflecteren we over de bevindingen uit de literatuurstudie en het empirisch onderzoek. We kijken naar de convergenties en de verschillen tussen de vier perspectieven (literatuur, rapportage door professionals, slachtoffers, en pleegouders) van waaruit we het probleem hebben bekeken, bespreken de sterke punten en beperkingen van ons onderzoek en noemen enkele thema's voor verder onderzoek. In het vijfde hoofdstuk formuleren we een algemene conclusie.

Volgende vragen lagen aan de basis van het onderzoek:

1. Wat was de omvang van seksueel misbruik van kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?
2. Wat was de aard van dit misbruik?
3. Welke pleegkinderen werden het slachtoffer van misbruik?
4. Wie waren de daders en welke kenmerken hebben ze?
5. Welke kenmerken hadden de pleeggezinnen waar seksueel misbruik plaatsvond?
6. Hoe werd er met de signalen van seksueel misbruik omgegaan?

Een bijkomende vraag die in de loop van het onderzoek aan belang won, was de vraag: 'Hoe was seksueel misbruik van kinderen in pleeggezinnen mogelijk?' Deze algemene vraag overkoepelt de bovenstaande vragen. We zijn haar dan ook gaan beschouwen als de centrale vraag, waarop we in dit onderzoek een antwoord hebben proberen te krijgen.

Op verzoek van de commissie-Samson werd in het onderzoek aan het kindperspectief een belangrijke plek toebedeeld. Dit perspectief komt het meest naar voren in het tweede deel van ons empirisch onderzoek. Dit bevat een analyse van een deel van de meldingen over misbruik in pleegzorg die bij de commissie werden gedaan en van de levensverhalen van enkele slachtoffers. Maar ook in de literatuurstudie en de andere delen van het empirisch onderzoek hebben we getracht om het kindperspectief, waar mogelijk en gepast, te belichten.

HOOFDSTUK 1

Een korte schets van de pleegzorg in Nederland

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een korte schets van de pleegzorg in Nederland. We gaan eerst in op de doelgroep en de indeling van de pleegzorg (1.2). Vervolgens hebben we het over wat ‘goede’ pleegzorg is (1.3) en de relatie tussen pleegzorg en residentiële zorg (1.4). Dan beschrijven we hoe de populatie van pleegkinderen in Nederland eruit ziet. We hebben het over hun problematiek (1.5) en demografische kenmerken (1.6). Nadien zoomen we in op de professionalisering in de pleegzorg (1.7). Tot slot staan we kort stil bij het thema ‘seksualiteit en pleegzorg’ (1.8).

1.2 Doelgroep en indeling van de pleegzorg

Hoewel pleegzorg al lang bestaat, is zij in Nederland pas in 1989 een erkende vorm van jeugdhulpverlening met een eigen organisatie geworden. Dit gebeurde naar aanleiding van de invoering van de Wet op de Jeugdhulpverlening (Van der Ploeg, 2002). Pleegzorg is een vorm van pedagogische zorg waarbij kinderen voor korte of langere tijd uit hun gezin van oorsprong worden gehaald en geplaatst worden in een ander gezin, hetzij uit hun eigen (familiale) netwerk, hetzij uit het bestand van pleeggezinnen ingeschreven in een jeugdzorginstelling die pleegzorg aanbiedt (De Baat & Bartelink, 2011; Strijker, 2009). Plaatsing kan vrijwillig dan wel door de kinderrechter opgelegd zijn. In het laatste geval betreft het kinderen met een justitiële kindbeschermingsmaatregel: een ondertoezichtstelling (OTS) of een voogdijmaatregel. Sinds in 2005 de jeugdhulpverlening werd gereorganiseerd en er een nieuwe Wet op de Jeugdzorg kwam (Van der Linden, Siethoff, & Zeijlstra-Rijpsma, 2009), zijn er in Nederland 28 jeugdzorginstellingen die pleegzorg aanbieden. Vier pleegzorgaanbieders opereren landelijk, de andere regionaal (www.pleegzorg.nl/pleegzorginstellingen).

De pleegzorg is gevarieerd wat betreft type, duur en vorm. Men onderscheidt twee typen: netwerk- en bestandspleegzorg. Wanneer een kind wordt geplaatst in een gezin uit het eigen netwerk spreken we van netwerkpleegzorg, wanneer het een plaatsing is in een ‘vreemd’ gezin, gaat het om bestandspleegzorg. Pleegzorg kan van beperkte duur zijn (bijv. zes maanden). Dan wordt zij ingezet als een ‘hulpverleningsvariant’ en is er voor het kind een perspectief op terugkeer naar het gezin van oorsprong. Maar pleegzorg kan ook een ‘opvoedingsvariant’ worden. Dan wordt het pleeggezin voor het kind een gezin ‘voor het leven’, en verblijft het er minstens tot het de meerderjarigheid heeft bereikt. Daarnaast zijn er crisispleegzorg en deeltijdse pleegzorg. In het laatste geval is het kind een deel van de dag of de week bij pleegouders en verblijft het voor de rest van de tijd in zijn gezin van oorsprong of een residentiële omgeving. Verder onderscheidt men dagpleegzorg en pleegzorg bij logeer-, weekend- of vakantiegezinnen. Voor kinderen met specifieke behoeften, bijvoorbeeld kinderen die door chronische verwaarlozing, fysieke of emotionele mishandeling en/of seksueel misbruik in hun thuissituatie ernstig werden getraumatiseerd en kampen met geestelijke gezondheidsproblemen, bestaan er intensieve vormen van pleegzorg, in het bijzonder orthopedagogische of therapeutische pleegzorg. Deze komt in Nederland al in de jaren zestig van de vorige eeuw voor (Hart de Ruyter,

Boeke, & van Beugen, 1968). Ze kent tot op de dag van vandaag een toepassing (bijv. van der Most e.a., 2001).

1.3 Wat is ‘goede’ pleegzorg?

Wat is ‘goede’ pleegzorg en hoe kan deze worden gerealiseerd? In het onderzoek naar de uitkomsten van pleegzorg wordt de laatste jaren vooral gewezen op veiligheid, continuïteit en ‘belongingness’ (het gevoel erbij te horen) als dimensies van ‘goede’ pleegzorg (Fernandez & Barth, 2010; Kerman, Freundlich, & Maluccio, 2009; Strijker, 2009).

Een voorwaarde voor goede pleegzorg is de stabiliteit van de plaatsing. Uit de literatuur blijkt dat over het algemeen bij 20% tot 55% van de pleegkinderen kan worden gesproken van een stabiele leef- en opvoedsituatie. Zij maken geen verplaatsingen mee (van Oijen & Strijker, 2010). Bij ongeveer 20% van de pleegkinderen echter is er sprake van een zeer instabiele leef- en opvoedingssituatie. Zij werden drie maal of vaker geconfronteerd met een verandering van leef- en opvoedingsomgeving.

Eén bevinding die in verschillende studies naar voren komt, is dat het heel belangrijk is om voortijdige stopzetting van plaatsingen te vermijden en ervoor te zorgen dat kinderen zo min mogelijk worden verplaatst. In Nederland doet men hier de laatste jaren vele inspanningen voor. In Gelderland bijvoorbeeld probeert men integrale pleegzorg te organiseren (Damen, Van den Elsen, & Pijnenburg, 2010). Men streeft er onder andere naar het crisispleeggezin waar het kind terecht kon voor de eerste opvang een vaste plek te laten worden, wanneer zich een langdurigere plaatsing opdringt. Hoewel volgens Strijker en Knorth (2007) het verloop van kinderen in de pleegzorg in Nederland iets gunstiger uitvalt dan in sommige van onze buurlanden, kan toch niet worden ontkend dat er ook hier nog te veel pleegkinderen worden verplaatst (van Manen, 2011).

1.4 Pleegzorg of residentiële zorg?

De keuze voor pleegzorg mag dan internationaal wel een breed maatschappelijk draagvlak hebben (Eurochild, 2010), het empirisch onderzoek is minder duidelijk over de vraag of de keuze voor pleegzorg leidt tot betere resultaten bij kinderen (bijv. op het vlak van cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling) dan de keuze voor residentiële zorg. Deze vraag onderzoeken is om meerdere redenen lastig. Eén belangrijke reden is dat bij vergelijkend onderzoek de beginsituatie in beide groepen idealiter gelijk zou moeten zijn (bijv. achtergronden, redenen van plaatsing, gedragsproblemen bij het kind, ontwikkelingsniveau van het kind, gezinskenmerken...). In een gerandomiseerd onderzoekszet zou het zelfs zo moeten zijn dat de kinderen volgens toeval aan een groep (pleegzorg, residentiële zorg) worden toegewezen. Zoveel controle kan de jeugdzorgonderzoeker meestal niet uitoefenen, al bestaan er wel statistische technieken om randomisering van onderzoeksgroepen te benaderen.

Onderzoekers die proberen beide groepen met elkaar te vergelijken lopen dus tegen heel wat methodologische en ethische problemen aan. De resultaten van hun onderzoek tonen niet zonder meer aan dat plaatsing in een pleeggezin in alle gevallen beter is voor kinderen dan plaatsing in een tehuis. Zo vonden Wiener en Wiener (1990) in de Verenigde Staten dat kinderen die in de residentiële zorg verbleven het op diverse domeinen van ontwikkeling beter deden dan pleegkinderen. In Nederland volgde van Ooyen-Houben (1991) twee jaar lang jonge kinderen die verbleven in tehuizen en pleeggezinnen. Ze vergeleek hun ontwikkeling. Hoewel de beginsituatie enigszins verschillend was – de pleegkinderen hadden bij instroom doorgaans een wat lichtere

problematiek dan de tehuis kinderen – was het niet zo dat hun ontwikkeling beter verliep. Ook bij vele tehuis kinderen waren grote vorderingen te zien en op hun beurt bleven vele pleegkinderen kwetsbaar en achter op hun ontwikkeling. Recent onderzoek van Lee en Thompson (2008) wijst in dezelfde richting. Andere onderzoekers in de VS bevestigen dit beeld. Pleegkinderen doen het niet altijd beter dan tehuis kinderen, vaak laten ze slechtere resultaten zien, doen ze het minder goed op school, integreren ze minder goed in de maatschappij en kampen ze met ernstigere psychosociale problemen. Het deed bij enkele onderzoekers uit de Verenigde Staten recent zelfs de roep weerklinken naar meer traditionele residentiële woonvormen (Allen & Vacca, 2011).

Onderzoek waarin pleegkinderen de pleegzorg evalueren laat vaak een hoge mate van tevredenheid zien. Chapman, Wall en Barth (2004) bijvoorbeeld vonden dat 90% van de kinderen hun pleeggezin graag zag en zich opgenomen voelde in het gezin. Ongeveer de helft van de ondervraagde kinderen wou permanent in het pleeggezin blijven en ruim een derde wou graag dat de pleegouders hen zouden adopteren. Ook Wilson en Conroy (1999), die een grootschalig onderzoek deden bij 1100 uithuisgeplaatste kinderen tussen vijf en achttien jaar, rapporteerden een hoge tevredenheid. Kinderen in netwerkplaatsingen rapporteerden gemiddeld een wat grotere tevredenheid dan kinderen in bestandsplaatsingen. In eerstgenoemde groep gaf 94% aan zich geliefd te voelen, in laatstgenoemde groep 82%. Over het algemeen waren pleegkinderen overigens meer tevreden over hun uithuisplaatsing dan kinderen die in een tehuis verbleven. Soortgelijk resultaat werd recentelijk ook in Nederland gevonden (Stichting Alexander, 2011). De pleegkinderen en kinderen in gezinshuizen waren in dit onderzoek over het algemeen tevredener dan de kinderen in tehuizen. Maar dat wil niet zeggen dat pleegkinderen niets op de zorg hebben aan te merken. Integendeel, het kan in hun ogen nog beter, zoals blijkt uit een recent overzicht van studies waarin kinderen die nog in de pleegzorg zaten, werden ondervraagd (Grietens, 2011). De voorbereiding bijvoorbeeld kan worden verbeterd, in het bijzonder is meer uitleg en informatie op kindniveau wenselijk. Wanneer kinderen naar een ander pleeggezin of naar een tehuis worden overgeplaatst, vinden ze dat heel vervelend, maar als hun de reden voor de verplaatsing tijdig en goed wordt uitgelegd, wordt de breuk draaglijker. Verder willen pleegkinderen als ‘gewone’ kinderen worden bejegend. En ze zijn natuurlijk met hun toekomst bezig en hopen op steun wanneer ze de jeugdzorg verlaten.

1.5 De problematiek van jeugdigen in pleegzorg

De problematiek van jeugdigen in de pleegzorg verschilt in wezen niet van die van jeugdigen in tehuizen. We zien zowel internaliserende als externaliserende problemen, maar laatstgenoemde krijgen veel aandacht in interventies, omdat ze het meest opvallen en het meest storend zijn in de dagelijkse omgang met het pleegkind (Strijker, 2009). Het enige verschil dat soms wordt gerapporteerd is een gradatieverschil. Soms blijkt dat kinderen in residentiële voorzieningen ernstigere problemen vertonen dan pleegkinderen. Dit heeft dan veelal te maken met het feit dat ze doorgaans iets ouder zijn en een langere plaatsingsgeschiedenis met meer mislukte plaatsingen achter de rug hebben.

De laatste jaren worden in de pleegzorg nogal wat kinderen gemeld met ernstige hechtingsproblematieken – men spreekt in dat verband over een gedesorganiseerde hechtingsstoornis – en symptomen van posttraumatische stress. Vaak gaat het om erg jonge kinderen (onder de 5 jaar) die voor ze uit huis werden geplaatst diverse trauma's hebben meegemaakt, bijvoorbeeld interpersoonlijk geweld, scheiding, verlies. Het is voor deze kinderen van zeer groot belang dat hun nieuwe omgeving stabiliteit verzekert en de mogelijkheden biedt

zich te hechten aan hun pleegouders én dat pleegouders hierbij goed worden ondersteund (Dozier, Grasso, Lindhiem, & Lewis, 2007). Posttraumatische stress is bij deze kinderen dikwijls het gevolg van verwaarlozing of mishandeling in hun thuissituatie en kan zich in diverse geestelijke gezondheidsproblemen uiten. Overwaakzaamheid (arousal), herbelevingen van pijnlijke gebeurtenissen en ervaringen (intrusion) en vermijdingsgedrag (avoidance) zijn de belangrijkste symptomen die wijzen op posttraumatische stress (Oswald, Heil, & Goldbeck, 2010).

Strijker (2009) geeft een overzicht van internationale studies naar het voorkomen van een geschiedenis van verwaarlozing en mishandeling bij pleegkinderen. Voor fysieke mishandeling worden percentages gerapporteerd tussen 7,7 en 66,0, voor emotionele mishandeling tussen 0,1 en 74,0, voor verwaarlozing tussen 28,0 en 81,9 en voor seksueel misbruik tussen 2,1 en 54,0. Dat deze cijfers sterk uiteenlopen heeft onder andere te maken met de verschillen in de onderzochte populaties (bijvoorbeeld leeftijden van de pleegkinderen), de definities en onderzoeksmethoden en -instrumenten die worden gehanteerd, en het type informant dat wordt ondervraagd. In een recent onderzoek bij eenennegentig pleegkinderen in het noorden van Nederland (Grietens, Van Oijen, & ter Huizen, 2012) kwam naar voren dat deze kinderen gemiddeld meer dan acht ingrijpende levensgebeurtenissen hadden meegemaakt voor ze in het pleeggezin waren terechtgekomen. Scheiding, verlies en vooral interpersoonlijk geweld waren de vaakst voorkomende gebeurtenissen.

1.6 Demografische kenmerken van de doelgroep in pleegzorg in Nederland

In 2010 waren er in Nederland 24.150 kinderen die van een vorm van pleegzorg gebruikmaakten, 15.206 kinderen woonden in een pleeggezin en er waren 8944 nieuwe plaatsingen. In datzelfde jaar waren er 20.063 kinderen in 24-uurs pleegzorg, dit is 57% van de minderjarigen die gebruikmaakten van voltijd jeugdzorg accommodaties (Jeugdzorg Nederland, 2011).

Sinds 2000 is het aantal kinderen in pleegzorg jaarlijks blijven stijgen en nu zijn er ongeveer dubbel zoveel kinderen die van pleegzorg gebruik maken als aan het begin van deze eeuw. Het is zelfs zo dat de huidige bezettingsgraad lichtjes hoger is dan de landelijke capaciteit toelaat, ondanks het feit dat de overheid in 2010 de pleegzorgcapaciteit met honderddrie plaatsen heeft uitgebreid. Er zijn dus momenteel iets meer kinderen in de pleegzorg dan er door de overheid aan middelen worden voorzien. Voor het eerst sinds tien jaar zien we de cijfers wel enigszins stabiliseren (Pleegzorg Nederland, 2011).

Het blijkt dat er veel kinderen zijn die een korte tijd gebruik van pleegzorg maken (38% van de kinderen woonde minder dan drie maanden in het pleeggezin), maar tegelijkertijd is het aantal plaatsingen van langere duur hoog. Meer dan een derde van de kinderen bleef langer dan een jaar bij de pleegouders wonen. Opvallend is verder het grote aandeel van crisisplaatsingen in het totale aantal nieuwe plaatsingen, ruim een kwart.

In 2010 waren er ongeveer evenveel jongens als meisjes in pleegzorg en was het aantal kinderen jonger dan twaalf jaar ruim vertegenwoordigd (72%). Dit is een trend die al verschillende jaren bestaat. Pleegzorg wordt het meest bij jongere kinderen ingezet. Meer dan een derde van de kinderen (36%) was jonger dan vijf jaar. De netwerkpleegzorg groeit ongeveer even hard mee als de bestandspleegzorg. In 2010 waren 36% van de plaatsingen netwerkplaatsingen (bij familie of kennissen van het kind). Hoeveel kinderen in de informele (niet bij jeugdzorg bekende) pleegzorg zitten, is niet geweten. Twee derde van alle pleegkinderen waren geplaatst onder een OTS of voogdijmaatregel.

Om de groeiende vraag aan pleegzorg te kunnen beantwoorden, is een voldoende groot aanbod aan kandidaat-pleegouders wenselijk. Men kampt echter al jaren met een tekort aan pleegouders en ook in 2010 kon men vaststellen dat er meer pleegouders stopten (3163) dan dat er nieuwe bij kwamen (2991). In totaal zorgen er nu 15.500 pleeggezinnen voor 24.150 pleegkinderen.

Er verblijven momenteel in Nederland dus meer kinderen in pleegzorg dan in residentiële zorg. Dat is lange tijd anders geweest. Het is vooral het laatste decennium dat het aantal plaatsingen in pleegzorg sterk is toegenomen. In de periode 1945-2007 vertoonde de verhouding kinderen in residentiële zorg versus kinderen in pleegzorg grote fluctuaties. In bepaalde perioden waren er meer kinderen in pleegzorg dan in residentiële zorg. In andere perioden was de verhouding omgekeerd (zie Dekker e.a., 2012).

1.7 Professionalisering in de pleegzorg

Dat het in het belang is van pleegkinderen om te zoeken naar het meest geschikte pleeggezin en dat de problematiek van sommige pleegkinderen van die aard is dat ze in het dagelijkse leven zorg nodig hebben van goed geïnformeerde en getrainde pleegouders, lezen we al in de jaren vijftig en zestig in de werken van Mulock Houwer (Hellinckx & Pauwels, 1984), Hart De Ruyter (o.a. Hart De Ruyter, Boeke, & Beugen, 1968) en van Spanje (1968). Ook in de jaarverslagen van pleegzorgaanbieders vinden we hier aandacht voor terug. Jaarlijks wordt er vanaf begin jaren zeventig in vele organisaties een studiedag voor pleegouders georganiseerd. Vaak gaat die dag over een specifiek thema en wordt een expert uitgenodigd. Voorbeelden vonden we onder andere in de jaarverslagen van de William Schrikker Groep. Zo ging de pleegouderdag daar in 1975 over de thema's: 'een pleegkind is niet je eigen kind', 'de rechten van pleegouders', 'de toekomst van een pleegkind' en 'pleegouders als medewerkers van de stichting' (William Schrikker Groep, jaarverslag 1975). Dit laatste suggereert dat het thema 'professionalisering van pleegouders' leefde in de organisatie.

Toch kent pleegzorg lang een informeel karakter en is zorgen voor een kind uit het eigen netwerk of een vreemd kind dat het minder goed heeft 'iets dat men er uit naastenliefde en sociale bewogenheid bij doet'. De professionalisering in de pleegzorg komt pas goed op gang wanneer begin jaren negentig in verschillende regio's in Nederland het STAP programma wordt ingevoerd. STAP is gebaseerd op het Amerikaanse programma MAPP, wat staat voor Model Approach to Partnerships in Parenting, een programma voor toekomstige pleegouders dat in de jaren tachtig in de Verenigde Staten werd ontwikkeld (Van Lieshout, 1997; Van Pagée, Miltenburg, & Mayers Pasztor, 1991).

STAP is een groepsgewijs programma en heeft als doel om aspirant-pleegouders voor te bereiden op pleegzorg. Het programma biedt een kennismaking met de complexiteit van pleegzorg en wil verandering op gang brengen betreffende attitudes en vaardigheden die nodig zijn bij het pleegouderschap. Het STAP-programma bestaat uit tien bijeenkomsten waarin een groep aspirant-pleegouders wordt begeleid door pleegzorgmedewerkers en een ervaren pleegouder. Er wordt informatie verstrekt (bijv. hoe zit de pleegzorg in Nederland in elkaar?; wat is de doelgroep van pleegzorg?) en ingegaan op concrete thema's (bijv. de aanpak van gedragsproblemen bij het pleegkind). Er is kans tot het stellen van vragen en het oefenen in rollenspel. Telkens wordt stilgestaan bij de selectie van kandidaat-pleegouders en de vraag of het wel iets voor hen is. Er worden vijf selectiecriteria voor ogen gehouden: openheid en duidelijkheid in contacten, ouderschap delen, kinderen helpen een positieve kijk op zichzelf te

ontwikkelen, kinderen helpen hun gedrag te veranderen zonder daarbij lichamelijke straf te gebruiken en het inschatten van de impact van pleegouderschap op het eigen gezin. Om deze doelen te bereiken, werden werkboeken ontwikkeld (STAP, 1992). Tijdens de bijeenkomsten wordt een uitgebreid profiel van het aspirant-pleeggezin opgesteld en wordt gepeild naar de motivatie van de pleegouders. Aspirant-pleegouders kunnen op elk moment aangeven wanneer ze willen stoppen en zich terugtrekken uit de procedure.

Voor de invoering van STAP verliep de selectie van pleegouders op individuele basis via gesprekken met de pleegzorgwerker. Selectie en ‘matching’ (cf. infra) waren zeer nauw met elkaar verbonden. Een van de punten van kritiek op deze werkwijze was dat toekomstige pleegouders zich soms erg bekeken en gecontroleerd voelden en dat ze te weinig informatie kregen om een juist beeld van pleegzorg te kunnen vormen (Bruil, Van der Veldt, & Mesman Schulz, 1992).

Op de vraag of de invoering van STAP de professionalisering van pleegouders ten goede komt en dus de kwaliteit van de pleegzorg bevordert, is het antwoord niet zo heel duidelijk. Dit komt omdat het empirisch onderzoek hierover beperkt is (Strijker, 2009). Het weinige onderzoek leidt bovendien tot niet zo eenduidige resultaten. Zo vonden Bruil, Van der Veldt en Mesman Schulz (1992) aanwijzingen dat aspirant-pleegouders door het volgen van het programma positievere attitudes kregen over pleegzorg, dat ze meer kennis verwierven en dat er een meer gedegen selectie kon worden doorgevoerd. De samenwerking tussen de pleegouders en de pleegzorgwerkers werd echter niet of nauwelijks door het programma bevorderd en er werd ook vastgesteld dat relatief weinig pleegzorgwerkers samen met aspirant-pleegouders het programma volgden, al was dit wel de bedoeling van de programmamakers.

Samen met de aandacht voor de voorbereiding van ouders op het pleegouderschap, is vanaf eind jaren tachtig het thema ‘matching’ op de agenda van pleegzorg gekomen. Matching is het proces van zoeken naar het meest geschikte pleeggezin voor een kind. Het is een complex proces want er zijn vele factoren die het succes of mislukken van een plaatsing in de hand kunnen werken (Van Dam, Nordkamp, & Robbroeckx, 1997; Strijker, 2009). Tegenwoordig is matching een specialisme binnen de pleegzorg en vindt men in elk pleegzorgteam een of meerdere medewerkers (meestal gedragswetenschappers) wiens belangrijkste taak het is te zoeken naar een goede ‘match’ tussen pleegkind en pleegouders (pleeggezin). Daarbij kunnen steeds meer nuttige inzichten uit het pleegzorgonderzoek worden ingezet (Cousins, 2011), maar onze kennis is nog lang niet toereikend om de complexe realiteiten waarin pleegzorg zich afspeelt afdoende te kunnen beheersen en voorspellen, wat nodig is voor een perfecte ‘match’. Volgens sommige onderzoekers is dit laatste trouwens een utopie (Quinton, 2007).

1.8 Pleegzorg en het thema ‘seksualiteit’

In oudere werken voor professionals in de pleegzorg komt het thema seksualiteit al aan bod. Het gaat dan over problematisch seksueel gedrag van pleegkinderen en hoe pleegouders hiermee moeten omgaan. Er is bijvoorbeeld Mulock Houwer (Hellinckx & Pauwels, 1984) die ingaat op het onanerende pleegkind en pleegouders adviseert hoe hierop te reageren. De link tussen seksueel probleemgedrag en eventueel seksueel misbruik voorafgaand aan de plaatsing in het pleeggezin wordt niet gelegd. De verklaringen die voor deze gedragingen worden gegeven zijn erg kindgericht. Men heeft het over ‘nerveuze’ of ‘labiele’ kinderen. Hun gedrag wordt gezien als onderdeel van hun infantiele neurose. Deze uitleg past in een tijdsgeest waarin psychoanalytische

theorieën vigeren en het gedrag van kinderen minder vanuit de (opvoedings-)context wordt verklaard.

Seksueel probleemgedrag van kinderen en seksueel misbruik worden pas sinds de jaren tachtig met elkaar in verband gebracht. Vanaf het midden van de jaren zeventig kregen onderzoekers immers meer aandacht voor seksueel misbruik van kinderen, dit onder impuls van de vrouwenrechtenbeweging, die onder andere het slachtofferschap van moeders en kinderen in gezinnen waar geweld heerst, aan het licht brengt. Ook wordt stilaan duidelijk welke de traumatische gevolgen zijn van seksueel misbruik voor kinderen (Asher, 1988).

In Nederland is het wachten tot begin jaren negentig eer het thema seksueel misbruik echt op de agenda van pleegzorg komt. De Amerikaanse onderzoekster McFadden (1989) heeft intussen in haar land het thema bij pleegzorg onder de aandacht gebracht en haar werk vindt ook in Nederland weerklank. Een aantal pleegzorginstellingen organiseert een cursus 'Omgaan met een seksueel misbruikt pleegkind'. Deze is bedoeld voor aspirant-pleegouders en pleegouders die een misbruikt pleegkind in hun gezin hebben.

Ook in het verlengde van STAP kwam er aandacht voor het thema. In 1996 werd een trainingsmodule ontwikkeld en uitgebracht over het thema en de opvang in pleegzorg van kinderen die slachtoffer zijn van seksueel misbruik. De module bestaat uit een handleiding voor trainers (STAP, 1996a) en een werkboek voor pleegouders (STAP, 1996b). Er wordt onder andere ingegaan op de ontwikkeling van de seksualiteit bij kinderen, seksueel misbruik en signalen in gedrag en emoties van kinderen die hiervan het slachtoffer zijn, behoeften aan aanpak bij slachtoffers van seksueel misbruik, waarden en normen van het gezin in verband met seksualiteit en het bespreekbaar maken van seksualiteit in het gezin. Er worden in de module die uit meerdere bijeenkomsten bestaat diverse voorbeeldsituaties besproken om duidelijk te maken aan pleegouders hoe de gevolgen van seksueel misbruik zich manifesteren in het dagelijks leven en hoe ze adequaat kunnen reageren op het gedrag en de behoeften van het pleegkind. Daarnaast wordt stilgestaan bij de gevoelens die het misbruik bij de pleegouders oproept. De module wordt op verschillende locaties in Nederland gebruikt. Dat pleegouders iets hebben aan deze en andere trainingsmodules over de opvang en zorg voor seksueel misbruikte pleegkinderen blijkt uit een recent interview met een pleegmoeder in *Pleegcontact*, het blad van de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen. Ze volgde samen met haar man in de jaren negentig de cursus en vertelt:

'Wat heeft al deze kennis ons als pleegouder opgeleverd? Voor ons was het heel belangrijk om te weten dat we samen met onze pleegzorginstantie open en eerlijk moesten zijn naar elkaar toe. [...] Daarnaast is het belangrijk dat bij iedere plaatsing intimiteit en veiligheid gespreksonderwerpen zouden moeten zijn tussen pleegouders en pleegzorgwerker.' (Pleegcontact 3, 2011, p. 4-5)

Voor zover ons bekend, is er geen onderzoek verricht naar de tevredenheid van trainers en pleegouders met deze module en evenmin naar de impact van de module op het werk in de pleegzorg (Desmet & Lemmens, 2011).

Vanaf 1995 komen in de literatuur voor pleegouders en professionals in de pleegzorg thema's als seksualiteit, intimiteit, grenzen steeds vaker aan bod. Onder andere in *Mobiel: Tijdschrift voor Pleegzorg* vonden we er bijdragen over terug. We geven enkele voorbeelden. In 1995 publiceerde de kinderpsychologe Martin Delfos enkele stukken over intimiteit en seksualiteit bij pleegkinderen. Ze gaf tips aan pleegouders. Het doel was aan te geven wat kan en

wat niet in relatie tot pleegkinderen. De tips gingen over affectie geven, grenzen respecteren, privacy bewaren en veiligheid bieden. Bijvoorbeeld:

'Op schoot kruipen doe je niet bij iedereen. Als het pleegkind dat niet geleerd heeft, maak dan een afspraak. "Bij pleegmoeder en -vader mag het wel, maar niet bij de buurman".' (Delfos, 1995, p.6)

'Het is dan van het grootste belang dat de pleegouder laat zien dat er grenzen zijn die niet en nooit overschreden worden, niet van het pleegkind naar de pleegouder en niet andersom. Dit hoeft niet eens met zoveel woorden verteld te worden. De lichaamstaal zegt vaak genoeg en is eerlijker dan woorden. Een stapje terug, letterlijk afstand nemen; de deur van de douche, die op een kier staat, dicht doen, zijn vaak signalen waar het kind meer aan heeft dan aan duizend woorden.' (Delfos, 1995, p.7)

Interessant is een artikel van Wiggerts (2007) over 'een medewerker die de weg weet'. Het gaat over het bespreekbaar maken bij medewerkers in de pleegzorg van kindermishandeling (waaronder seksueel misbruik) en het aanstellen van twee medewerkers bij De Rading (provincie Utrecht) als aandachtsfunctionarissen kindermishandeling. Zij moeten het onderwerp kindermishandeling bespreekbaar maken en helpen het plan van aanpak bij kindermishandeling vorm te geven en uit te voeren. De auteur wijst op de noodzaak hiervan want 'het is bekend dat een groep pleegzorgbegeleiders het bespreken van deze onderwerpen lastig vindt en deze uit onmacht achterwege laat'. (<http://www.mobi-el-pleegzorg.nl/2007/09/een-medewerker-die-de-weg-weet>)

Verder vonden we stukken waarin pleegouders werden geïnformeerd over het fenomeen van loverboys en hun invloed op tienermeisjes in de pleegzorg, onder andere via sociale media op het internet. Pleegouders kregen naast informatie ook tips om het risico te verkleinen dat hun pleegdochter in de handen van een loverboy zou vallen. (Verhoofstad, 2011; <http://www.mobi-el-pleegzorg.nl/2011/09/kwetsbare-meisjes>)

Eind 2011 verschenen er in *Mobi-el* nieuwe bijdragen over grenzen, seksualiteit en intimiteit. Dit keer ging de aandacht vooral uit naar grensoverschrijdend seksueel gedrag. Er werd onder andere verwezen naar het 'Vlaggensysteem (on)gepast seksueel gedrag' (www.senvzw.be) dat opvoeders houvast kan bieden bij het beoordelen van seksueel gedrag van kinderen en jongeren (Frans, 2010). Ook was er een gesprek met seksuoloog en gedragswetenschapper Derikx, werkzaam bij Xonar en Rubicon Jeugdzorg. Hij beweerde:

'Seksualiteit is een taboe in pleegzorg. Als pleegkinderen hun seksuele grenzen verkennen, rinkelen alle alarmbellen. Veel plaatsingen in Nederland worden afgebroken vanwege incidenten op seksueel gebied. Daarom moeten we meer over seks praten.'

Verder gaf Derikx te verstaan dat het voor pleegkinderen dubbel zo moeilijk is als voor andere kinderen om over seksualiteit te praten in hun gezin. Ze zijn erg bang om opnieuw te worden afgewezen wanneer ze dit thema ter sprake brengen. Het gevolg hiervan kan zijn dat ze seksueel risicovol gedrag gaan vertonen.

Ook in andere publicaties voor professionals in de pleegzorg vonden we het thema seksualiteit terug. Zo had Cottyn (2000) er aandacht voor in een artikel over de ontwikkeling van pubers in pleegzorg. In 2001 gaven Delfos en Visscher een boek uit met de titel *(Pleeg)kinderen en vreemd gedrag!?* Eén hoofdstuk (Lamers-Winkelman, 2001) behandelde de opvang van seksueel misbruikte kinderen in een pleeggezin.

Samenvattend kunnen we zeggen dat het thema seksualiteit al vroeg aanwezig is in de vakliteratuur voor professionals in de pleegzorg. Het thema wordt sterk geproblematiseerd en er wordt vooral gefocust op het seksueel probleemgedrag dat sommige pleegkinderen vertonen. Sinds het midden van de jaren negentig krijgt de zorg voor seksueel misbruikte kinderen in pleegzorg meer aandacht. De link wordt gelegd tussen seksueel misbruik en seksueel probleemgedrag van pleegkinderen. Pleegouders en professionals krijgen de gelegenheid cursussen over deze problematiek te volgen om sneller signalen te zien en adequater te reageren.

HOOFDSTUK 2

Seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg: een synthese van de wetenschappelijke literatuur

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de wetenschappelijke literatuur over het thema ‘seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg’.

We bespreken achtereenvolgens de onderzoeksvragen waarop we een antwoord proberen te geven (2.2), de methode die we bij de literatuursearch hanteerden (2.3) en de resultaten per onderzoeksvraag (2.4). Dan staan we stil bij de betekenis van de resultaten in het licht van de vraag: ‘hoe komt het dat kinderen in pleegzorg seksueel misbruikt worden?’ (2.5). Tot slot formuleren we enkele conclusies (2.6).

2.2 Onderzoeksvragen

Met deze literatuurstudie willen we de volgende vragen beantwoorden:

1. Wat leren we over de omvang van seksueel misbruik bij kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?
2. Wat leren we over de aard van seksueel misbruik bij kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?
3. Wat leren we over de slachtoffers?
4. Wat leren we over de daders?
5. Wat leren we over de pleeggezinnen waar seksueel misbruik plaatsvindt?
6. Hoe wordt er met de signalen van seksueel misbruik omgegaan?
7. Wordt er in de wetenschappelijke literatuur gerapporteerd over seksueel misbruik in pleegzorg vanuit het kindperspectief?

2.3 Methode

We beschrijven eerst ons zoekproces naar bronnen die rechtstreeks te maken hebben met het thema van deze literatuurstudie (2.3.1) en geven dan aan waarom en hoe we het zoekproces hebben verbreed (2.3.2).

2.3.1 Zoekproces naar rechtstreekse bronnen

Aan de hand van relevante trefwoorden over de doelgroep (o.a. *foster care, foster child, foster parent, foster family, foster home, kinship care*) en de problematiek (o.a. *sexual abuse, sexual violence, child abuse, child maltreatment*) werden via de EBSCOHost databases (o.a. PsycInfo, ERIC, MedLine) 33 publicaties gevonden. Niet alle publicaties echter bleken even relevant te zijn voor onze literatuurstudie. Sommige kwamen uit kranten of populaire tijdschriften, andere gaven

een beschrijving van een casus of een rechtszaak. Deze publicaties werden niet in de literatuurstudie betrokken. Verder werd de literatuurlijst al lezend nog aangevuld met relevante publicaties die we aantreffen in artikelen. Ook ‘grijze literatuur’ werd geraadpleegd, meestal in de vorm van rapporten die terug te vinden waren op het internet (Billings & Moore, 2004; Holder e.a., 2003; Johnson, 2005; Vera Institute of Justice, 1983).

We vonden tevens onderzoeksrapporten over *historical abuse in care* uit Wales (Waterhouse, 2000), Noorwegen (Stensrud, Wormdal, Tjelflaat, & Sørli, 2007), Ierland (<http://www.childabusecommission.ie>; zie ook Carr e.a., 2009 en Flanagan e.a. 2009), Canada (Fournier & Grey, 1998) en Australië (Butler, 2004; Mullighan, 2008). Verder consulteerden we een rapport uit het Verenigd Koninkrijk waarin case-studies van seksueel misbruik in pleegzorg staan beschreven (Parrott, MacIver, & Thoburn, 2007) en de rapporten van de commissie Bergmann (2011) en het Deutsches Jugendinstitut (Bundschuh, 2011; Kindler & Schmidt-Ndasi, 2011; Zimmermann, 2011). De Duitse rapporten hadden echter vooral betrekking op seksueel misbruik in gezinnen en tehuizen. Over seksueel misbruik in pleeggezinnen vonden we weinig terug.

Tot slot vonden we twee reviewstudies over mishandeling van uithuisgeplaatste kinderen (Biehal & Parry, 2010; Kendrick, 1998), waarvan er één (Biehal & Parry) exclusief ging over pleegzorg.

De publicaties die relevant bleken voor deze literatuurstudie zijn op enkele uitzonderingen na allemaal Engelstalig. De meeste zijn afkomstig uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. De eerste publicaties over het thema komen uit de Verenigde Staten. Seksueel misbruik van kinderen die uit huis werden geplaatst, kwam er begin jaren tachtig van de vorige eeuw in de aandacht van onderzoekers (Gil, 1982; Kendrick, 1998; McFadden & Ryan, 1991). Pas in de jaren negentig zien we de eerste publicaties over dit thema verschijnen in het Verenigd Koninkrijk en nog enkele jaren later komen er publicaties uit continentaal Europa (Kendrick, 1998). We vonden geen Nederlandstalige publicaties over het thema seksueel misbruik bij kinderen in pleegzorg. Eén studie had betrekking op seksueel misbruik in pleegzorg uit de periode vóór 1945. Ze ging over joodse kinderen die de Holocaust overleefden en in het pleeggezin waar ze ondergedoken leefden tijdens de oorlog door een pleegouder of – broertje/zusje seksueel misbruikt werden (Lev-Wiesel & Amir, 2005). In principe valt deze studie dus buiten de periode waarop ons onderzoek betrekking heeft. We nemen ze toch mee in onze bespreking, dit omdat het aantal studies beperkt is en sommige kinderen uit deze studie ook na 1945 nog in pleeggezinnen leefden. Publicaties over pleegzorg in niet-westerse landen (bijv. Afrika) hebben we niet in de literatuurstudie opgenomen, omdat de contexten van kinderen die er niet in hun thuissituatie kunnen opgroeien en de systemen van jeugdzorg, zo deze er al zijn, erg verschillen van deze in westerse landen.

De oudste publicatie dateert van 1978, de recentste van 2010. Tot slot nog enkele opmerkingen over de zoektermen in verband met pleegzorg. In de Engelstalige literatuur heeft de term *foster care* en het hiervan afgeleide *foster child* en *foster parent* doorgaans een ruimere betekenis dan in het Nederlands. *Foster care* omvat *family foster care*, *foster home care* en *kinship care*. In het Nederlands wordt met de term ‘pleegzorg’ meestal *family foster care* en *kinship care* bedoeld. Eerstgenoemde term verwijst naar bestandspleegzorg, laatstgenoemde naar netwerkpleegzorg. Wat in de Engelstalige wereld *foster homes* worden genoemd, komt ongeveer overeen met wat men in Nederland gezinshuizen noemt. Deze vormen in het Nederlandse jeugdzorgsysteem een aparte groep van voorzieningen (www.gezinshuis.com). Verder kunnen

kinderen worden geplaatst bij burens, een onderwijzer of andere figuren uit hun sociale netwerk. Dit is ook een vorm van pleegzorg. In de literatuur spreekt men in deze gevallen wel eens over *network care*, dit om het onderscheid met plaatsing bij familieleden of bestandspleeggezinnen te verduidelijken (Strijker, 2009). Waar mogelijk zullen wij proberen te differentiëren tussen de verschillende vormen van pleegzorg.

2.3.2 Verbreding van het zoekproces

Omdat er weinig wetenschappelijke bronnen waren te vinden die rechtstreeks rapporteerden over seksueel misbruik van pleegkinderen in pleegzorg, hebben we het zoekproces verbreed en secundaire bronnen geïncorporeerd. Dit in de verwachting aanknopingspunten te vinden voor het thema van deze literatuurstudie. De eerste en belangrijkste verbreding was dat we de literatuur hebben geëxploreerd over seksueel misbruikte kinderen die uit huis worden geplaatst en in de pleegzorg worden opgevangen (zie Desmet & Lemmens, 2011). Het is namelijk bekend dat kinderen die slachtoffer zijn van seksueel misbruik (bijv. in hun gezin van oorsprong) grote kans lopen later opnieuw slachtoffer te worden van seksueel geweld, ook wanneer ze uit huis werden geplaatst en opgroeien in een tehuis of pleeggezin. Dit komt onder andere omdat vele van deze kinderen door de misbruikervaringen geleerd hebben dat misbruik ‘erbij hoort’ in de relatie met (mannelijke) verzorgers, ze affectie met seks gaan verwarren en verzorgend of affectief gedrag van (mannelijke) volwassenen verkeerd gaan ‘lezen’. Ook in de pleegzorgliteratuur wordt deze problematiek van seksueel misbruikte kinderen beschreven (zie o.a. Dowdell e.a., 2009; Edmond e.a., 2002; Edmond e.a., 2006; Macaskill, 1991; McFadden, 1989; Swan, 1997). Om de zorg voor deze kinderen te verbeteren, werden trainings- en interventieprogramma’s ontwikkeld (bijv. Hellett & Simmonds, 2003; Johnson, 2006), ook in Nederland (STAP, 1996a, 1996b). Over het effect hiervan werd echter erg weinig onderzoek verricht (Desmet & Lemmens, 2011). Het bestuderen van de wetenschappelijke literatuur over de opvang van seksueel misbruikte kinderen in de pleegzorg leverde enkele nieuwe bronnen op voor onze literatuurstudie. Daarnaast hielp het ons om het fenomeen van revictimisering bij seksueel misbruikte pleegkinderen beter te begrijpen. Een tweede verbreding bestond uit het bestuderen van de wetenschappelijke literatuur over seksueel misbruik van kinderen in adoptiesituaties. Dit leverde geen direct bruikbare referenties op. Wel troffen we ook in de adoptieliteratuur enkele studies aan over de opvang van kinderen die eerder slachtoffer waren geweest van seksueel misbruik (zie o.a. Smith & Howard, 1994). Een derde verbreding was dat we wetenschappelijke literatuur hebben bestudeerd over enkele specifieke problemen van jongeren in pleeggezinnen, in het bijzonder de literatuur over weglopers in de pleegzorg en tienerzwangerschappen. We waren van oordeel dat beide thema’s misschien indirecte informatie zouden opleveren voor onze literatuurstudie. Zowel over wegelopen als tienerzwangerschappen van pleegkinderen was er weinig literatuur te vinden. Toch vonden we enkele studies die voor ons interessant waren (Courtney e.a., 2005; Courtney & Zinn, 2009; Nesmith, 2006; Polit e.a., 1989; Polit e.a., 1990).

2.4 Resultaten

2.4.1 Onderzoek naar seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg: een onderbelicht thema?

De uitgebreide zoektocht naar wetenschappelijke artikelen over seksueel misbruik bij kinderen in pleegzorg leverde slechts een beperkt aantal relevante publicaties op. Alleen de publicatie van Lev-Wiesel en Amir (2005) ging exclusief over seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg. Dit is een belangrijke vaststelling die er volgens ons op wijst dat het thema onderbelicht is in het wetenschappelijk onderzoek. Dit geldt bij nader inzien ook ten aanzien van andere vormen van mishandeling (fysieke, emotionele) en verwaarlozing van kinderen in pleegzorg. Het doet Biehal en Parish (2010) die een uitgebreide review maakten van de Engelstalige literatuur (inclusief de ‘grijze’ literatuur) over mishandeling van kinderen in pleegzorgsituaties besluiten:

‘It remains unclear how many carers experience allegations of abuse and what proportions of these allegations are subsequently substantiated. It is also unclear how many looked after children make allegations of maltreatment and in what circumstances they do so. Crucially, it is essential to know how many of them experience maltreatment while in foster care, and to understand more about the nature and severity of this maltreatment and the circumstances in which it occurs.’ (p. 42)

Breno en Galupo (2008) die bij vrouwen de link onderzochten tussen een geschiedenis van seksueel misbruik en negatieve gevolgen van uithuisplaatsing in pleeggezinnen, stelden eveneens vast dat:

‘Research directly addressing sexual abuse occurring in the child welfare system is limited.’ (p. 98)

De recente studies over ‘historical abuse in care’ besteden wel veel aandacht aan seksueel misbruik in pleeggezinnen. Deze rapporten bevatten vooral casestudies en getuigenissen van slachtoffers. Ze leren ons veel over de aard van het seksueel misbruik in pleeggezinnen, de omstandigheden waarin het misbruik kon plaatsvinden en de reacties van verantwoordelijken. Het gebrek aan onderzoek over dit thema is opmerkelijk. Pleegzorg is op dit moment wereldwijd immers de meest frequent uitgevoerde maatregel wanneer zich een beslissing tot uithuisplaatsing van kinderen opdringt en geniet over het algemeen en vooral voor jongere kinderen de voorkeur boven plaatsing in een tehuis. De keuze voor pleegzorg boven residentiële zorg uit zich in internationale beleidsdocumenten en ook in cijfers (Eurochild, 2010). Thoburn (2007) bijvoorbeeld stelde in een cross-nationale vergelijking van jeugdzorgsystemen vast dat 1) in het merendeel van de landen er meer kinderen in pleegzorg (‘family foster care’, ‘kinship care’, ‘family foster homes’) waren dan in residentiële zorg (tehuizen) en 2) nagenoeg overal het aantal kinderen geplaatst in pleegzorg toenam ten opzichte van het aantal kinderen geplaatst in residentiële zorg. Men zou dan ook verwachten dat er meer onderzoek komt naar de veiligheid van pleegkinderen in pleeggezinnen, temeer daar we weten uit onderzoek dat vele kinderen in de pleegzorg voor de plaatsing leefden in erg onveilige gezinsomstandigheden (Strijker, 2009). Deels is dit ook het geval. Vele *outcome* studies over pleegzorg nemen het thema ‘de veiligheid van het pleegkind in het pleeggezin’ op (bijv. Biehal, Ellison, Baker, & Sinclair, 2010; Hunt,

Waterhouse, & Lutzman, 2008; Sinclair, Baker, Gibson, & Wills, 2005). Maar aan seksueel geweld tegen kinderen in pleegzorg werd tot dusver slechts weinig aandacht besteed. In Nederland werd nog geen empirisch onderzoek verricht naar seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg. Het lijkt ook hier tot dusver niet op de agenda te staan van onderzoekers. Wel is het fenomeen bekend en vonden we er in gepopulariseerde werken verwijzingen naar. In het jubileumboek bij de honderdste verjaardag van de Vereniging Kinderzorg 'Een kind is geen postpakket' (Stichting AZZ, 2006) kan men bijvoorbeeld lezen over een ex-pleegkind (in de jaren vijftig verbleef ze in een pleeggezin) dat getuigt:

'Je moet ook weten: veel kinderen in pleeggezinnen werden seksueel misbruikt. Ik weet het van veel meisjes. Die mannen konden niet van ze afblijven of gluurden door het badkamerraampje. Je voelde dat het niet klopte, maar praatte er niet over. Ook daardoor hebben zoveel mensen slechte herinneringen aan hun pleeggezinnen' (p.67).

Ook in het boek van Crone (2005) over het verbergen van joodse kinderen tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Centraal Israëlitisch Weeshuis te Utrecht staat tussen de lijnen door vermeld dat in die tijd geweten was dat het in pleeggezinnen wel eens minder veilig kon zijn voor kinderen (dan in weeshuizen) omdat ze gevaar liepen er te worden misbruikt. Verder zagen we het thema seksueel misbruik van pleegkinderen opduiken in de klinische literatuur, bijvoorbeeld bij Bezemer (1986) die verslag doet van een casus van een vrouw die als pleegkind door haar pleegvader werd misbruikt.

Interessant is ook het artikel van Weterings in het boek *Opgroeien in een pleeggezin* dat zij redigeerde in 1984. Zij benadert er het thema seksualiteit en pleegzorg vanuit een systeembenadering en laat zien hoe de komst en het gedrag van een pleegpuber een gezinsgeheim – een man die de aandacht voor zijn (jaloerse) echtgenote verliest en naar andere, jongere vrouwen begint te kijken – naar boven kan brengen. We geven het voorbeeld uit deze publicatie hier integraal weer. We doen dit omdat het ook vanuit het thema seksueel misbruik in de pleegzorg kan worden gelezen.

'Lieke was 15 jaar en drie jaar bij haar pleegouders. Zij kon heel goed met hen opschieten, vooral omdat zij nog niet zo oud waren: pleegvader was 32 jaar en pleegmoeder 38 jaar. Lieke ontwikkelde zich, ook als meisje en vrouw. Zij was trots op haar lichaam en wilde dit ook laten zien. Daarom ging zij af en toe alleen in haar slipje over de gang naar de badkamer. Daarmee daagde zij ook uit. Pleegmoeder ging zich steeds meer hieraan ergeren. Hoogoplopende ruzies ontstonden tussen pleegvader, pleegmoeder en Lieke toen pleegmoeder een keer haar man zag met Lieke op schoot. De maat was nu vol. Lieke moest de deur uit.' (Weterings, 1984, p. 110)

Tot slot willen we een recente studie van Strijker en van de Loo (2010) niet onvermeld laten. Zij rapporteerden in de marge van hun dossierstudie over voortijdig afgebroken plaatsingen van kinderen met een lichte verstandelijke beperking dat in 11,1% van de gevallen vermeend seksueel misbruik van het kind in het pleeggezin de reden voor het stopzetten van de plaatsing was. Verdere informatie over deze gevallen wordt echter niet gegeven.

Naar redenen voor het gebrek aan aandacht van onderzoekers voor seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg is het gissen. Misschien komt het omdat, over het algemeen, het wetenschappelijk onderzoek naar kinderen in pleegzorg beperkt in omvang is. Beperkter in elk geval dan dat over kinderen in tehuizen of adoptie. Pas de laatste twee decennia zien we wereldwijd een forse toename van het onderzoek over pleegzorg (Fernandez & Barth, 2010; Strijker, 2009). Gevolg is allicht dat vele thema's nog onderbelicht zijn.

2.4.2 Wat leren we over de omvang van seksueel misbruik bij kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?

Ten eerste viel ons bij het bestuderen van de literatuur op dat we weinig cijfers vonden over feiten of vermoedens van seksueel misbruik.

De cijfers die we in de literatuur tegenkwamen, liepen nogal uiteen. Dit heeft te maken met de definitie van seksueel misbruik die de onderzoekers hanteerden (gaat het enkel om seksueel misbruik waarbij er lichamelijk contact is of worden ook niet-lichamelijke vormen van misbruik geteld?), de manier waarop de data werden verzameld (bijv. maakt men gebruik van geregistreerde meldingen?), werden dossiergegevens geanalyseerd of werd een retrospectieve bevraging bij ex-pleegkinderen gehouden?), de periode waarin de data werden verzameld (deze kan onder andere de definitie die werd gehanteerd beïnvloeden, daar definities tijdsgebonden kunnen zijn, zie Miller-Perrin & Perrin, 2007), en het land of de regio waar het onderzoek werd uitgevoerd.

Het cijfermateriaal dat in de onderzoeken wordt gerapporteerd dient daarom erg voorzichtig te worden geïnterpreteerd. We vonden geen enkele studie waarin men erin slaagde informatie te verkrijgen van een representatieve groep van kinderen in de pleegzorg. Daarom mogen de cijfers niet worden geïnterpreteerd als prevalentie- of incidentiecijfers van seksueel misbruik van pleegkinderen. Voor zover wij konden nagaan, streefden de meeste onderzoekers geen representativiteit na, maar wilden ze een indicatie verkrijgen van de omvang van seksueel misbruik op basis van onderzochte meldingen of dossiergegevens. De meeste onderzoekers baseerden zich op gerapporteerde meldingen.

Vaak hadden studies als thema 'mishandeling' (abuse, maltreatment) van kinderen in pleegzorg en gingen ze dus niet uitsluitend over seksueel misbruik. Er werd bijvoorbeeld ook getracht in kaart te brengen wat de omvang was van fysieke mishandeling of verwaarlozing van pleegkinderen. Of, nog breder: hoe vaak pleegkinderen in hun pleeggezin aan geweld werden blootgesteld. De meeste onderzoekers specificeerden de verschillende vormen van geweld die pleegkinderen in hun pleeggezin kunnen meemaken, sommige deden dit echter niet. Zo meldden Kufeldt e.a. (1998) dat in Canada 43% van de kinderen in pleegzorg rapporteerde ooit geweld te hebben meegemaakt in het pleeggezin en gaf 5% aan dat mishandeling plaatsvond op het moment van het onderzoek. De auteurs differentieerden deze vraag echter niet en zo komen we uit dit onderzoek dus niet te weten wat de omvang is van seksueel misbruik in pleeggezinnen.

Fanshel en Shinn (1978) en Fanshel, Finch, en Grundy (1990) deden een uitgebreid en meerjarig follow-up onderzoek bij 585 kinderen die in pleegzorg (family foster homes) waren via de Casey Family Programs in New York. Ze verzamelden via diverse bronnen zeer uitgebreide informatie over de achtergronden van deze kinderen, hun ontwikkeling en welbevinden in pleegzorg, en hun leven nadien. In een van de follow-up studies werd aan jongvolwassen ex-pleegkinderen de vraag

gesteld: *'Did anyone in the foster home ever try to take advantage of you sexually?'* 24% van de ondervraagde meisjes en 8% van de jongens had zulk incident meegemaakt. Het verschil tussen de geslachten was significant. Op het geslacht van de kinderen na hing geen enkele andere variabele uit het onderzoek significant samen met seksueel misbruik in pleegzorg, ook niet seksueel misbruik in het gezin van oorsprong.

Bolton, Laner, en Gai (1981) bestudeerden 50% van de meldingen van kindermishandeling in Maricopa County (Arizona) tussen januari 1976 en december 1978. Ze verdeelden de meer dan vijfduizend meldingen die ze over deze periode van drie jaar verkregen in twee groepen: meldingen over pleegkinderen (foster home cases) en andere kinderen (non foster home cases). In totaal betroffen de meldingen 11.653 kinderen. De auteurs gingen ook na of de meldingen werden onderzocht en mishandeling kon worden bevestigd, en of zich hierin tussen de twee groepen verschillen voordeden. Van de 11.653 in de meldingen betrokken kinderen waren er honderdveertien pleegkinderen, dit was bijna 10% (9,8%). De auteurs extrapoleerden dit cijfer naar de gehele bevolking van pleegkinderen in Maricopa County toe en kwamen zo tot de schatting dat ongeveer 7% van alle kinderen die in pleegzorg waren het risico liepen te leven in een pleeggezin waarbij kindermishandeling werd vermoed. Ter vergelijking: in deze periode werd in de algemene bevolking het percentage kinderen bij wie intrafamiliale mishandeling werd vermoed, geschat op ongeveer 2%. Pleegkinderen liepen dus veel meer risico op kindermishandeling dan andere kinderen. Helaas differentieerden de auteurs dit incidentiecijfer niet verder en weten we dus niet wat de incidentie van seksueel misbruik was. Margolin en Craft (1989) onderzochten de karakteristieken van pleegers van seksueel kindermisbruik, die een verzorgende rol ten aanzien van het kind hadden. Ze analyseerden 2372 tussen 1985 en 1986 geïdentificeerde (bewezen) cases in de staat Iowa. In deze studie was het aantal pleegkinderen zeer beperkt, in 0,4% van de geïdentificeerde cases ging het om een pleegzorgsituatie. In totaal waren er zes cases. In drie gevallen was de pleegvader de vader, in de drie overige gevallen de pleegmoeder. Opvallend in deze studie is dat het aantal geïdentificeerde cases van seksueel misbruik in adoptiesituaties een stuk hoger lag, 2,3%. In adoptiesituaties bleken vaders (2,2%) de ouders te zijn. Het is interessant dit te vermelden daar in de Verenigde Staten vrij regelmatig van pleegzorg wordt overgegaan naar adoptie, in het bijzonder bij jonge kinderen (Strijker, 2009).

McFadden en Ryan (1986, 1991) deden in de jaren tachtig op uitgebreide schaal onderzoek naar mishandeling van kinderen in pleegzorg (family foster homes) in de Verenigde Staten. Ze publiceerden hierover diverse artikelen en rapporten. In eerste instantie gingen ze op zoek naar cijfermateriaal. Uit 27 staten kregen ze informatie over de meldingen van kindermishandeling in pleegzorg en de mate waarin deze meldingen konden worden geïdentificeerd ('substantiated') als mishandeling, dit over de periode 1980-1984. Op basis hiervan konden ze incidentiecijfers afleiden. Er waren grote verschillen tussen staten. De incidentiecijfers varieerden van drie tot zeventenzestig meldingen per 1000 pleeggezinnen en van twee tot zevententwintig geïdentificeerde gevallen van mishandeling per 1000 pleeggezinnen. Omdat de auteurs het aantal pleegkinderen op wie hun studie betrekking had niet vermeldden, kan geen percentage van pleegkinderen dat slachtoffer is van mishandeling worden berekend. Daarna werd onderzocht welke vormen van mishandeling werden teruggevonden. Het betrof een studie van honderdzesenzeventig meldingen (waarvan 76,1% geïdentificeerd) uit vijf staten. Bij 15,9% van deze meldingen ging het om seksueel misbruik. Seksueel misbruik kwam in deze steekproef minder voor dan fysieke mishandeling, maar meer dan verwaarlozing en emotionele mishandeling.

Rosenthal, Motz, Edmonson, en Groze (1991) onderzochten meldingen (gedaan in de staat Colorado tussen 1983 en 1987) van fysieke mishandeling, seksueel misbruik en verwaarlozing bij uithuisgeplaatste kinderen, onder wie kinderen die verbleven in family foster homes. Van de tweehonderdtweeënzeventig meldingen waarvan de setting kon worden getraceerd hadden er honderdtwee (37,5%) betrekking op kinderen in family foster homes. Dertig van deze kinderen waren het slachtoffer van seksueel misbruik. Over de settings heen waren er zevenenzestig kinderen (24,6%) slachtoffer van seksueel misbruik. Van deze zevenenzestig kinderen verbleef dus bijna de helft (44,8%) in een foster home. Ruim 11% van alle meldingen ging over seksueel misbruik van een kind in een foster home. De auteurs maakten ook een analyse van slachtoffer- en daderkenmerken, maar omdat ze deze analyse niet uitsplitsten per vorm van mishandeling en setting, kunnen we hier niet over rapporteren. Ook over de duur van de mishandeling werd slechts in algemene termen gerapporteerd. Wel kunnen we melden dat het in de meerderheid van de gevallen ging om misbruik door een pleegouder, maar er ook heel wat meldingen waren van misbruik door siblings in de foster home.

Spencer en Knudsen (1992) gingen na hoeveel gevallen van verwaarlozing, seksueel misbruik en fysieke mishandeling van kinderen er gemeld en bevestigd werden bij het Department of Public Welfare van de staat Indiana tussen 1984 en 1990. Het ging om gevallen waarbij de dader niet een biologische ouder van het kind was, maar iemand uit een out-of-home setting waar het kind verbleef. Naast scholen, kinderdagverblijven en ziekenhuizen behoorden ook foster homes tot de doelgroep van het onderzoek. De auteurs stelden vast dat kinderen die voltijds in een out-of-home setting verbleven, meer risico liepen mishandeld, verwaarloosd of misbruikt te worden dan kinderen die maar een deel van de dag in een setting verbleven en dat het risico er ook heel wat groter was dan bij kinderen die thuis woonden. Voor kinderen in pleegzorg (foster homes) bleek het risico op fysieke mishandeling groter te zijn dan dat op seksueel misbruik, en op zijn beurt was het risico op seksueel misbruik dan weer groter dan dat op verwaarlozing. In totaal waren 16,93 van de 1000 pleegkinderen het slachtoffer van een vorm van mishandeling. Ongeveer een derde daarvan, of 5,23 op 1000 pleegkinderen, waren het slachtoffer van (geïdentificeerd) seksueel misbruik. Ter vergelijking: bij kinderen die thuis woonden bedroeg dit cijfer 2,42 en bij kinderen in residentiële voorzieningen 70,20.

Benedict, Zuravin, Brandt en Abbey (1994) en Zuravin, Benedict en Somerfield (1993) gingen na wat de omvang en aard van kindermishandeling (fysiek, seksueel) en verwaarlozing was bij kinderen in family foster homes. Ze vergeleken deze gegevens met gegevens over kindermishandeling en verwaarlozing bij kinderen die thuis woonden. Ze analyseerden meldingen van kindermishandeling en verwaarlozing bij de Child Protection Services in Baltimore City in de periode 1984-1988. In deze periode werden vierhonderddrieënveertig meldingen gedaan over mishandeling en verwaarlozing in 'family foster homes'. Er waren in Baltimore City in die periode tweehonderdvijfentachtig family foster homes, wat betekent dat er ongeveer 1,5 meldingen per foster home waren. Ruim 10% van de meldingen ging over seksueel misbruik, de meeste meldingen gingen over fysieke mishandeling (60%) en meer dan 10% van de rapportages maakte gewag van meerdere vormen van kindermishandeling. Van de meldingen van seksueel misbruik werd meer dan de helft bewezen. Het percentage bewezen meldingen van seksueel misbruik lag veel hoger dan dat van fysieke mishandeling (9%) of verwaarlozing (20-40%). In 40% van de gevallen was de pleger van het misbruik een pleegouder, in de andere gevallen was de pleger een sibling uit de foster home (dit percentage was hoger dan dat van de pleegouders) of iemand uit het netwerk van de pleegouders. Hoewel de kans op melding van seksueel misbruik in pleeggezinnen vier keer hoger was dan in gezinnen zonder pleegkinderen,

was het aantal bewezen gevallen van misbruik in beide groepen niet significant verschillend. Seksueel misbruik was van alle vormen van mishandeling het meest verspreid over de family foster homes: er waren meldingen in 48% van de homes (ter vergelijking: voor fysieke mishandeling was dit percentage 39%).

Poertner, Bussey, en Fluke (1999) gingen na hoe veilig het leven is van uit huis geplaatste kinderen. Dit deden ze door meldingen van mishandeling en verwaarlozing van deze kinderen te bestuderen, die werden gedaan bij het Department of Children and Family Services van de staat Illinois in de jaren 1993 tot en met 1997. Over de jaren heen kon bij 2% van de uit huis geplaatste kinderen mishandeling of verwaarlozing worden vastgesteld. Opvallend was dat in de periode van het onderzoek het aantal uit huis geplaatste kinderen in Illinois met meer dan 40% steeg maar het percentage mishandelde of verwaarloosde kinderen niet mee steeg. Verder constateerden de onderzoekers grote verschillen tussen de settings waar de kinderen verbleven. Bij kinderen in netwerkpleegzorg was het gemiddelde percentage mishandeling en verwaarlozing 1,9%, bij kinderen in bestandspleegzorg 2,5% en bij kinderen in gespecialiseerde vormen van pleegzorg 2,1%. Ter vergelijking: het gemiddelde percentage bij de kinderen die in tehuizen verbleven was 1,5%. Wanneer we kijken naar het type van mishandeling zien we dat seksueel misbruik vaker voorkwam dan fysieke mishandeling en verwaarlozing, respectievelijk 31,9%, 14,7% en 10,6% van de gevallen (opmerking: de onderzoekers hadden ook nog enkele andere categorieën in hun studie opgenomen, maar deze betroffen geen specifieke vorm van mishandeling en waren eerder algemene categorieën, zoals 'substantial risk of harm'). Van de gevallen van mishandeling in netwerkpleegzorg ging 20,3% over seksueel misbruik. In bestandspleegzorg was dit 36,9% en in gespecialiseerde pleegzorg 45,2%. Ter vergelijking: van de gevallen in tehuizen ging 55,1% over seksueel misbruik.

Hobbs, Hobbs, en Wynne (1999) onderzochten mishandeling en seksueel misbruik bij tehuis- en pleegkinderen in de stad Leeds (Engeland). Het onderzoek was van retrospectieve aard. De steekproef bestond uit honderdachtenvijftig kinderen uit tehuizen en pleeggezinnen bij wie fysieke mishandeling of seksueel misbruik werd vermoed en die onderzocht waren door kinderartsen. Het onderzoek had betrekking op een periode van zes jaar (van 1990 tot 1995). Een meerderheid waren gevallen van kinderen in pleegzorg (n=133). Eenennegentig van hen waren het slachtoffer van seksueel misbruik (60% meisjes, 40% jongens) en vijftien kinderen waren eveneens slachtoffer van fysieke mishandeling. De leeftijden van de kinderen waren erg uiteenlopend (van 1 tot 17 jaar). De auteurs geven geen raming van de incidentie of prevalentie van seksueel misbruik bij kinderen in pleegzorg, maar besluiten uit hun studie dat deze kinderen ongeveer zeven tot acht keer meer risico liepen bij een kinderarts te komen omwille van vermeend misbruik of mishandeling dan kinderen uit de algemene bevolking. Op het artikel van Hobbs, Hobbs, en Wynne kwam later kritiek door Ainsworth en Hansen (2000). Zij betwijfelden de methodologische kwaliteit van de studie, bekritiseerden het gebrek aan transparantie en replicerbaarheid van het onderzoek en wezen op enkele inconsistenties in de resultaten. Bij de vaststelling dat pleegkinderen zeven tot acht keer meer risico zouden lopen op misbruik of mishandeling plaatsten ze na grondige studie van de gebruikte methode enkele vraagtekens. Billings en Moore (2004) onderzochten de meldingen van kindermishandeling door pleegouders in de staat Oklahoma tussen 1998 en 2003. Ze konden de gegevens bestuderen van zeventienhonderddrieënvijftig minderjarigen. Het aantal pleegkinderen waarvoor gemeld werd, bedroeg minder dan 2% van het totale aantal kinderen in pleegzorg. Seksueel misbruik kwam van alle vormen van mishandeling het minst in de meldingen voor. Percentages varieerden van 2%

(1998) tot 6% (2001). De auteurs zagen in de meldingen vooral klachten over fysieke mishandeling en verwaarlozing.

Ten slotte willen we kort de studie van Macaskill (1990) vermelden. Deze auteur volgde een groep seksueel misbruikte pleeg- en adoptiekinderen. Van de tachtig kinderen bleken er acht (10%) seksueel te zijn misbruikt tijdens een eerdere plaatsing in een pleeggezin.

2.4.3 Wat leren we over de aard van seksueel misbruik bij kinderen in pleeggezinnen in de periode 1945-2007?

Verschillende studies over de omvang van seksueel misbruik van pleegkinderen gingen ook in op de aard van het misbruik, zij het soms erg summier. Bolton, Laner en Gai (1981), Spencer en Knudson (1992), Poertner, Bussey en Fluke (1999) en Billings en Moore (2004) gaven geen omschrijving van de aard van het misbruik.

Fanshel en Shinn (1978) en Fanshel, Finch en Grundy (1990) stelden in hun follow-up onderzoek aan ex-pleegkinderen de vraag of zij ooit tijdens hun verblijf in pleegzorg op een of andere manier seksueel waren lastiggevallen. Aansluitend bij deze vraag kregen de respondenten de kans te vertellen wat er was gebeurd en wat de aard van het misbruik was. Uit de kwalitatieve analyses die de auteurs van de interviews maakten (zie paragraaf 2.4.8 voor voorbeelden) kunnen we afleiden dat het ging om ernstige en chronische vormen van seksueel misbruik, die levenslange gevolgen hadden.

Margolin en Craft (1989) onderscheidden in hun studie van geïdentificeerde misbruikgevallen in de staat Iowa zes in ernst oplopende vormen van misbruik, gaande van on gepaste niet-lichamelijke contacten (bijv. exhibitionisme) tot seksueel contact waarbij het slachtoffer fysieke verwondingen opliep. Wanneer men de gevallen van misbruik in pleegzorg bekijkt, merkt men dat het ging om ernstige vormen van misbruik, waarbij sprake was van geslachtsgemeenschap (in vele gevallen onder bedreiging van het slachtoffer) of seksuele agressie waarbij het pleegkind ernstige verwondingen opliep. Ook in de groep adoptiekinderen werden vele ernstige vormen van misbruik gerapporteerd. In ongeveer 45% van de gevallen bij adoptiekinderen ging het om seksueel misbruik met gedwongen geslachtsgemeenschap. McFadden en Ryan (1986) stelden in hun verdiepende studie vast dat van de achtentwintig gevallen van geïdentificeerd seksueel misbruik er twaalf waren waarbij zich een vorm van penetratie had voorgedaan. Bij de overige gevallen was er volgens de auteurs sprake van 'some form of sexualized behaviour which could be categorized as exploitive or neglectful'.

Rosenthal, Motz, Edmonson, en Groze (1991) codeerden in hun analyse van meldingen welke handelingen slachtoffers van seksueel misbruik hadden moeten ondergaan. Ze maakten in hun analyse geen onderscheid tussen de settings waarin het misbruik plaatsvond. Er is echter weinig reden te veronderstellen dat de aard van de seksuele handelingen anders zou zijn in de verschillende settings. Er werden zeer uiteenlopende seksuele handelingen genoteerd, gaande van kussen tot diverse vormen van penetratie (vaginaal, anaal, oraal). Sommige slachtoffers ondergingen meerdere seksuele handelingen. De vaakst genoteerde seksuele handeling was het betasten van de geslachtsdelen van het kind (36% van de gevallen) en bij een meerderheid van de kinderen (60%) werd een vorm van penetratie genoteerd (27% vaginaal, 14% anaal, 19% oraal). Negenenvijftig procent van de seksuele contacten waren van heteroseksuele aard, eenenveertig van homoseksuele aard. Heteroseksuele contacten betroffen nagenoeg steeds (87,8%) een mannelijke dader en een vrouwelijk slachtoffer, homoseksuele contacten waren meestal tussen een mannelijke dader en een mannelijk slachtoffer (72,4%).

Benedict, Zuravin, Brandt en Abbey (1994) en Zuravin, Benedict en Somerfield (1993) gingen slechts kort in op de aard van het seksueel misbruik dat ze in de meldingen over kinderen in family foster homes aantroffen. Ze rapporteerden dat er in 48% van de incidenten sprake was van penetratie. In de overige gevallen ging het om pogingen tot penetratie, strelen of lastig vallen. Hobbs, Hobbs, en Wynne (1999) konden de aard van het seksueel misbruik afleiden uit de medische dossiers van de kinderen. Alle kinderen werden immers na aanmelding door een kinderarts onderzocht. Van de eenennegentig pleegkinderen in hun onderzoek bij wie seksueel misbruik werd vermoed, vertoonden er negenendertig abnormale genitale symptomen. Bij achttien van deze kinderen wezen de symptomen op penetratie. Bij drieënvijftig kinderen werden abnormale anale symptomen vastgesteld. Bij vierendertig van hen kon dit worden toegeschreven aan anale penetratie.

De eerder vermelde studies over historical abuse van pleegkinderen in Australië, Noorwegen, Ierland, Canada en Wales laten door hun getuigeniskarakter veel zien over de aard van seksueel misbruik in pleegzorgsituaties. In de getuigenissen zien we zowel misbruik van meisjes als jongens naar voren komen en dit op verschillende leeftijden. De verhalen van de slachtoffers gaan over allerlei vormen van seksueel misbruik, in vele gevallen is er sprake van penetratie. Zeer vaak betrof het misbruik met een langdurig, ernstig en gewelddadig karakter. Het seksueel misbruik stond zelden op zich. Er kwamen naast het misbruik ook andere, chronische en ernstige vormen van mishandeling voor, zoals fysieke mishandeling, geestelijk geweld, verwaarlozing en kinderarbeid.

Holder e.a. (2003) besluiten op basis van de studies (in hoofdzaak uit de Verenigde Staten) die zij ter beschikking hadden dat 1) de cijfers over de omvang van seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg erg van elkaar verschillen, maar 2) er tussen de studies een grote overeenkomst is wat betreft de aard van het seksueel misbruik. Deze is zonder meer ernstig te noemen. Het misbruik duurt bij vele kinderen erg lang en de handelingen zijn zeer intrusief. Wij kunnen op basis van de literatuur die wij bestudeerden de beide conclusies van deze auteurs bijtreden.

2.4.4 Wat leren we over de slachtoffers?

Hoewel er weinig onderzoek naar seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg is gedaan, hebben we toch al enig inzicht in wie de slachtoffers zijn. In de eerder genoemde studies komen enkele kenmerken van de slachtoffers naar voren. Zo zijn meisjes over het algemeen kwetsbaarder voor seksueel misbruik in een pleeggezin dan jongens. Ook jonge kinderen in pleegzorg, kinderen met ernstige gedrags- en emotionele problemen, kinderen met een ontwikkelingsachterstand of een verstandelijke beperking, en kinderen die al meerdere plaatsingen in tehuizen of pleeggezinnen hebben gehad, zijn kwetsbaarder. Tot slot valt op dat kinderen die al eerder seksueel misbruikt werden (bijv. in de thuissituatie) een groter risico lopen om opnieuw het slachtoffer te worden van misbruik dan andere kinderen.

We staan kort bij deze kenmerken stil. De vaststelling dat meisjes kwetsbaar zijn voor seksueel misbruik in pleeggezinnen hoeft niet te verwonderen. Over het algemeen zijn meisjes vaker het slachtoffer van seksueel misbruik dan jongens. In hun overzicht van prevalentiestudies geven Gilbert e.a. (2009) bijvoorbeeld aan dat in economisch welvarende westerse landen de cijfers van seksueel misbruik (breed gedefinieerd en over leeftijden heen) in de algemene bevolking bij meisjes variëren van 15 tot 30%, bij jongens van 5 tot 15%.

Onderzoek heeft aangetoond dat jonge kinderen (jonger dan 12 jaar) over het algemeen meer kans lopen seksueel te worden misbruikt dan oudere kinderen (ouder dan 12 jaar). Ze hebben minder kennis van seksualiteit, kunnen zich moeilijk verweren tegen het machtsmisbruik van de dader, en beseffen vaak niet wat hen overkomt. Terzelfdertijd dient hierbij te worden aangestipt dat deze leeftijdsverschillen ook beïnvloed kunnen worden door het meldgedrag van kinderen. Oudere kinderen melden doorgaans minder snel seksueel misbruik dan jongere kinderen, onder andere omdat ze bij langdurig en ernstig misbruik heel sterk in de macht zijn van de dader, heel erg beschaamd zijn om te vertellen wat er is gebeurd en zichzelf van het misbruik zijn beginnen de schuld te geven (McClain, 2004; Miller-Perrin & Perrin, 2007; Paine & Hansen, 2002). Dit laatste element – zichzelf de schuld van het gebeuren geven – vonden we terug in de studie van Lev-Wiesel en Amir (2005) over verborgen joodse kinderen die werden misbruikt door hun ‘redders’. Verschillende slachtoffers vonden als kind dat zij dit lot verdienden en dat het misbruik bij het vernederen van hun ras hoorde. Opvallend was verder dat deze slachtoffers ten aanzien van niet-joodse daders een nogal ambivalente houding aannamen. Ze verafschuwden wat de dader had gedaan en waren hier erg boos en verdrietig over, maar tegelijkertijd waren ze de daders en het pleeggezin dankbaar. Die hadden tenslotte hun leven gered.

Ook kinderen met een ontwikkelingsachterstand lopen meer risico op mishandeling, waaronder seksueel misbruik. Dat vele pleegkinderen een ontwikkelingsachterstand hebben, is bekend (Halfan, Mendonca, & Berkowitz, 1995; Stock & Fisher, 2006). De link tussen deze achterstand en seksueel misbruik in pleegzorg is echter nauwelijks bestudeerd. Alleen Benedict, Zuravin, Somerfield en Brandt (1996) rapporteerden erover. Zij vonden dat vele pleegkinderen problemen hadden op het vlak van gezondheid, ontwikkeling en school die hen kwetsbaar maakten voor mishandeling (waaronder seksueel misbruik) in het pleeggezin.

Seksueel misbruik maakt kinderen kwetsbaar voor revictimisering. Als het eens is gebeurd, kan het weer gebeuren. Bij een andere dader, in een andere context. We schreven eerder dat dit te maken kan hebben met het feit dat misbruikte kinderen (vooral jonge kinderen) affectie met seks zijn gaan verwarren en normaal verzorgend gedrag van volwassenen (bijv. bij het baden) verkeerd gaan ‘lezen’ als seksueel uitnodigend gedrag. Het kan ook zijn dat zij hebben geleerd dat het misbruik ‘erbij hoort’, ‘dat het nu eenmaal moet’ en de enige manier is om affectie en interesse van volwassenen te ontvangen. Tot slot zou het kunnen zijn dat de kinderen het misbruik een tweede (of derde, vierde ...) keer ‘toelaten’, omdat ze zich minderwaardig, slecht en vies voelen en in hun ogen niet beter verdienen. Aan de opvang van seksueel misbruikte kinderen in de pleegzorg wordt de laatste jaren in onderzoek heel wat aandacht besteed (Desmet & Lemmens, 2011). Het aantal misbruikte kinderen dat in pleegzorg terecht komt, is immers hoog (sommige studies geven percentages van meer dan 50%, zie Strijker, 2009) en de zorgen die deze kinderen nodig hebben, zijn specifiek (McFadden, 1989). Velen van hen vertonen ernstige gedragsproblemen, waaronder geseksualiseerd probleemgedrag of seksueel agressief gedrag (Dowdell et al., 2009), en symptomen van posttraumatische stress. In een recent onderzoek bij pleegkinderen tussen 6 en 12 jaar in het noorden van Nederland werd (een vermoeden van) seksueel misbruik gerapporteerd bij de helft van de meisjes, bij de jongens bedroeg het percentage (vermoedens van) seksueel misbruik 27,8%. Vele van deze kinderen kampten zowel met ernstige gedragsproblemen als traumasymptomen (Grietens, Van Oijen, & ter Huizen, 2012). De aandacht voor het thema ‘pleegkinderen met een geschiedenis van seksueel misbruik’ heeft vooralsnog niet geleid tot veel onderzoek over seksueel misbruik van kinderen in de pleegzorg.

Dit is des te opmerkelijker omdat, zoals we eerder beschreven, in de literatuur vaak wordt benadrukt dat deze pleegkinderen kans lopen opnieuw te worden misbruikt.

Tot slot wordt gewezen op het gevaar van verplaatsingen van pleegkinderen. De link tussen verplaatsingen en seksueel misbruik is maar zelden rechtstreeks onderzocht. Wel stelde men in diverse studies in de Verenigde Staten (Holder e.a., 2003) vast dat vele pleegkinderen die slachtoffer waren van mishandeling (o.a. seksueel misbruik) in pleegzorg vaak niet aan hun eerste plaatsing toe waren, maar een lang traject hadden in de jeugdzorg met vele breuken en verplaatsingen. Deze werden niet zelden voorafgegaan door weglopen, vooral bij adolescenten in pleegzorg. En ook dit wegloupedrag kon in verband worden gebracht met situaties van mishandeling en misbruik in het pleeggezin (Courtney e.a., 2005; Courtney & Zinn, 2009; Nesmith, 2006). Verplaatsingen van pleegkinderen verhogen de kans op seksueel misbruik, omdat de kinderen hierdoor met meer mensen te maken krijgen en – statistisch gezien – de kans groter wordt dat zij mensen met slechte bedoelingen tegenkomen. Maar ook krijgen zij door die vele verplaatsingen niet de mogelijkheid zich te hechten aan volwassenen – en kunnen volwassenen zich niet aan hen hechten – en dit maakt hen kwetsbaar voor seksueel misbruik (Alexander, 1992).

Interessant bij deze opsomming is dat bijna alle in de literatuur genoemde karakteristieken van slachtoffers die risico's inhouden op seksueel misbruik in pleegzorg vooraf bij jeugdzorg bekend zouden kunnen zijn. Dat geldt vanzelfsprekend voor het geslacht en de leeftijd van kinderen, en voor het aantal verplaatsingen dat ze hebben meegemaakt. Maar ook over de beperkingen, gedrags- en ontwikkelingsproblemen van pleegkinderen moet in principe gemakkelijk en op korte termijn informatie kunnen worden ingewonnen. Lastiger te weten te komen is of het pleegkind een geschiedenis van seksueel misbruik heeft. Als dit niet de reden van uithuisplaatsing is, weet men het vaak niet, blijft het bij een vaag vermoeden of duikt het op tijdens de plaatsing.

2.4.5. Wat leren we over de daders?

Er werd tot dusver geen systematisch onderzoek verricht naar wie de daders zijn van seksueel misbruik in pleeggezinnen.

Enkele elementen keren wel terug in de genoemde studies. Er zijn diverse daders: pleegvaders, pleegmoeders, eigen kinderen van de pleegouders, andere pleegkinderen in het gezin, broers of zussen van het pleegkind, mensen buiten het pleeggezin (verwanten, burens, e.d.). Verder kan een pleegkind misbruikt worden door de biologische ouder(s) of door familieleden wanneer het bij hen op bezoek is. De literatuur waarin meldingen worden geanalyseerd, suggereert dat vooral pleegvaders en in mindere mate de eigen kinderen of andere pleegkinderen in het gezin de daders zijn.

Komt uit de literatuur een profiel van daders naar voren? Wat opvalt in de getuigenissen van slachtoffers is de grote macht en dominantie die de dader over hun leven heeft. De dader heeft het kind helemaal afhankelijk van zich gemaakt. Hij gebruikt geweld. Soms is dat geweld van fysieke aard. Maar vaker is er geestelijk geweld en bedreiging van psychologische aard. Pleegers hebben tijdens het grooming-proces dat het 'echte' seksueel misbruik voorafging het slachtoffer vaak zover gekregen dat die het misbruik voor zich houdt. In feite zijn deze daderkenmerken universeel. Men komt ze in de literatuur over seksueel misbruik vaker tegen (zie bijv. Miller-Perrin & Perrin, 2007). Ze zijn niet specifiek bij misbruik van pleegkinderen. Wat

wel specifiek is bij deze doelgroep, is ermee dreigen dat het slachtoffer zal worden weggestuurd uit het pleeggezin wanneer het vertelt over het misbruik en terug zal moeten naar een eng tehuis. Een thema, tot slot, dat af en toe wordt gemeld, is de seksuele geaardheid van de pleegouder. Cameron (2005), bijvoorbeeld, gaat in op de seksuele geaardheid van pleegers. Hij stelde vast dat in kranten en andere media vaak melding werd gemaakt dat de daders van seksueel misbruik bij pleegkinderen homoseksuele mannen waren en kwam tot de conclusie dat dit vrij goed overeenstemde met wat hierover is terug te vinden in officiële statistieken en meldingen. Hij besloot dat de seksuele geaardheid van pleegouders (i.h.b. mannen) een risicofactor kan zijn en zette vraagtekens bij het beleid dat toelaat dat ook homoseksuele mannen pleeg- of adoptieouder mogen zijn. Hicks (2006) betwijfelt deze stelling. Hij stelde in zijn onderzoek naar de houding van professionals in de jeugdzorg ten aanzien van homoseksuele pleeg- of adoptieouders vast dat er grote vooroordelen bestonden, in het bijzonder ten aanzien van homoseksuele mannen. Zij zouden in de ogen van de professionals voor pleeg- en adoptiekinderen niet alleen verwarrende rolmodellen zijn, maar ook zouden kinderen die bij homoseksuele stellen of alleenstaanden werden ondergebracht een grotere kans lopen op seksueel misbruik. Deze pleegouders werd een grote mate van seksuele perversie toegedicht en vooral jonge adoptie- en pleegkinderen zouden kwetsbaar zijn. Hicks gaat in zijn artikel in op de mogelijke redenen achter deze vooroordelen en maakt duidelijk dat ze niet stroken met de hem bekende praktijken.

2.4.6 In welke pleeggezinnen vindt seksueel misbruik plaats?

Wat we over de karakteristieken van pleeggezinnen waar seksueel misbruik is, weten, heeft in hoofdzaak betrekking op hun demografische achtergrond en minder op hun pedagogische of relationele functioneren.

Uit het onderzoek van Bolton, Laner en Gai (1981) bleek bijvoorbeeld dat de pleeggezinnen waarin mishandeling (fysiek, emotioneel of seksueel) van een pleegkind werd gemeld op diverse karakteristieken verschilden van andere gezinnen waar mishandeling werd gemeld. De pleegouders waren gemiddeld ouder (dan de ouders uit de meldingen die verdacht werden hun eigen kind te mishandelen), het gezinsinkomen was hoger, er waren minder gezinnen die van een uitkering leefden, meer niet-Engelssprekende pleegouders en minder mogelijkheden om op een gepaste wijze kinderen te disciplineren.

Holder e.a. (2003) vatten de literatuur samen over karakteristieken van pleeggezinnen waar een vorm van mishandeling (fysiek, emotioneel of seksueel) of verwaarlozing wordt gemeld. Ze vermeldden dat pleegmoeders van gezinnen waar mishandeling en verwaarlozing plaatsvinden vaak jonger zijn (maar de studies spreken elkaar tegen en in de hierboven genoemde studie van Bolton, Laner en Gai, 1981, werd gerapporteerd dat pleegouders gemiddeld ouder waren) en in hun jeugd slachtoffer waren van seksueel misbruik. Deze moeders rapporteren nogal eens gezondheidsproblemen. Verder varieert de scholingsgraad van pleegouders en vindt men dus niet alleen mishandeling en verwaarlozing in gezinnen van lager geschoolden. In vele gezinnen is de stress hoog. Ze zijn sociaal geïsoleerd en beschikken over weinig steunbronnen. Tot slot hebben sommige pleegouders slechts beperkte pedagogische vaardigheden en geen training gekregen alvorens ze gedragsmoeilijke pleegkinderen gingen opvangen.

Behalve karakteristieken van pleeggezinnen waarin kindermishandeling plaatsvindt, worden ook signalen genoemd. Vooral Oftedahl (1989) gaat hierop in. Signalen dat er sprake kan zijn van kindermishandeling (algemeen) in het pleeggezin zijn de aanwezigheid van klachten over de pleegouders in het verleden (hoe vaag deze ook mogen zijn), een gebrek aan ervaring en

training bij pleegouders, de frequente (plotse en onaangekondigde) verplaatsing van pleegkinderen en bepaalde aspecten van de gezinssamenstelling (bijv. vele pleegkinderen, of weinig spreiding in leeftijden van pleegkinderen, bijv. allemaal jonge kinderen).

Interessant is de vraag hoe seksueel misbruik in pleegzorg zich verhoudt tot het type van pleegzorg. Is er meer of minder kans op seksueel misbruik in bestands- versus netwerkpleegzorg? Onderzoek waarin deze vraag expliciet wordt bestudeerd, vonden we niet. Wel suggereert het onderzoek van Hobbs, Hobbs, en Wynne (1999) dat kinderen die in bestandspleegzorg verblijven meer kans op seksueel misbruik zouden lopen dan kinderen in netwerkpleegzorg. Enkele studies over mishandeling (breder dan alleen seksueel misbruik) van kinderen in pleegzorg suggereren eveneens dat kinderen in netwerkpleegzorg minder gevaar lopen. Meldingen van mishandeling komen in netwerkpleegzorg minder voor dan in bestandspleegzorg (Winokur e.a., 2008) en ook het aantal gevallen waarin mishandeling kan worden aangetoond ligt er lager (Biehal & Parry, 2010). Toch mag het risico op misbruik in netwerkpleegzorg niet worden onderschat en mag hier in onderzoek best meer aandacht aan worden besteed, aldus Little (2007) en Hunt e.a. (2008). Eerstgenoemde auteur bijvoorbeeld bestudeerde de woon- en leefomstandigheden van zwarte kinderen die bij hun (sociaal) gedepriveerde grootouders woonden. Hij stelde vast dat de behuizing van deze (informele) netwerkpleeggezinnen vaak schamel was en weinig privacy bood. Kinderen dienden dan in de kamer van hun grootouders te slapen, wat (zo suggereert de auteur zonder hierbij cijfers te vermelden) de kans op ongewenst seksueel gedrag verhoogde. Ook Gleeson, O'Donnell en Johnson Bonecutter (1997) maken in hun onderzoek gewag van enkele gevallen van seksueel misbruik in netwerkpleegzorg die leidden tot het vroegtijdig stopzetten van de plaatsing. En dan is er de al genoemde studie van Strijker en van de Loo (2010) waarin wordt gesuggereerd dat kinderen met een verstandelijke beperking die in netwerkpleegzorg verbleven zelfs een grotere kans liepen te worden misbruikt dan kinderen met een verstandelijke beperking in bestandspleegzorg.

2.4.7 Hoe wordt er met de signalen van seksueel misbruik omgegaan?

In verschillende rapporten over historical abuse in de pleegzorg vonden we in de getuigenissen van slachtoffers indicaties terug over hoe er destijds met signalen werd omgegaan. Er is echter door de onderzoekers geen systematische analyse gemaakt van deze signalen. Slachtoffers gaven aan dat ze als kind nergens naar toe konden en weinig contacten hadden met voogden, kinderrechtshouders of jeugdzorgmedewerkers. Verder ervaarden ze geweld (cf. 2.4.5).

Uit de studie van Fanshel, Finch en Grundy (1990) leren we dat slachtoffers het misbruik vaak voor zich hielden uit angst te worden herplaatst of uit onwetendheid. Sommige respondenten vonden dat hun pleegzorgbegeleider het had moeten zien, maar geen of te weinig tijd nam om met hen te praten of naar hen te luisteren.

Wanneer pleegkinderen na veel aarzeling en heel lang wachten toch iets van het misbruik vertelden, was de kans heel groot dat ze niet werden geloofd, omdat ze 'maar' pleegkinderen waren.

In de jaren dertig, veertig en vijftig werden pleegkinderen nogal eens ingezet als gratis werkrachten op de boerderij of het land. Ze hadden geen stem, niemand bekommerde zich om hen en ze leefden vaak verborgen. Het seksueel misbruik was een onderdeel van de algemene vernedering die ze ondergingen. In de rapporten die de Child Abuse Commission in Ierland maakte, komt dit scherp naar voren. In Australië en Canada waren vele pleegkinderen autochtonen (Aboriginals en Indianen) die van hun familie werden weggerukt en 'in dienst'

kwamen van de kolonisten. Het lijkt alsof deze onvrijwillig verplaatste kinderen vogelvrij waren verklaard. Er keek niemand naar hen om en er was geen instantie die zich met hun lot bemoeide. De vernederingen zetten zich voort van generatie op generatie (Butler, 2004; Fournier & Crey, 1998; Mullighan, 2008).

2.4.8 Is er onderzoek vanuit kindperspectief?

Enkele van de in de vorige paragrafen genoemde onderzoeken verkenden seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg vanuit het kindperspectief. Daarmee bedoelen we dat er ex-pleegkinderen werden ondervraagd, die als (jong-) volwassenen terugkeken op hun tijd in de pleegzorg. Vooral de overheidsrapporten over historical abuse in de jeugdzorg hanteren een kindperspectief en laten slachtoffers uitgebreid aan het woord komen.

De slachtoffers beschrijven de aard en ernst van het seksueel misbruik, het machtsmisbruik dat ermee gepaard ging, hun armoedige levensomstandigheden waarin naast seksueel misbruik ook andere vormen van mishandeling voorkwamen, de onmogelijkheid om hieraan te ontsnappen en de reacties van de omgeving wanneer ze een poging deden om over het misbruik te vertellen. We geven enkele voorbeelden uit de rapporten:

'I'm in the kitchen with... foster father... and he starts fixing the curtains and makes sure no one can see in and I'm thinking "what's he doing that for?" ... Next thing he picks me up and puts me on the table and takes me knickers off. ...I'll never forget his eyes, they are all glassy...' (rapport Child Abuse Commission Ierland, p. 309)

'... these little books, like pornographic books... he [foster father] told me that he was going to leave them there on my bed for me... he touched me and... told me it would make me feel better.' (Mullighan, 2008, p. 257)

'I made a complaint to the police about sexual abuse – they took my statement for 1½ hours – after that my FSO said "I don't believe you" and the file has now disappeared – is there a cover up by the department and the police.' (Butler, 2004, p. 282)

Fanshel, Finch en Grundy (1990) belichtten het thema seksueel misbruik in pleegzorg ook vanuit het kindperspectief. Ze vroegen er in hun follow-up studie rechtstreeks naar of respondenten seksueel waren lastiggevallen toen ze in pleegzorg waren en namen in hun boek enkele getuigenissen op. We geven enkele voorbeelden waaruit de negatieve belevingen van de slachtoffers naar voren komen, evenals de verwarring waarin ze ten tijde van het misbruik verkeerden en de levenslange gevolgen die het misbruik had:

('What do you think of the most unhappy time of your life? Why?')
'Because of the trauma inflicted due to my foster father's sexual advancement... I wasn't sure how to fight back or stop it... No one would believe me. Plus I realized that no matter what foster family I was in, there was and would always be a place where the "real" family drew lines and the foster child would always be an outsider.' (p. 192)

(‘Please tell me in your own words – what was it like to be in this foster home?’)

‘Some really good and really bad things. Nice house, nice people, did anything for me. Divorced while I was in foster care. Mother drank; father made sexual advances and abused me once (sexually). Sexual advances by foster father have had the most lasting impression. Divorce of foster folks – most upsetting at the time because I had no family left.’ (p. 193)

Tot slot vermelden we de narratieve studie van Price (2002) over de ervaringen van geweld en revictimisering van kinderen in pleeg- en residentiële zorg. Enkele ex-pleegkinderen in haar studie getuigden in hun verhaal van seksueel misbruik terwijl ze in pleegzorg waren. Hun verhalen illustreren opnieuw het traumatische én verwarrende karakter van het misbruik in pleegzorg. Eén voorbeeld is Anya (fictieve naam):

‘... who was severely physically abused and had been raped as a child, moved to a relative’s home at the age of nine where she was sexually abused by her uncle. Yet she recalled that experience as “being in heaven”, comparatively, she was better cared for in that home. By the time Anya was sixteen, she had moved seven times between the homes of blood and fictive kin.’ (p. 232)

2.4.9 ‘Onware’ beschuldigingen van seksueel misbruik in het pleeggezin

Sommige auteurs gaan in op ‘onware’ beschuldigingen van seksueel misbruik (Biehal & Parry, 2010; Bray & Minty, 2001; Browne & Lynch, 1999; DePanfilis & Girvin, 2005; Minty & Bray, 2001; Robins, 1991). Vooral in de jaren tachtig en negentig lijkt dit thema aan de orde te komen. We willen het hier daarom kort bespreken.

Iedere beschuldiging van seksueel misbruik in een pleegzorgsituatie dient grondig te worden onderzocht. De uitspraak of een beschuldiging al dan niet terecht is, heeft immers zeer verregaande gevolgen, zowel voor het pleegkind als de pleegouders. Wanneer een beschuldiging onterecht als onwaar wordt afgedaan, wordt het kind en zijn verhaal gediskwalificeerd en gaat het kind zich (nog meer) onbegrepen voelen. Mogelijk nemen schuldgevoelens bij het kind toe en daalt de kans fors dat het in de toekomst nog een onthulling over het misbruik zal doen. Pleegkinderen blijken overigens in het nadeel te zijn ten opzichte van kinderen die in een nieuw samengesteld gezin met een stiefvader wonen, wanneer het aankomt op geloofd worden bij melding van seksueel misbruik. Hartmann (2009) legde proefpersonen vignetten voor met verhalen van meisjes (6, 11, 15 jaar) die het slachtoffer waren van seksueel misbruik door hun vader en in hun nieuwe leefsituatie misbruik meldden door hun pleeg- of stiefvader. De proefpersonen dienden de verhalen van de meisjes te oordelen op hun geloofwaardigheid. Ongeacht de leeftijd werden de verhalen van de pleegkinderen minder geloofwaardig geoordeeld dan deze van de kinderen die bij een stiefvader woonden. Er werden diverse motieven aangehaald waarom de pleegkinderen deze verhalen ‘verzonnen’: ze deden dit volgens de beoordelaars omdat ze boos waren op hun pleegouders, ontevreden waren met hun leefsituatie of zich wilden redden uit een problematische schoolsituatie.

Omgekeerd kunnen verzonnen verhalen over seksueel misbruik van pleegkinderen leiden tot grote drama’s in pleeggezinnen. Gezinnen kunnen erdoor worden ontwricht of verscheurd en

pleegouders verliezen hun moed en motivatie (Hicks & Nixon, 1991). Ook het pleegkind wordt gedupeerd. De pleegzorgplaatsing breekt voortijdig af – op zich houdt deze breuk al risico's in, bijvoorbeeld voor de ontwikkeling, de schoolloopbaan en de geestelijke gezondheid van het pleegkind – en het vinden van een nieuw pleeggezin wordt allicht bemoeilijkt. Sommige pleegouders lijden zo onder de beschuldigingen dat ze niet meer goed functioneren en geestelijke gezondheidsproblemen gaan vertonen, tot en met suïcidaal gedrag (Bray & Minty, 2001). McFadden en Ryan (1991, p. 228) vatten de complexiteit van het thema als volgt samen:

'It is too simplistic to say that children never lie, yet children must be protected. Each situation must be carefully evaluated as to the context in which the accusations occurred, the child's placement history, experience before placement, desire to return home, perceptions of reality, chronological and developmental ages, the stresses on the foster family, and the role the child is playing in the foster family.'

Hoe vaak zijn klachten van seksueel misbruik in de context van pleegzorg onwaar? De meest uitgebreide studie over dit thema komt van Minty en Bray (2001). Zij analyseerden zorgvuldig 22 klachten van pleegkinderen over mishandeling door pleegouders of broers of zussen. Tien klachten gingen over seksueel misbruik. Slechts één klacht bleek onwaar. Ze betrof een 14-jarig meisje dat beweerde dat haar pleegvader haar ongewenst betastte en zoende. Maar slechts één klacht kon worden bewezen. Ze ging over een eigen zoon van pleegouders die orale seks had met zijn zesjarige pleegzusje. Bij één klacht moest het onderzoek worden stopgezet omdat de beklaagde (pleegvader van twee meisjes van 8 en 11 jaar) zelfmoord pleegde. De andere klachten konden niet worden bewezen. Het was telkens het woord van het pleegkind tegen dat van de beklaagde. Wel werden een aantal pleeggezinnen geschrapt uit het bestand van de pleeggezinnendiensten. Voor drie pleegvaders was er al eerder een klacht over seksueel misbruik geweest. Dat was onder andere het geval voor de pleegvader bij wie het misbruik werd bewezen. Het is onjuist en bovendien gevaarlijk om de cijfers uit deze studie te veralgemenen. Wel durven we zeggen dat het aantal onware klachten (1/10) in de lijn ligt van wat op basis van de algemene literatuur over seksueel misbruik van kinderen kan worden verwacht (Coulborn Faller, 2007; Miller-Perrin & Perrin, 2007). Het aantal meldingen van kinderen over seksueel misbruik dat onwaar blijkt te zijn, wordt immers zeer laag geschat (<10%). Bij jonge kinderen zou het nog lager liggen.

Waarom zouden pleegkinderen zeggen dat ze seksueel misbruikt worden in hun pleeggezin, terwijl dit niet zo is? De redenen zijn niet altijd duidelijk, aldus Minty en Bray (2001). Het kan gaan om 'vergelding'. Het pleegkind wil de pleegouders misschien 'iets betaald zetten'. Het is niet graag in het pleeggezin, voelt het aan als een straf en wil er weg. Druk van de eigen ouders of de omgeving kan hierbij een rol spelen. Maar het kan ook zijn dat het pleegkind door de ervaring van seksueel misbruik in het verleden bepaalde gedragingen van de pleegouders verkeerd interpreteert en bestempelt als misbruikend. Zo was er in de studie van Minty en Bray (2001) een beschuldiging van een 16-jarig pleegmeisje over misbruik door haar pleegmoeder. De klacht ging erover dat zij het meisje bij haar achterwerk betastte en zoende. De pleegmoeder gaf toe dat ze dit had gedaan. Maar het betasten was per ongeluk gebeurd, ze had op de trap in het voorbijgaan even het achterwerk van het meisje aangeraakt. Het zoenen betrof een nachtzoen. Het meisje bleek in eerdere situaties op vreselijke wijze te zijn misbruikt en wellicht was haar klacht door deze ervaringen en de eruit volgende angsten ingegeven. De klacht stond overigens

geboekstaafd als 'niet bewezen'. Tot slot meldden Minty en Bray (2001) dat er bij vele pleegkinderen aan de klachten ernstige en langdurige spanningen in de relatie met de pleegouders waren voorafgegaan. Ongeveer een derde van de pleegkinderen had zelfs het pleeggezin al verlaten op het moment dat ze de klacht uitten.

De vraag stelt zich of onware beschuldigingen van pleegkinderen over seksueel misbruik kunnen worden herkend. Hebben ze bepaalde kenmerken die hen verdacht maken? Deze vraag is bij ons weten nog geen onderwerp van onderzoek geweest. Uit de literatuur over onware beschuldigingen van seksueel misbruik (zie bijv. Miller-Perrin & Perrin, 2007; van Wijk & Nieuwenhuis, 2011) kunnen enkele punten worden genoemd die in de context van pleegzorg relevant zijn (bijv. het ontbreken van essentiële informatie in de aangifte, het noemen van stereotiepe seksuele handelingen en gedragingen), maar meer onderzoek over dit thema in de pleegzorg is wenselijk.

2.5 Hoe kan het dat pleegkinderen seksueel misbruikt worden? Reflecties vanuit de literatuurstudie

Op de vraag hoe het mogelijk is dat kinderen in pleeggezinnen slachtoffer kunnen worden van seksueel misbruik is alleen een genuanceerd antwoord mogelijk. Allicht zijn de dynamieken achter het fenomeen meervoudig en kunnen verschillende factoren ter verklaring worden ingebracht. We onderscheiden factoren op micro-, meso- en macroniveau.

2.5.1 Het microniveau

Factoren op microniveau zijn te vinden bij gezinnen en kinderen. Factoren op kindniveau bespraken we in paragraaf 2.4.4. Op enkele van de genoemde factoren hebben we al behoorlijk zicht. Dat seksueel misbruikte kinderen groot risico lopen opnieuw te worden misbruikt, is bekend en geldt ook voor kinderen in pleegzorg.

We zullen nu nader ingaan op factoren op gezinsniveau. Hoe kunnen we seksueel misbruik van kinderen in pleeggezinnen vanuit dit perspectief begrijpen? Laten we niet vergeten dat pleeggezinnen in de eerste plaats gezinnen zijn. Seksueel misbruik in gezinnen komt voor, evenals andersoortig interpersoonlijk geweld, vaker dan we denken (zie o.a. Gilbert e.a., 2009 en Stoltenborgh e.a., 2011). Wellicht zijn een aantal van de risicofactoren die seksueel misbruik in reguliere gezinnen mogelijk maken (Finkelhor, 1986; Miller-Perrin & Perrin, 2007; Milner & Crouch, 1999) terug te vinden in pleeggezinnen waar misbruik is. Sociale isolatie van het gezin is hiervan een voorbeeld, evenals gebrek aan sociale steun. Gezinnen waar seksueel misbruik plaatsvindt zijn doorgaans nogal op zichzelf gericht en wekken voor de buitenwereld de schijn dat alles er goed gaat. Ook bepaalde demografische kenmerken komen wellicht overeen. Eén voorbeeld, waarvoor empirische steun werd gevonden (cf. 2.4.6), is de scholingsgraad van (pleeg-)ouders. Seksueel misbruik, zowel in reguliere als pleeggezinnen, beperkt zich niet tot gezinnen waar de scholingsgraad lager is. Het lijkt in alle lagen van de bevolking voor te komen. Andere risicofactoren voor seksueel misbruik die we wellicht ook in pleeggezinnen aantreffen zijn huwelijksproblemen, rigide attitudes, angsten en inadequate verwachtingen in verband met seksualiteit en de aanwezigheid van seksuele psychopathologie bij een van de pleegouders of andere gezinsleden (bijv. seksueel opgewonden raken door kinderen). Er is meer onderzoek nodig om zicht te krijgen op de kenmerken van pleeggezinnen waar seksueel misbruik

plaatsvindt, maar men kan verwachten dat deze gezinnen vele kenmerken zullen delen met reguliere gezinnen waar misbruik is.

Pleeggezinnen verschillen echter in bepaalde opzichten van reguliere gezinnen en deze verschillen houden mogelijk verband met seksueel misbruik of vergroten de kans erop. We geven als voorbeeld het incesttaboe. Ten aanzien van pleegkinderen in de bestandspleegzorg is dit taboe er niet. Hier is in de literatuur over seksueel misbruik in pleegzorg tot dusver opmerkelijk weinig aandacht aan besteed. Enkel in een wat ouder rapport van het Vera Institute of Justice (1983) vonden we er iets over terug:

'Foster children may be more vulnerable to sexual abuse, since the incest taboo prohibiting sexual relations between members of the biological family is not operative in the relations between foster parents and foster children.' (p. 11)

Dat, voor zover bekend, het risico op seksueel misbruik van kinderen in netwerkpleegzorg lager wordt geschat dan dat van kinderen in bestandspleegzorg kan hiermee te maken hebben. Hier ligt overigens een interessant verschil tussen pleegzorg en adoptie. Een kind adopteren betekent voor dat kind juridische veiligheid, het wordt lid van een nieuw gezin en deelt het incesttaboe met de andere gezinsleden. De situatie van pleegkinderen ligt dichterbij die van kinderen met een stiefouder. Ook deze kinderen worden kwetsbaarder geacht voor mishandeling (van Ijzendoorn e.a., 2009), in het bijzonder voor seksueel misbruik (zie o.a. Miller-Perrin & Perrin, 2007).

2.5.2 Het mesoniveau

Factoren op het mesoniveau hebben te maken met evoluties in de jeugdzorg. Deze kunnen (hypothetisch) in verband worden gebracht met seksueel misbruik van pleegkinderen. Ten eerste is er het feit dat het aantal pleegkinderen op vele plaatsen in de wereld de laatste jaren sterk is toegenomen en pleegzorg door vele beleidsmakers wordt voorgesteld als het eerste alternatief wanneer zich uithuisplaatsing van een kind opdringt (Grietens, Vanbinst, & Vanschoonlandt, 2011). Op zich is dit geen ongunstige evolutie. Maar ze heeft wel geleid tot een chronisch tekort aan aspirant-pleegouders. Dit tekort legt een hypotheek op de kwaliteit van de screening van pleeggezinnen, de matching tussen pleegkind en pleegouders en de voorbereiding van de plaatsing.

Ten tweede houdt het frequent verplaatsen van kinderen in pleegzorg allerlei risico's in. Het is niet goed voor de ontwikkeling van kinderen en leidt tot gedragsproblemen. Dit is al lang geweten. Eind jaren vijftig van de vorige eeuw waarschuwden onderzoekers in de VS al voor de gevaren van *foster care drift* (Maas & Engler, 1959). Helaas is frequente verplaatsing van kinderen in pleegzorg ook in Nederland nog steeds een realiteit. Strijker (2009) stelde vast dat een pleegkind gemiddeld één keer per jaar ongepland van verblijf verandert. Ten derde is er de professionalisering van pleegzorgwerkers en pleegouders. Die is in deze sector relatief laat op gang gekomen (zie paragraaf 1.7). Pleegzorg is lange tijd een erg informele zorgvorm gebleven, die teerde op het idealisme en de welwillendheid van mensen die wilden zorgen voor het kind van een ander. Dit heeft gemaakt dat er weinig toezicht was en weinig naar pleegkinderen werd omgekeken door de overheid. De rapporten over historical abuse in de pleegzorg geven hier voorbeelden van.

Nu er wereldwijd meer aandacht komt voor de selectie van pleegouders, de matching tussen pleegkind en pleegouder en de deskundigheidsbevordering van pleegouders (Strijker, 2009), kan men verwachten dat zich minder mishandeling van kinderen in pleegzorg zal voordoen. Lang zeker is dit echter niet, gezien de toename van het aantal pleegkinderen en de moeilijkheid om stabiliteit van plaatsing te garanderen (cf. supra).

2.5.3 Het macroniveau

Factoren op het macroniveau hebben te maken met de status van pleegkinderen en de manier waarop er in onze maatschappij over hen wordt gedacht.

Pleegkinderen worden wel eens gediscrimineerd ten opzichte van andere kinderen. Dat was in de jaren veertig, vijftig en zestig pertinent het geval, zo blijkt uit de rapporten over historical abuse. Je telde als kind al amper mee, laat staan als pleegkind. Maar ook in meer recente tijden was er discriminatie en werden pleegkinderen gezien als kinderen ‘met wie iets is’ en ‘met wie het niet meer goed komt’, ondanks de invoering van de Conventie van de Rechten van het Kind en de toenemende aandacht voor kwaliteitsstandaarden in de jeugdzorg (West, 1999). Deze sociale uitsluiting speelt op vele domeinen van het leven. Een goed gedocumenteerd voorbeeld is de school. Pleegkinderen hebben het doorgaans moeilijker op school dan andere kinderen en krijgen er vaak niet de kansen die ze verdienen (Allen & Vacca, 2011; Fox & Berrick, 2007; Unrau, 2007). Ook ten aanzien van een thema als seksueel misbruik zien we discriminatie. We verwijzen naar het onderzoek van Hartmann (2009) waaruit bleek dat pleegmeisjes die seksueel misbruik door hun pleegvader meldden minder snel werden geloofd dan meisjes die misbruik door hun stiefvader meldden.

Dat pleegkinderen deze discriminatie en uitsluiting voelen blijkt onder andere uit onderzoek waarin de kwaliteit van de pleegzorg wordt bestudeerd vanuit het kindperspectief. Pleegkinderen rapporteren dat ze zich op sommige momenten ‘tweederangskinderen’ voelen en worden gediscrimineerd of gepest door leeftijdsgenoten omwille van hun ‘anders’-zijn. Discriminatie blijkt verder uit de vele, vaak ongeplande verplaatsingen die sommige pleegkinderen moeten ondergaan (Grietens, 2012). Tot slot presenteren de media negatieve beelden over pleegkinderen, ook vandaag nog (Riggs e.a., 2009).

2.6 Conclusies

Wat kunnen we concluderen uit het wetenschappelijk onderzoek over seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg? We zetten enkele conclusies op een rijtje.

- 1) De omvang van het onderzoek is beperkt. Seksueel misbruik van pleegkinderen stond lange tijd niet op de agenda van onderzoekers. De studies die in de jaren tachtig en begin jaren negentig van de vorige eeuw in de Verenigde Staten werden uitgevoerd, hebben het thema slechts even onder de aandacht gebracht. De rapporten over ‘historical abuse’ in de pleegzorg die in verschillende landen recentelijk werden gepubliceerd doen vermoeden dat het thema terug in de aandacht komt. Omdat we nu al een behoorlijke kennis hebben over seksueel misbruik en de vele, negatieve lange-termijn gevolgen voor slachtoffers, kunnen we verwachten dat het aantal wetenschappelijke publicaties over het fenomeen de komende jaren zal toenemen.
- 2) Over de omvang van seksueel misbruik in de pleegzorg zijn geen duidelijke cijfers voorhanden. Het komt voor, meer dan we durven denken. Maar cijfers geven over de prevalentie en incidentie is moeilijk. Grootschalige studies waarin schattingen van de omvang worden

gemaakt zijn er niet. De studies over omvang die wij in de literatuur aantreffen, hadden betrekking op een staat, regio, of stad en hebben dus een beperkte generaliseerbaarheid. Bovendien kan er op vele studies over omvang conceptuele en methodologische kritiek worden gegeven. De meeste studies differentiëren bijvoorbeeld niet of amper tussen verschillende vormen van kindermishandeling en gaan uit van geregistreerde meldingen. Pleegkinderen die niet hebben kunnen, durven of willen melden komen in deze cijfers niet voor. Gegeven het feit dat we uit de algemene literatuur over seksueel misbruik weten dat er heel wat slachtoffers zijn die niets melden of dit pas gaan doen wanneer ze volwassen zijn, kan worden verondersteld dat de cijfers die op basis van geregistreerde meldingen werden gegenereerd onderschattingen van het reële cijfer zijn.

3) Het seksueel misbruik van pleegkinderen in pleegzorg is vaak langdurig, ernstig en gaat gepaard met geweld. Vooral pleegvaders, maar ook de eigen kinderen van de pleegouders worden als daders genoemd. Er is in deze gezinnen vaak ook sprake van fysieke mishandeling, emotionele mishandeling en verwaarlozing.

4) Meisjes, kinderen jonger dan 12 jaar, kinderen met een (verstandelijke) beperking, kinderen die eerder slachtoffer waren van misbruik en kinderen die vaak verplaatst werden in de zorg, lopen meer risico op seksueel misbruik in pleegzorg.

5) Er zijn tot dusver nog geen eenduidige demografische karakteristieken geïdentificeerd die misbruik in pleeggezinnen voorspellen. Het risico lijkt toe te nemen wanneer zich hogervermelde kindkarakteristieken voordoen in combinatie met sociale isolatie van het pleeggezin en een gebrek aan training en ervaring bij de pleegouders in de opvang van gedragsmoeilijke pleegkinderen.

6) Komt seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg zo vaak voor dat we van een structureel probleem kunnen spreken? Deze vraag is vanuit onze literatuurstudie eigenlijk niet te beantwoorden. Kwantitatief materiaal over de omvang van seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg ontbreekt en vergelijkingen – bijvoorbeeld met kinderen die in hun gezin van oorsprong wonen – werden amper gemaakt. Bepaalde literatuurbronnen die wij over het thema hebben gevonden, doen wel vermoeden dat ten minste op sommige momenten en in sommige Westerse landen seksueel misbruik van pleegkinderen vaak voorkwam. Dat was het geval in Canada (Fournier & Crey, 1998) en Australië (Butler, 2004; Mullighan, 2008), waar grote groepen kinderen uit de autochtone bevolking van hun ouders werden weggerukt en verplaatst in pleeggezinnen waar ze op grote schaal behalve verwaarloosd en mishandeld, ook seksueel misbruikt werden. Het onderzoek uit andere landen wijst niet op een dergelijk structureel probleem als in Canada en Australië. Wel is overal waar het fenomeen tot dusver werd onderzocht, aan het licht gekomen dat pleegkinderen een erg kwetsbare groep zijn en dat de structuur van het jeugdzorgsysteem risico's voor deze kinderen inhoudt.

HOOFDSTUK 3

Seksueel misbruik van pleegkinderen in Nederland: empirisch onderzoek over de periode 1945-2007

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk rapporteren we over het empirisch onderzoek naar seksueel misbruik van pleegkinderen in Nederland in de periode 1945-2007. We onderscheiden vier delen. We rapporteren over een empirisch onderzoek bij professionals (3.2), slachtoffers (3.3) en pleegouders (3.4). Het vierde deel (3.5) gaat over de case-studie die we deden bij de William Schrikker Groep, in het bijzonder het dossieronderzoek naar incidenten van seksueel misbruik in pleegzorg.

3.2 Professionals rapporteren over seksueel misbruik

We hebben op twee manieren het perspectief van professionals op seksueel misbruik in de pleegzorg betrokken in ons onderzoek. Ten eerste hebben we professionals laten rapporteren over incidenten en vermoedens van seksueel misbruik ten aanzien van pleegkinderen (3.2.1), waar zij weet van hadden. Deze incidenten/vermoedens hebben we op hun inhoud geanalyseerd. Ten tweede hebben we een groepsinterview gehouden met experts in de pleegzorg, die werkzaam zijn in één grote landelijke pleegzorgaanbieder: de William Schrikker Groep (3.2.2).

3.2.1 Een inhoudsanalyse van incidenten en vermoedens uit de survey

Uit de survey naar seksueel misbruik in de jeugdzorg (zie de andere deelrapporten van deelonderzoek 4) kwamen ook incidenten en vermoedens van seksueel misbruik in de pleegzorg naar voren. Om meer te weten te komen over de inhoud van deze incidenten en vermoedens, werd een bijkomende ondervraging georganiseerd. Het doel hiervan was om zicht te krijgen op deze incidenten en vermoedens, vanuit het perspectief van de professionals in de pleegzorg.

3.2.1.1 Onderzoeksvragen

Volgende onderzoeksvragen stonden in deze bijkomende bevraging centraal:

Wat was de situatie waarin het seksueel misbruik plaatsvond?

Wat was de aard van het seksueel misbruik?

Hoe kwam het misbruik aan het licht?

Wat gebeurde er vervolgens, dit wil zeggen hoe werd binnen de pleegzorg omgegaan met de incidenten of vermoedens?

3.2.1.2 Methode

De informatie over de onderzoeksvragen werd verzameld aan de hand van een vragenlijst (zie Bijlage 1). Deze bevatte deels open vragen waarin respondenten konden beschrijven hoe het incident of vermoeden waarvan ze melding hadden gemaakt, eruit zag en wat er met het incident/vermoeden was gebeurd, en deels gesloten vragen, waarin gepeild werd naar achtergrondinformatie.

De vragenlijst werd per post of e-mail gestuurd naar alle voorzieningen die in de landelijke survey een incident of vermoeden hadden gemeld van seksueel misbruik in de pleegzorg. Twee voorzieningen waar meerdere incidenten en vermoedens werden gemeld, werden telefonisch gecontacteerd met de vraag of een telefonisch interview kon worden afgenomen met een verantwoordelijke die op de hoogte was van de incidenten of vermoedens en voldoende lang bij de organisatie werkzaam was om zicht te hebben op haar functioneren en (recente) geschiedenis. Het format voor het interview was gebaseerd op de vragenlijst. Van de interviews werd een transcript gemaakt. De informatie uit de interviews en de vragenlijsten werd samengevat in een (excel-)tabel met de volgende variabelen: 'type informatie (incident/vermoeden)', 'geslacht kind', 'leeftijd kind', 'duur misbruik', 'frequentie misbruik', 'andere vormen van mishandeling', 'aard misbruik', 'geslacht dader', 'leeftijd dader', 'relatie dader-kind', 'plaats misbruik (in pleeggezin of elders)', 'anderen aanwezig bij het misbruik', 'reactie van de instelling', en 'opvallendheden'. Van deze tabel werd een inhoudelijke analyse gemaakt. Waar mogelijk werd gezocht naar overeenkomsten tussen incidenten/vermoedens en naar samenhang tussen variabelen. We gebruikten hiervoor de methode van de voortdurende vergelijking (Boeije, 2002).

We kregen informatie over incidenten en vermoedens vanuit tien instellingen die pleegzorg aanbieden (acht instellingen reageerden op de vragenlijsten, twee op de uitnodiging voor het interview). Er werden in totaal eenendertig meldingen van seksueel misbruik gerapporteerd. Eenentwintig meldingen werden gekarakteriseerd als 'incidenten', tien als 'vermoedens'. In de analyse maken we verder tussen beide categorieën geen onderscheid meer, omdat respondenten dezelfde vragenlijst hadden ingevuld, ongeacht of ze het nu hadden over een incident dan wel een vermoeden.

We stelden vast dat vele rapportages onvolledig waren of hiaten vertoonden. Zelfs basale informatie ontbrak soms. Zo is van enkele gevallen niet geweten of het om een jongen of een meisje ging dat slachtoffer was van seksueel misbruik. Soms ontbrak de leeftijd van het kind en/of de dader. Ook informatie over de karakteristieken van het misbruik (aard, duur, frequentie) was vaak onvolledig, evenals informatie over wat er met de melding gebeurde. De redenen hiervoor zijn op het eerste zicht niet duidelijk. De meeste incidenten en vermoedens gaan immers niet zo heel ver terug in de tijd. Enkele gaan terug tot eind jaren negentig. Het lijkt alsof er weinig werd geregistreerd over de incidenten en vermoedens bij pleegzorg zelf. Veel informatie werd ons door de respondent, die in alle gevallen een persoon was die al lang voor de organisatie werkte en deze goed kende (bijv. vanuit een functie in het management) verstrekt 'uit het geheugen'. Sommige zaken echter werden destijds niet door de respondent zelf begeleid, maar door iemand die intussen niet meer bij de organisatie werkzaam was. Ook bij de telefonische contacten bleek de informatie die kon worden opgediept door de respondenten soms relatief beperkt te zijn. De informatie over de aard van de feiten bleef natuurlijk soms onduidelijk omdat het slachtoffer niet zoveel had verteld (althans niet aan de professionals binnen pleegzorg), of na

het uitkomen van het incident snel naar een veiligere plek werd verplaatst en mogelijk uit het blikveld van de professionals was verdwenen.

3.2.1.3 Resultaten

Eerst gaan we in op wie de slachtoffers en wie de daders waren. Vervolgens staan we stil bij de situatie waarin het seksueel misbruik zich voordeed en de aard ervan. We bespreken ook enkele opvallendheden die we in de beschrijvingen aantreffen. Ten slotte hebben we het over hoe het misbruik werd gemeld en welke de reacties waren van de instellingen.

3.2.1.3.1 Over de slachtoffers

Tweeëntwintig meldingen gingen over meisjes, vier over jongens. Eén van deze vier meldingen betrof een zaak waar vier jongens het slachtoffer waren van eenzelfde dader in hetzelfde pleeggezin. Bij vijf meldingen werd het geslacht van het slachtoffer niet genoemd (omdat het niet geweten was door de respondent).

Het jongste slachtoffer was 3 jaar, de oudsten ($n=4$) waren 16 jaar. Van zes slachtoffers was de leeftijd niet bekend bij de respondent. Van twee andere was de leeftijd onduidelijk, maar werd vermoed dat het slachtoffer een tiener was. Van de slachtoffers van wie de leeftijd bekend was ($n=23$), is dit de verdeling:

- 3 jaar: $n = 1$
- 4 jaar: $n = 3$
- 5 jaar: $n = 1$
- 9 jaar: $n = 2$
- 10 jaar: $n = 4$
- 11 jaar: $n = 2$
- 12 jaar: $n = 1$
- 13 jaar: $n = 4$
- 14 jaar: $n = 1$
- 16 jaar: $n = 4$

Er waren dus meer incidenten/vermoedens bij oudere kinderen – tienplussers (16/23) - dan jongere kinderen en bijna de helft (10/23) gingen over kinderen van 12 jaar of ouder. In drie gevallen was er sprake van een verstandelijke beperking bij het slachtoffer.

3.2.1.3.2 Over de daders

In negenentwintig gevallen was de dader een man. In één geval waren er twee mannelijke daders betrokken. Er werden dus uitsluitend mannelijke daders genoemd. In twee gevallen echter was onduidelijk wat het geslacht van de dader was.

Negentien keer werd een pleegvader als dader genoemd, één keer de vriend van pleegmoeder, twee keer een ander pleegkind (jongen) in het gezin, vier keer de eigen zoon van de pleegouders. Andere volwassenen van buiten het pleeggezin die werden genoemd waren de biologische vader, de vriend van moeder en een kennis van bekenden van het pleeggezin waar het kind een tijdje logeerde (telkens een keer). Andere minderjarigen die werden genoemd waren

‘oudere kinderen op school’ (1). In twee gevallen was het niet duidelijk voor de respondent welke de relatie van de dader met het slachtoffer was.

In de meeste gevallen (24/31) vond het misbruik plaats in het pleeggezin en was de dader een bekende van het pleegkind. In drie gevallen vond het misbruik plaats buiten het pleeggezin en vier gevallen waren hierover niet duidelijk. Het ging dus in de meeste gevallen om seksueel misbruik door een volwassen persoon uit het dagelijks leven van het kind, met wie het een belangrijke relatie had.

Drie meldingen gingen over een netwerkplaatsing. Bij twee meldingen was de grootvader de dader, bij één melding was de dader de oom van het kind.

3.2.1.3.3 Over het seksueel misbruik

1) Duur

De duur van het misbruik varieerde van drie weken tot ‘jarenlang’. Opvallend is dat de duur van het misbruik heel vaak onbekend was bij de respondent en dus niet kon worden ingevuld. Dat was bij ongeveer 50% van de gevallen zo.

2) Frequentie

De frequentie van het misbruik varieerde van ‘één keer’ tot ‘gemiddeld eens per week’ en ‘best vaak’. Ook dit item werd vaak niet ingevuld (bijna in de helft van de gevallen).

3) Ernst

Om de ernst van het seksueel misbruik in beeld te krijgen, hebben we ons gebaseerd op een indeling die Young, Riggs, en Robinson (2011) maakten. Deze auteurs onderzochten in een ruime steekproef hoe slachtoffers de ernst van seksueel misbruik percipiëren. Ze stelden vast dat twee elementen bijdroegen aan de ernst van seksueel misbruik: 1) de mate van intrusie (‘meer’, ‘minder’) van de seksuele handelingen en 2) de aanwezigheid van bepaalde psychosociale factoren:

1. ‘Meer intrusieve’ handelingen zijn handelingen waarbij er sprake is van genitaal contact (bijv. penetratie of een poging hiertoe). Ook wanneer in het verhaal signalen aanwezig waren die mogelijkwijs konden duiden op genitaal contact (bijv. roodheid bij de vagina), werd dit als een ‘meer intrusieve handeling’ gescoord; alle anderen handelingen (bijv. betasten, strelen) werden als ‘minder intrusief’ gescoord.
2. Psychosociale factoren die bijdragen aan de ernst van het misbruik zijn: vernedering, angstig maken van het slachtoffer, machtsvertoon van de dader, fysieke dwang, en of het slachtoffer een bekende is van het slachtoffer. Dit laatste is in onze analyse de belangrijkste factor gebleken, daar in de meeste gevallen geweten was welke de relatie tussen het slachtoffer en de dader was. De aanwezigheid van de andere psychosociale factoren werd niet altijd gerapporteerd. We hebben de factor ‘dader is een bekende van het slachtoffer’ nog verscherpt door enkel die situaties als ‘ernstig’ te scoren waarin het slachtoffer werd misbruikt door een volwassen figuur met wie het een verzorgende relatie werd verondersteld te hebben (bijv. pleegouder) en van wie het dus afhankelijk was.

De combinatie van de beide elementen leidde tot vier categorieën (zie Tabel 1).

In totaal konden twintig van de eenendertig incidenten en vermoedens worden gecategoriseerd. Over vijf gevallen was er te weinig informatie. Zes andere gevallen bevatten wel informatie, maar deze bleek te beperkt te zijn en niet te leiden tot een antwoord op de vraag naar de ernst van het misbruik. Er bleef teveel twijfel.

Tabel 1 Incidenten/vermoedens in functie van mate van intrusie van handelingen en bekendheid met dader (n=20)

	Minder intrusief	Meer intrusief
Dader is geen volwassene en/of verzorgingsfiguur	2	3
Dader is een volwassene én verzorgingsfiguur	7	8

Bij vijftien van de twintig gecategoriseerde incidenten/vermoedens was de dader een volwassene én verzorgingsfiguur van het kind. Dit was dus in een meerderheid van de gevallen. Er waren iets meer gevallen waarbij de seksuele handelingen een hoge mate van intrusie hadden (11/20 of 55%). In de groep incidenten/vermoedens met ‘dader is een volwassene én verzorgingsfiguur’ waren er iets meer seksuele handelingen met meer (8/15) dan met minder intrusie (7/15). In totaal konden achttien van de twintig gecategoriseerde incidenten/vermoedens ernstig worden genoemd. Acht incidenten/vermoedens waren ernstig vanwege hun aard én vanwege de relatie die het slachtoffer tot de dader had.

We geven een voorbeeld uit elke categorie (zoveel mogelijk gebruiken we hierbij de woorden van de respondenten)¹:

‘Minder intrusief’ en ‘dader is geen volwassene en/of verzorgingsfiguur’:

Een pleegkind (meisje) van 13 jaar met een verstandelijke beperking was op bezoek bij haar moeder. De vriend van moeder gaf aan haar seksueel aantrekkelijk te vinden en pakte haar op de slaapkamer van moeder in haar broekje. Moeder was hierbij niet aanwezig. Het meisje gaf over dit incident signalen aan haar pleegmoeder die argwaan kreeg en vermoedde dat er sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag zou kunnen zijn. Er is een gesprek gekomen met pleegzorg en moeder en haar vriend. Die is op zijn gedrag gewezen en er is bescherming gezocht voor het meisje (noot: wat er precies is gedaan, wordt niet gerapporteerd). Het meisje gaf rond het incident weinig bezorgdheden te kennen, het leek alsof het voor haar niets bijzonders was.’

¹ Alleen het laatste voorbeeld valt onder de strikte definitie van seksueel misbruik die de commissie-Samson hanteert. Voorbeelden 1 en 3 vallen niet onder de strikte definitie omdat het misbruik betrof buiten de context van de plaatsing. Voorbeeld 2 valt niet onder de strikte definitie omdat er geen sprake is van een hands on situatie (fysiek contact).

‘Minder intrusief’ en ‘dader is een volwassene én verzorgingsfiguur’:

‘Een pleegvader van 45 jaar keek met zijn 13-jarige pleegdochter regelmatig naar pornofoto’s en -filmpjes op de computer. Het gebeurde in een periode van drie weken zo’n vier à vijf keer. Er waren geen andere personen bij aanwezig. Het speelde zich af in de computerkamer van de pleegvader. Deze meende dit te moeten doen om de pleegdochter voor te lichten en zag er geen erg in. De gezinsvoogd meldde dit incident bij pleegzorg en omdat er ernstig werd getwijfeld aan de waarden en normen in dit pleeggezin werd de plaatsing beëindigd en het pleeggezin van de lijst geschrapt. Het meisje werd overgeplaatst, evenals de twee andere pleegkinderen (jongens) die het gezin had opgenomen. Zij zouden ook in het verleden met de pleegvader naar porno hebben gekeken en hier makkelijk toegang toe hebben gehad. Alle pleegkinderen in dit gezin waren zwakbegaafd.’

‘Meer intrusief’ en ‘dader is geen volwassene en/of verzorgingsfiguur’:

‘Een pleegkind (meisje) van 5 jaar is slachtoffer geworden van seksueel misbruik door oudere jongens op school. Ze moest seksuele handelingen verrichten bij een 7-jarig jongetje. Zelf moest ze haar onderbroekje uitdoen en werd ze door de jongen betast. Ze moest onder dwang seksuele handelingen uitvoeren bij andere jongens. Uit het verhaal is niet duidelijk hoe vaak deze incidenten zich hebben voorgedaan, maar de school heeft toen het werd ontdekt wel alle ouders voor een gesprek bij elkaar geroepen.’

‘Meer intrusief’ en ‘dader is een volwassene én verzorgingsfiguur’:

‘Een meisje verbleef als tiener bij haar oom en tante in netwerkpleegzorg. Vele jaren na het beëindigen van de plaatsing, ze is dan al volwassen, maakt ze bekend (uit het verhaal wordt niet duidelijk aan wie) dat ze destijds door haar oom vijf jaar lang, ongeveer eens per week, seksueel werd misbruikt. Ze werd door hem betast en moest hem oraal bevredigen. Hij gebruikte hierbij intimidatie. Ze had het nooit eerder gemeld en niemand had een signaal gezien.’

3.2.1.3.4 Enkele opvallende resultaten

In de casussen vielen ons enkele bijzonderheden op, die iets zeggen over de complexiteit van seksueel misbruik in pleegzorgsituaties. Ze gaan respectievelijk over 1) de ‘vrijwilligheid’ van het seksueel contact, 2) de reactie van ouders wanneer een eigen kind beschuldigd wordt van seksueel misbruik, en 3) ‘onware’ beschuldigingen van seksueel misbruik.

1) 'Vrijwilligheid' van het seksueel contact

In twee gevallen was het volgens de rapporterende professional zo dat het pleegkind het seksuele contact met de pleegvader als vrijwillig beleefde.

Het eerste geval betrof een meisje van 16 jaar. Ze had een relatie met haar pleegvader en er waren seksuele handelingen (geen gemeenschap). De relatie duurde verschillende maanden en het seksuele contact was onregelmatig gespreid over deze periode. Het meisje had erover geschreven in haar dagboek en dat werd door de pleegmoeder gelezen. Het meisje had het verteld aan haar pleegzorgwerker en die had ervoor gezorgd dat de plaatsing werd beëindigd, het meisje elders kon worden ondergebracht en het pleeggezin geschrapt werd van de lijst. Het tweede geval betrof een meisje van 13 jaar met een verstandelijke beperking dat verliefd was geworden op haar 40-jarige pleegvader, nadat ze al enkele jaren in het pleeggezin woonde. Er is ook sprake dat de pleegvader op haar verliefd was geworden. De relatie heeft vier à vijf maanden geduurd. Hoeveel keren er contact is geweest is niet duidelijk, daar beiden hier niet open over waren. Ook over wat er is gebeurd is er geen duidelijkheid en praatten de betrokkenen niet. Er wordt van uitgegaan dat er enkele keren gemeenschap is geweest. Het meisje gaf aan de contacten gewild te hebben en prettig te hebben gevonden. Ze wilde geen aangifte doen. Nadat het was uitgekomen (hoe dat is gegaan staat niet gerapporteerd), zijn AMK en BJZ ingeschakeld, werd het meisje uit het pleeggezin weggehaald, werd het pleeggezin van de lijst geschrapt en werd er zowel aan de dader als aan het meisje hulp geboden.

Beide voorbeelden geven aan dat seksueel misbruik verschillende gedaanten kent. Hier zien we geen agressieve dader, geen dwang en intimidatie, en evenmin zien we een slachtoffer dat pijn of nare ervaringen rapporteert en de dader beschuldigt. Toch gaat het onmiskenbaar om seksueel misbruik, gezien het leeftijdsverschil en de machtspositie van de volwassene. De meisjes beleven het op dit moment echter niet zo. Het is uit de rapportages niet duidelijk geworden in hoeverre deze meisjes beïnvloed waren door de dader. Het is vanuit dit perspectief te begrijpen dat een van hen geen aangifte wilde doen (of het andere meisje dit wilde, is niet geweten). En het is evenzeer begrijpelijk vanuit dit perspectief dat een van hen erover schreef in haar dagboek en het vertelde aan de pleegzorgwerker.

2) Reacties van pleegouders op beschuldigingen van seksueel misbruik door een eigen kind

De twee gevallen waarbij de dader van het seksueel misbruik een eigen kind (zoon) van de pleegouders was, werden gekenmerkt door ongeloof van de ouders dat hun zoon dit zou hebben gedaan en dus ontkenning van het verhaal van het pleegkind.

De manier waarop het seksueel misbruik naar buiten kwam, was in beide gevallen anders. In het eerste geval betrappen de ouders hun 14-jarige zoon in het bed van zijn 10-jarige pleegzusje. Ze zijn erg geschrokken. Er wordt in dit zeer christelijke gezin nadien weinig gepraat over het incident en dus is ook niet geweten wat er precies is gebeurd en hoe lang het misbruik al aan de gang was. Aan het meisje wordt helemaal niets gevraagd, zij wordt verplaatst. De jongen vertelt heel weinig, seksualiteit zit in dit gezin erg in de taboesfeer. De ouders beschermen de jongen.

In het tweede geval komt het seksueel misbruik naar buiten als de plaatsing al is afgelopen en het kind terug bij de ouders woont. Het dan 14-jarige meisje vertelt in een hulpverleningssituatie aan haar therapeute dat ze in het pleeggezin op de leeftijd van 10 jaar

hele vervelende seksuele ‘spelletjes’ moest spelen met de zoon van haar pleegouders (die toen 11 jaar was). Er kwam ook dwang bij te pas en het meisje voelde zich heel machteloos. Haar therapeute meldt het aan pleegzorg en dan worden de pleegouders geïnformeerd. Deze geloven het verhaal niet (‘onze zoon doet zoiets niet’) maar worden door pleegzorg wel geschrapt uit de lijst van pleeggezinnen.

Hetzelfde kan zich voordoen wanneer een pleegkind de pleegvader van seksueel misbruik beschuldigt. De pleegmoeder kan het verhaal van het kind niet geloven en haar man steunen. Eén geval in onze subset van incidenten/vermoedens is hier een voorbeeld van. Een 14-jarig meisje beschuldigde haar pleegvader ervan dat hij haar twee keer zou hebben verkracht. De pleegvader ontkent en de pleegmoeder steunt haar man. Het kind heeft het verhaal gebracht in een hoog oplopende ruzie. Pleegzorg, Bureau Jeugdzorg en politie worden ingeschakeld en er wordt een aangifte gedaan. Het meisje wordt verplaatst en de ouders worden van de lijst geschrapt als pleeggezin. Nadien is men echter gaan twijfelen aan het waarheidsgehalte van het verhaal van het meisje en heeft men het verhaal een functie toegedicht. Mogelijk vertelde het meisje dit omdat ze heel boos was, haar zin niet kreeg en uit het pleeggezin weg wou.

Maar het kan ook anders. Twee andere verhalen uit de subset laten zien dat het niet altijd zo is dat de pleegmoeder de pleegvader steunt. In één geval waarbij sprake was van jarenlang ernstig seksueel misbruik door de pleegvader van verschillende jongens heeft de pleegmoeder na het uitbrengen van het verhaal een einde aan de relatie met haar man gemaakt. In een ander geval vertelde een 14-jarig meisje aan haar pleegmoeder over seksueel misbruik door haar pleegvader en werd ze door de pleegmoeder geloofd. Pleegvader werd gearresteerd en veroordeeld. Het meisje kon bij haar pleegmoeder blijven.

Hoewel onze steekproef beperkt is en het niet mogelijk is algemene uitspraken te doen, zijn deze verschillen wel erg interessant. Wanneer de dader een eigen kind van het gezin is, lijkt het misbruik niet zo gauw te worden geloofd door de pleegouders. Wanneer de dader de pleegvader is, zijn er gevallen waar de pleegmoeder meegaat in de ontkenning van de vader, maar er zijn ook gevallen waarin ze de kant van het pleegkind kiest.

Op basis van onze gegevens kunnen we niet verklaren waarom pleegmoeders in sommige gevallen de kant van hun man en in andere die van het pleegkind kozen en ook niet waarom pleegouders ontkenden dat hun kind het pleegkind zou hebben misbruikt. Een paar hypothesen hierover kunnen we wel naar voren brengen.

Het pertinente karakter van het gemelde misbruik zou een verklaring kunnen zijn. De twee gevallen waarin de pleegmoeder de kant van haar pleegdochter koos, waren zeer ernstige gevallen. Het eerste geval betrof een pedofiele veelpleger die zich jarenlang vergreep aan de pleegjongens uit het gezin, in het bijzonder wanneer ze in de fase van de pre-puberteit waren (in het gezin waren er ook pleegmeisjes, maar deze werden niet misbruikt). De feiten – het ging om langdurig en ernstig seksueel misbruik met penetratie – werden naar buiten gebracht door een jongvolwassene die het pleeggezin al had verlaten. Ook in het tweede geval was er wellicht sprake van ernstige feiten. Het meisje heeft aan pleegzorg niet heel precies kunnen aangeven wat er is gebeurd tussen haar en haar pleegvader, maar het justitiële onderzoek heeft wel tot een veroordeling van de man geleid. In het geval waar de pleegmoeder de kant van de pleegvader koos ging het ook om ernstige feiten (verkrachting en penetratie), maar zoals vermeld is men later aan het waarheidsgehalte van de feiten gaan twijfelen. Wanneer we de drie verhalen naast elkaar leggen, lijkt meer nog dan de ernst van de feiten – wellicht gaat het in de drie verhalen om ernstige vormen van misbruik – het pertinente karakter van het

misbruik het gedrag van de pleegmoeders te verklaren. In de twee gevallen waarin de pleegmoeder de kant van het pleegkind koos, kon men niet om het seksueel misbruik en zijn waarheidsgehalte heen. Het andere geval was, althans zo bleek nadien, minder duidelijk. Vandaar misschien het verschil in reactiewijzen van de pleegmoeders.

In minstens één van de twee gevallen van seksueel misbruik door een zoon van de pleegouders ging het ook om ernstige feiten. Het meisje dat het verhaal aan haar therapeute vertelde nadat de plaatsing al was beëindigd, heeft het over ‘nare spelletjes’ waarbij de jongen aan haar zat en zij aan zijn piemel moest zitten en deze moest likken. Toch werd het kind door de ex-pleegouders niet geloofd. Waarom? Omdat het al weg is uit het pleeggezin en ‘er nu nog mee aan komt’? Of omdat de ‘spelletjes’ als onschuldig worden afgedaan, als geëxperimenteer tussen kinderen? Of omdat de beschuldiging komt van een pleegkind en men er omwille van de achtergronden en status van zo’n kind dan per definitie minder geloof aan hecht (cf. het onderzoek van Hartmann, 2009, paragraaf 2.4.9)?

3) ‘Onware’ beschuldigingen van seksueel misbruik

In de vorige paragraaf beschreven we al een situatie waarbij een pleegkind een verhaal over seksueel misbruik door de pleegvader naar buiten bracht, maar nadien twijfels rezen over het waarheidsgehalte ervan. In de subset van incidenten/vermoedens zagen we nog een ander verhaal waarbij het mogelijk ging om een onware beschuldiging. We vatten het samen in de woorden van de respondent:

‘Een meisje van 13 jaar dat met haar halfbroertje sinds twee jaar in een pleeggezin verblijft, loopt op een dag uit dat gezin weg. Ze gaat naar haar moeder en vertelt haar dat haar pleegvader haar sinds enige tijd seksueel misbruikt. Het is meerdere keren gebeurd dat hij bij haar in bed kwam liggen en haar streelde en kuste. De pleegvader is daarop door de politie ondervraagd, er is aangifte gedaan. Hij is echter blijven ontkennen en het OM heeft de klacht verworpen. Het is nooit tot een rechtszaak gekomen. Dit is wel altijd een “moeilijke” situatie gebleven. Het pleegmeisje heeft haar verhaal meerdere keren bevestigd, maar ze heeft het ook een paar keren ontkend. Dan zei ze dat ze het verhaal had verteld om weg te kunnen uit het pleeggezin. De “waarheid” omtrent dit verhaal is altijd wat in het midden gebleven, aldus pleegzorg.’

Dit voorbeeld en het eerder genoemde voorbeeld tonen aan dat er soms kan worden getwijfeld aan het waarheidsgehalte van de beschuldigingen van pleegkinderen en dat het fenomeen van ‘onware beschuldigingen’, dat in de Angelsaksische literatuur onder anderen door Minty en Bray (2001) en Biehal en Parry (2010) werd beschreven (zie paragraaf 2.4.9) ook in de Nederlandse pleegzorgcontext aan de orde is. De verhalen uit onze subset waren te summier en daarom konden we niet nagaan of er karakteristieken in terugkwamen die men wel eens vaker aantreft bij beschuldigingen van seksueel misbruik die later onwaar bleken te zijn (bijv. conflicten tussen kind en pleegouders, verzet tegen de plaatsing, een voorgeschiedenis van seksueel misbruik). Kennelijk, zo leiden we af uit de antwoorden van de respondenten, is er nooit een vorm van ‘waarheidsvinding’ gebeurd, waardoor de waarheid in het midden is

gebleven. Wel werden in de beide gevallen maatregelen genomen door het kind dat de beschuldigingen uitte naar elders te verplaatsen.

3.2.1.3.5 De melding en de reactie van de instelling

Van zeven incidenten/vermoedens kon de respondent geen informatie over de melding verstrekken.

Een analyse van de overige gevallen leert dat er verschillende manieren zijn waarop het seksueel misbruik aan het licht kwam. In elf gevallen vertelde het pleegkind het aan een volwassene, bijvoorbeeld de pleegmoeder, de biologische moeder, de pleegzorgwerker, de gezinsvoogd, een vriendin of een kennis. Zoals in de voorgaande paragrafen werd aangegeven, is het niet altijd zo dat het kind (onmiddellijk) werd geloofd.

Vijf kinderen gaven een (indirect) signaal dat een volwassene beducht maakte op het misbruik. Afhankelijk van de leeftijd van het kind kon dat signaal er heel verschillend uitzien. Eén meisje van 16 jaar bijvoorbeeld (cf. supra) schreef erover in haar dagboek en zo vernam haar pleegmoeder over het misbruik. Twee oudere kinderen liepen uit het pleeggezin weg alvorens het misbruik te melden. Een meisje van vier jaar dat tijdens de bezoeken door haar biologische vader seksueel werd misbruikt deed met disneypoppen (vader en dochter) seksuele spelletjes na, had een jaar lang obstipatie, ging weer bed- en broekplassen en gaf te kennen 'last van haar plasser te hebben'. Een meisje van drie jaar dat al op hele jonge leeftijd door haar biologische vader seksueel was misbruikt, toonde in haar nieuwe pleeggezin grote angst wanneer de pleegmoeder haar luier wilde verschonen. Uit het gesprek dat de pleegmoeder hierop met het kind had, werd duidelijk dat ze in het pleeggezin waar ze eerder verbleef door de zoon des huizes pijn was gedaan bij de vagina. In één geval gaf de oma waar het kind in netwerkplaatsing was een signaal aan pleegzorg (in de casus is niet beschreven om wat voor signaal het ging). In twee gevallen werden kinderen betrappt. Het ging om misbruik tussen kinderen onderling, in het eerste geval tussen twee pleegkinderen, in het tweede geval tussen een pleegkind en een eigen kind van de pleegouders.

In vijf gevallen werd het misbruik gemeld nadat het kind het pleeggezin al had verlaten. Soms kwam de melding pas vele jaren na het einde van de plaatsing en was het slachtoffer al volwassen. Op zich hoeft dit niet te verwonderen. In de literatuur wordt beschreven dat een aanzienlijk aantal slachtoffers pas jaren na de feiten (bijv. in de jongvolwassenheid) beginnen te praten en dat sommige slachtoffers nooit iets over het misbruik vertellen (McClain, 2004; Paine & Hansen, 2002). Verschillende factoren spelen hierbij een rol. Smith e.a. (2000) vonden onder andere dat oudere slachtoffers en slachtoffers die de dader goed kenden minder vaak het seksueel misbruik uitbrachten en ook dat het langer duurde eer ze dit deden. Beide factoren lijken voor ons van belang te zijn. Er waren heel wat tieners in onze subset en eerder beschreven we dat een grote meerderheid van de ouders bekenden van het pleegkind waren, meestal leden van het pleeggezin. Bekenden van wie ze op vele vlakken (materieel, psychologisch, sociaal, pedagogisch) afhankelijk waren. We zijn ook nagegaan wat de ernst van het seksueel misbruik was in deze gevallen. Het is namelijk uit de literatuur bekend dat ernstig seksueel misbruik vaak niet wordt gemeld door kinderen (Paine & Hansen, 2002). We gebruikten de ernstcriteria uit paragraaf 3.2.1.3.3. In alle gevallen was er minstens één ernstcriterium aanwezig. In vier gevallen was er sprake van meer intrusieve seksuele handelingen, in drie gevallen was de dader een volwassene verzorgingsfiguur en in twee gevallen was er sprake van intimidatie.

Uit die incidenten/vermoedens waarover we voldoende informatie hebben, bleek dat de pleegzorginstelling maatregelen nam ter bescherming van het pleegkind. Vaak kwam dit neer op een verplaatsing van het kind. We telden tien verplaatsingen en drie aangiften. Hoewel verplaatsing toch een beetje ‘de omgekeerde wereld is’, aldus een respondent, leek er meestal geen andere keuze mogelijk. Behalve in twee gevallen, waar de pleegmoeder het opnam voor het slachtoffer en de dader uit huis werd gezet. Er werd nagenoeg altijd door pleegzorg gepraat met het kind en de pleegouders en soms werd professionele hulp gezocht voor het kind, het pleeggezin en in één casus ook voor het team van pleegzorgwerkers.

3.2.1.4 Conclusies

Wat kunnen we leren uit de analyse van deze 31 incidenten en vermoedens, die werden gerapporteerd door professionals?

We leren dat seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg vele gezichten heeft. Deze conclusie baseren we op het feit dat het:

1. pleegkinderen van alle leeftijden trof;
2. niet alleen in bestandspleegzorg voorkwam, maar ook in netwerkpleegzorg;
3. door verschillende daders werd gepleegd;
4. uiteenlopend was qua duur en frequentie;
5. soms werd gemeld door het slachtoffer of door een andere persoon terwijl het nog bezig was en het kind nog in het pleeggezin woonde, maar soms pas werd uitgebracht nadat het kind al (vele jaren) uit het pleeggezin weg was;
6. soms werd ontdekt omdat een pleegouder of pleegzorgwerker verontrustende signalen bij het kind had gezien, maar soms ook niet werd ontdekt, omdat geen signalen werden gezien, of pas later werd ontdekt, en dan werd door de betrokken professionals bepaald gedrag van het kind of de pleger retrospectief als signaal geduid.

Ondanks deze heterogeniteit in de rapportages van de professionals, zien we volgende convergenties in het materiaal:

1. de slachtoffers waren vaak tienermeisjes, dit in tegenstelling tot wat in de literatuur wordt gerapporteerd (cf. Hoofdstuk 2);
2. de dader was vaak de pleegvader van het kind;
3. het seksueel misbruik was vaak van ernstige aard.

Verder willen we onder de aandacht brengen dat sommige verhalen voor de professionals grote hiaten vertoonden en zij er dus slechts beperkt over konden rapporteren. De informatie was vaak niet meer traceerbaar voor hen omdat het van te lang geleden was of niet stond geregistreerd bij pleegzorg. Tot slot is het mogelijk dat sommige soorten van misbruik (bijv. door pleegvaders) de professionals meer zijn opgevallen en bijgebleven dan andere (bijv. door andere kinderen).

3.2.2 Professionals over de vraag ‘Hoe kan het dat kinderen in pleegzorg seksueel worden misbruikt?’

Om meer zicht te krijgen op wat professionals in de pleegzorg denken over de vraag hoe seksueel misbruik van pleegkinderen mogelijk is, deden we een kleinschalig onderzoek bij één pleegzorgaanbieder.

3.2.2.1 Onderzoeksvragen

Volgende vragen stonden centraal in het onderzoek:

Hebben de professionals in hun carrière incidenten van seksueel misbruik van pleegkinderen meegemaakt, of hebben ze ooit vermoedens in die richting gehad?

Hoe ontstaat volgens hen seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg?

Hoe gaan ze om met het thema ‘seksueel misbruik’ in de begeleiding van pleeggezinnen?

Wat doen ze bij signalen van kinderen in verband met seksueel misbruik in het pleeggezin?

Wat zou er in de jeugd- en de pleegzorg moeten veranderen om seksueel misbruik van kinderen in pleeggezinnen te voorkomen?

3.2.2.2 Methode

Het onderzoek werd uitgevoerd bij de William Schrikker Groep (WSG), een landelijk werkende instelling voor jeugdbescherming, jeugdreclassering en pleegzorg, die zich richt op kinderen met een beperking of chronische ziekte, maar ook op kinderen van ouders met een beperking (www.wsg.nu). We kozen voor WSG omdat zij landelijk pleegzorg aanbiedt en een lang bestaan heeft (de groep viert in 2012 haar 70-jarig bestaan). Tevens hadden we met de WSG contact in het kader van het dossieronderzoek over incidenten van seksueel misbruik in de pleegzorg (cf. paragraaf 3.5).

Een lid van ons team stelde de vraag naar medewerking aan het onderzoek per e-mail aan de verantwoordelijke van het Expertisecentrum WSG. Ze legde uit dat het de bedoeling was om medewerkers met een ruime expertise inzake kindbescherming, pleegzorg en het thema seksueel misbruik te spreken. Voorgesteld werd om dit in groep te doen. Zo kon gezamenlijk worden gereflecteerd over de vraag naar de oorzaken en dynamieken van seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg.

De verantwoordelijke legde de vraag voor aan het team en liet ons weten dat (inclusief zichzelf) vijf medewerkers van WSG bereid waren aan het onderzoek deel te nemen. Het interview duurde ongeveer twee uur en had een open structuur. We hadden niet echt een leidraad met vragen, maar stemden onze doorvraag-vragen af op wat de groepsleden vertelden en volgden zoveel mogelijk de loop van het gesprek, zonder daarbij de centrale vraag en de verschillende deelvragen uit het oog te verliezen.

Door de aanpak in groep kunnen we de methode van dit onderzoek omschrijven als een focusgroepmethode (Flick, 2006). Focusgroepen bieden de mogelijkheid om op een vlugge en efficiënte manier gegevens te verkrijgen over een bepaald onderwerp, in dit geval: seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg. De deelnemers aan een focusgroep kunnen allen relevante informatie over het onderwerp verschaffen, omdat ze (grotendeels) dezelfde ervaring en kennis delen. De aanwezigheid van de groepsleden stimuleert de gesprekken en maakt het voor de onderzoeker mogelijk om op korte tijd veel informatie te verzamelen (Morgan, 1993).

De groep WSG-medewerkers die wij interviewden was erg homogeen qua achtergrond en expertise. Alle groepsleden hadden als gezinsvoogd gewerkt. Bij het groepsinterview waren aanwezig: twee gezinsvoogden die langer dan 15 jaar in die functie hebben gewerkt, één trainer die voormalig inhoudelijk manager en gezinsvoogd was geweest, één staffunctionaris en voormalig gezinsvoogd, en tenslotte één directeur Expertisecentrum en voormalig gezinsvoogd. Alle groepsleden beschikten over meer dan 15 jaar werkervaring in de sector jeugdbescherming voor kinderen/ouders met een beperking. Ze konden allen vanuit hun praktijk voorbeelden geven van seksueel misbruik van kinderen in de jeugdzorg. De voorbeelden hadden betrekking op misbruik in de residentiële zorg én de pleegzorg. Steeds ging het om kinderen met een verstandelijke of lichamelijke beperking of kinderen van ouders met een beperking.

Het interview werd met toestemming van de geïnterviewden op band opgenomen en nadien uitgetypt. Van de inhoud maakten we een thematische analyse, dit wil zeggen dat we – in relatie tot de onderzoeksvragen waarop we een antwoord wilden krijgen – op zoek gingen naar de belangrijkste thema's die in het gesprek aan bod kwamen en naar hun eventuele samenhang.

3.2.2.3 Resultaten

Doorheen het gesprek kwamen vier grote thema's naar voren: 1) het 'wervende' gedrag van slachtoffers van seksueel misbruik, 2) de kwetsbaarheid van professionals en pleegouders, 3) waarom seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg niet of te laat wordt gezien en 4) veranderingen in de jeugdzorg met het oog op het voorkomen van seksueel misbruik.

3.2.2.3.1 'Wervend' gedrag van slachtoffers

Een eerste thema dat, vooral aan het begin van het interview, naar voren kwam ging over de moeilijkheden in het opvangen van seksueel misbruikte kinderen in pleeg- of residentiële zorg. De deelnemers hadden het over het 'wervende' gedrag van sommige vrouwelijke slachtoffers. Vooral in de residentiële zorg is dit een complex probleem 'want je concentreert getraumatiseerde kinderen bij elkaar' en 'je weet dat het risico zo groot is'. De problemen van deze slachtoffers zijn volgens de respondenten heel moeilijk te doorbreken, 'het zit bijna in de genen'. In een groep trekt dit soort van gedrag aan. Bij een uithuisplaatsing haal je het kind wel uit het systeem, maar je kan onmogelijk het systeem uit het kind halen. Een respondent vatte samen:

'Je kan een kind leren ermee (seksueel misbruik en de gevolgen ervan) omgaan, maar je kan het feit dat het is gebeurd niet ongedaan maken.'

In een pleeggezin is dit anders, aldus de respondenten. Er zitten doorgaans geen getraumatiseerde kinderen bij elkaar. 'Maar helaas gebeurt het daar ook'. Hier spelen echter andere mechanismen. Respondenten wezen op de autonomie van het pleeggezin. Lange tijd was het zo dat men, als een kind ondergebracht was in een pleeggezin, dit gezin met rust liet zolang er geen vragen, behoeften of klachten kwamen. De idee hierachter was onder andere dat een pleegkind in een zo normaal en gewoon mogelijke situatie moet kunnen opgroeien. Deze manier van doen houdt gevaren in, daar zijn professionals zich nu wel terdege van bewust. Impliciet gaan professionals van de verwachting uit dat pleegouders de grenzen van wat kan en mag in de omgang met een

pleegkind kennen, en zich hier aan houden. Ook ten aanzien van seksualiteit. Een respondente verwoordde het als volgt:

'Je mag wel verwachten dat een pleegvader de grens weet tussen een knuffel of aan de borstjes zitten van een meisje, dat ze die scheidingslijn kennen.'

Bovendien gaat men ervan uit dat pleegvaders het aanvoelen wanneer ze een grens overgaan ('... dat je dat voelt als man'), ook wanneer een meisje 'seksueel wervend' is:

'Dan zeg je als man: daar trap ik niet in. Daar ga ik niet in mee. Ik ga dat meisje niet naar bed brengen, niet in de douche zetten, laat dat maar aan een vrouw over.'

3.2.2.3.2 Kwetsbaarheid van professionals en pleegouders

Het tweede grote gespreksthema was de kwetsbaarheid van professionals en pleegouders. Hier hebben zich de laatste jaren veranderingen voorgedaan. Professionals in de jeugdzorg zijn zich veel meer bewust geworden van de aanwezigheid van seksueel misbruik in onze samenleving en van hun kwetsbaarheid in relatie tot slachtoffers. Je kunt beschuldigd worden van misbruik. Als groepsleider bijvoorbeeld wanneer je een meisje dat in de groep erg druk en agressief is op een fysieke manier tot bedaren wil brengen. Of als gezinsvoogd wanneer je met een meisje alleen in een kamer of in de auto bent. Mannelijke hulpverleners gaan zulke situaties dan ook vermijden. Dat was vroeger niet het geval.

Dit besef van de eigen kwetsbaarheid is volgens de respondenten ook in de pleegzorg terug te vinden. Een aantal pleegvaders is zich in toenemende mate bewust dat zij van seksueel misbruik kunnen worden beschuldigd bij de omgang met hun pleegkind. Wat ze in de media over seksueel misbruik horen en lezen zet hen aan het denken en beïnvloedt hun dagelijks handelen. Eén respondent gaf een kenmerkend voorbeeld van een pleegvader die tijdens een overleg zei dat hij met zijn jonge pleegkinderen onder de douche wil gaan, maar hierbij wel zijn zwembroek aanhoudt. Sommige pleegouders zijn dus kennelijk erg bezig met thema's als 'grenzen' en 'grensoverschrijdend gedrag' en stellen er professionals vragen over.

Dit besef van de eigen kwetsbaarheid als pleegouder en het reflecteren over grenzen is een gunstige evolutie. Maar het legt wel een hypotheek op de omgang met het pleegkind. Die verloopt namelijk niet meer zo vanzelfsprekend, en hierdoor komt een belangrijke doelstelling van pleegzorg misschien wel op de helling te staan: het herstel en behoud van het gewone leven voor het pleegkind.

3.2.2.3.3 Waarom men seksueel misbruik in pleegzorg niet of te laat ziet

Dit thema kreeg veel aandacht tijdens het gesprek. Er werd ingegaan op mogelijke verklaringen waarom seksueel misbruik van kinderen niet of te laat wordt geïdentificeerd en op evoluties die professionals hebben doorgemaakt in het omgaan met en gevolg geven aan signalen van mogelijk seksueel misbruik van kinderen.

De respondenten konden allen voorbeelden geven van incidenten van seksueel misbruik die zich in de loop van hun carrière in pleegzorg hadden voorgedaan, en waarbij ze vooraf geen signalen hadden gezien. Ze hadden niets in de gaten en waren totaal verbijsterd toen het misbruik

naar boven kwam. Soms werden ze misleid door de dader. Eén voorbeeld ging over een jongetje dat in netwerkpleegzorg was bij zijn tante. Deze had het jongetje vele jaren ernstig misbruikt. Ze had er de mogelijkheid toe omdat haar man als vrachtwagenchauffeur vaak uithuizig was en de jongen een verstandelijke beperking had. Hij kon het niet uiten dat er iets misliep. Toen er toch signalen naar boven kwamen, legde de tante uit dat de chauffeur van het busje dat de jongen 's ochtends kwam ophalen om naar een dagcentrum te gaan, de dader was. Het duurde jaren eer aan het licht kwam dat zijzelf de dader was. Al die tijd had ze de professionals om de tuin geleid. Er kwamen in het gesprek vier redenen waarom men seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg niet of te laat zag, naar voren.

Een eerste reden heeft te maken met de geslotenheid van de pleegzorg. Twee elementen dragen volgens de respondenten bij aan deze geslotenheid. Een eerste hebben we al genoemd: de autonomie die lange tijd aan pleeggezinnen werd verleend. Een tweede is de afstand tussen het pleegkind en de professionals. In vergelijking met de residentiële zorg is deze in de pleegzorg groter en is de sociale controle minder sterk. Dit verandert natuurlijk wanneer pleegouders als (semi-)professionals worden beschouwd, maar zoals we eerder beschreven is dit een recente evolutie (zie paragraaf 1.7). Ook het informele karakter dat de pleegzorg nog steeds heeft, in het bijzonder dan de netwerkpleegzorg, en het gebrek aan protocollering werden door de professionals genoemd als elementen die tot de geslotenheid bijdragen.

Een tweede reden is de niet altijd even duidelijke rolverdeling van professionals in de pleegzorg. Wat hoort tot de taken en verantwoordelijkheden van de pleegzorgwerker en wat tot die van de gezinsvoogd? Dat is niet strikt afgebakend. Wie praat er bijvoorbeeld met het pleegkind? De gezinsvoogd, want die is toch het aanspreekpunt voor het kind? Maar mag de pleegzorgwerker dan niet met het pleegkind praten? Ook niet als hij een signaal van misbruik meent te zien? Sommige professionals die we ondervroegen hadden voorheen als gezinsvoogd gewerkt en vonden deze rolverdeling verwarrend. De rol van de gezinsvoogd is eerder vaag. 'In mijn tijd [als gezinsvoogd] kon ik daar niet achterkomen. Wat is mijn taak? Ik kon er niet goed invulling aan geven', aldus een respondente die gezinsvoogd was in de eerste helft van de jaren negentig. Deze rolverwarring bemoeilijkt het identificeren van signalen en het tijdig reageren hierop.

Een derde reden is het gebrek aan kennis bij professionals van signalen die wijzen op mogelijk seksueel misbruik en het gevolg geven aan deze signalen. De respondenten deelden de ervaring dat seksueel misbruik een moeilijk thema is en blijft voor vele hulpverleners in de jeugdzorg. Niet iedereen wil zich erin verdiepen. Het is een complex en gevoelig thema dat mensen raakt. Sommige hulpverleners willen er liever niet mee te maken hebben en als ze er in hun praktijk mee worden geconfronteerd, duwen ze het weg of geven de casus aan een collega. Zelfs ervaren hulpverleners blijven het moeilijk hebben met het thema. De respondenten verwezen naar zichzelf. Zij hadden al vaker met het probleem te maken gehad, maar toch zijn er bepaalde aspecten die moeilijk blijven. Het is niet zo moeilijk om het thema seksueel misbruik in een pleeggezin ter sprake te brengen, bijvoorbeeld als een pleegkind daar in zijn voorgeschiedenis mee werd geconfronteerd. Professionals brengen het thema in als een aandachtspunt, net zoals ze bijvoorbeeld druggebruik inbrengen. Dit gebeurt dan pro-actief, in het kader van veiligheidstaxatie en -evaluatie. Respondenten verwezen hierbij naar de Deltamethode in de gezinsvoogdij (PI Research Van Montfoort, 2008) en de 'Signs of Safety'-methode in de jeugdzorg (Turnell & Edwards, 2009). Beide methoden hebben tot doel om de veiligheid van kinderen in gezinnen te verhogen en bieden professionals handvatten voor een uitgebreide veiligheidstaxatie en follow-up van gezinnen.

Respondenten gaven aan dat ze in vergelijking met vroeger alerter zijn op tekens van seksueel misbruik die kinderen geven en dat ze vlugger signalen zien. Seksueel grensoverschrijdend gedrag van kinderen wordt sneller als zodanig benoemd. Hulpverleners trekken eerder aan de alarmbel bij dit soort signalen en brengen ze ter sprake op vergaderingen, want *'zoiets doe je niet alleen'*. Een respondent gaf als voorbeeld een 15-jarig meisje in pleegzorg dat verbaal seksueel grensoverschrijdend gedrag vertoonde. Dit werd op de casuïstiekbespreking gemeld en aan alle betrokken hulpverleners werd gevraagd na te gaan welke mannen er in de buurt van dit meisje waren. Deze verhoogde aandacht voor signalen is vooral een gevolg van de toename van de kennis die professionals hebben over seksueel misbruik. Wat echter moeilijk blijft, is iets doen met de signalen die men ziet. Professionals brengen een signaal ter sprake op het teamoverleg en toetsen het bij collega's. Maar wat is dan de volgende stap? Hoe maak je dit bespreekbaar bij het pleeggezin en bij het pleegkind? Hier ervaart men een grote handelingsverlegenheid. Er is geen protocol en op basis van een enkel signaal kan men niet veel doen. Men kan moeilijk een kind laten verplaatsen op basis van zo weinig informatie. Bovendien hebben pleegouders het blokkaderecht. Te laat reageren is uiteraard evenmin goed. Met dit dilemma zitten professionals. Een respondente verwoordde het als volgt:

'We worden misschien beter in het opvangen van signalen, in het zien en oog hebben voor gedrag. Maar vervolgens is er de stap: "en dan?" Het instrument hebben om dat te bespreken met de belanghebbenden die daar dan bij betrokken zijn, dat is, denk ik, het item waar we nu voor staan.'

Eén respondent noemde als bijkomende moeilijkheid het praten met kinderen over seksualiteit en seksueel misbruik. Over het algemeen hebben professionals in de pleegzorg te weinig handvatten om dergelijke gesprekken met kinderen te voeren. Vooral ten aanzien van jonge kinderen en kinderen met een (verstandelijke) beperking zijn de handelingsverlegenheid en behoeften groot.

Ten vierde is er het ongeloof ten aanzien van signalen van mogelijk seksueel misbruik. Professionals dienen zichzelf er telkens weer van te overtuigen dat er sprake zou kunnen zijn van seksueel misbruik, wanneer zij signalen menen te zien. Dat blijkt verre van vanzelfsprekend te zijn. Men durft niet geloven dat een kind in het pleeggezin wordt misbruikt:

'Je gaat in de "het-kan-niet-waar-zijn-stand".'

Professionals willen niet dat het gebeurt. Niet in hún pleeggezin:

'Je wilt niet dat jouw pleegouders daarvan worden beschuldigd.'

Het is moeilijk om los te raken uit de 'het-kan-niet-waar-zijn-stand'. Het gevaar bestaat dat men meegaat met het verhaal van de pleegouders of alleen de positieve dingen ziet. Een respondente gaf als voorbeeld dat bij een zesjarig jongetje seksueel grensoverschrijdend gedrag werd gezien. Dat werd gemeld aan de pleegouders en deze beschuldigden de biologische vader van het kind, want daar ging hij in het weekend naar toe. Als hulpverlener moet je opletten daar niet te snel in mee te gaan:

'Je denkt als hulpverlener: het zal daar wel vandaan komen. Maar wie zegt nou dat het niet die pleegvader is geweest?'

Een andere respondente meldde dat de vader van een pleeggezin waar ze kwam op een bepaald moment door twee buurmeisjes werd beticht van seksueel misbruik. Het misbruik werd later bewezen. De pleegmoeder wist er niets van. De respondente evenmin ('er leek niets aan de hand.'). De vader viel enkel in goede zin op. Hij was altijd bij de eersten om te helpen als er iets moest worden georganiseerd, hij hielp op schoolfeestjes en in de voetbalvereniging. Het was een 'leuke, geweldig gewaardeerde vader'. Het gezin stond bekend als keurig, ze woonden in een net rijtjeshuis. Of de kinderen (allen met een verstandelijke beperking) seksueel misbruikt werden door de pleegvader, werd nooit bewezen. Wel viel op dat ze angstig waren bij het douchen en aankleden.

3.2.2.3.4 Veranderingen in de jeugdzorg met het oog op het voorkomen van seksueel misbruik

Wil seksueel misbruik van pleegkinderen worden voorkomen, dan dient de organisatie van de jeugdzorg te veranderen en de opleiding te worden verbeterd.

Wat betreft de organisatie van de praktijk hadden de respondenten het over de rolverdelingen binnen pleegzorg (cf. supra). Wat doet de gezinsvoogd? Wat doet de pleegzorgwerker? En hoe verhouden beide rollen zich ten opzichte van elkaar? Belangrijk ten aanzien van het thema 'seksueel misbruik in pleegzorg' is wie er met pleegkinderen praat en wie signalen verder onderzoekt. In het bijzonder dit laatste is niet zo duidelijk. De gezinsvoogd heeft als taak om te benoemen bij de betrokkenen (pleegouders, biologische ouders, kind) dat er signalen zijn, zonder te oordelen of te beschuldigen. Maar wie onderzoekt de signalen verder?

De respondenten wezen ook op de toenemende bureaucratisering in de jeugdzorg. Die heeft aan de ene kant zijn nut (er wordt meer informatie bijgehouden), maar houdt ook gevaren in. Wanneer men veel tijd aan administratieve taken dient te besteden, gaat dit ten koste van de contacten met de pleeggezinnen. Deze worden beperkt in aantal en duur. De intensiteit van het contact dreigt hierdoor verloren te gaan, aldus een respondente. Dit is jammer, want het is daar dat de vertrouwensrelatie met de pleegouders haar voedingsbodemp vindt. Als men door teveel administratieve belasting en een te hoge case-load maar weinig tijd in een pleeggezin kan doorbrengen, vermindert de kans dat men signalen dat er iets mis is, gaat zien.

Wat betreft de opleiding, vonden de respondenten dat het thema 'seksueel misbruik' onderbelicht is. Het mag meer aandacht krijgen, zowel in hbo-opleidingen als aan de universiteiten. Praten met kinderen over seksualiteit en (vermoedens van) seksueel misbruik bijvoorbeeld is moeilijk. Er is hier een grote handelingsverlegenheid rond. Hulpverleners kennen te weinig van seksueel misbruik en hoe erover praten met betrokkenen. Daarom gaan ze het thema liever uit de weg.

3.2.2.4 Conclusies

De hoofdvraag van dit groepsinterview met medewerkers van de William Schrikker Groep luidde: 'Hoe kan het dat kinderen in pleegzorg seksueel worden misbruikt?' Het antwoord op deze vraag heeft volgens hen met drie factoren te maken.

Ten eerste is de pleegzorg een nogal afgesloten vorm van hulpverlening. Pleeggezinnen werd lange tijd veel autonomie gegund, de hulpverleners bleven op afstand en kwamen pas in beeld wanneer er problemen of vragen waren. Ook was de rolverdeling tussen hulpverleners niet

altijd duidelijk, in het bijzonder deze tussen de gezinsvoogd en de pleegzorgwerker. Dit stond allicht het (tijdig) identificeren en efficiënt reageren op signalen van seksueel misbruik in de weg.

Ten tweede is seksueel misbruik voor hulpverleners een moeilijk thema, zelfs wanneer ze een lange staat van dienst en veel ervaring hebben. Men wil niet geloven dat zich seksueel misbruik voordoet in een pleeggezin dat men begeleidt en raakt moeilijk uit de ‘het-kan-niet-waar-zijn-stand’. Op het gebied van het signaleren van mogelijk seksueel misbruik zijn professionals de laatste jaren alerter en vaardiger geworden. Veel moeilijker echter is het om gevolg te geven aan deze signalen (bijv. ze bespreken met de betrokkenen). Hieromtrent leven behoeften aan training en deskundigheidsbevordering.

Ten derde maakt de toegenomen bureaucrativering in de jeugdzorg het niet gemakkelijk voor professionals om een intensief contact met cliënten te onderhouden. Nochtans is dit wenselijk, want het is bevorderlijk voor de vroegtijdige signalering van seksueel misbruik en de opvolging van signalen.

3.3 Slachtoffers rapporteren over seksueel misbruik

3.3.1 Een kwalitatieve analyse van de meldingen bij de commissie-Samson

De commissie-Samson stelde ons in een geanoniseerd bestand de meldingen van slachtoffers uit de periode 1945-2007 ter beschikking voor een kwalitatieve analyse. Het betrof de meldingen gedaan in de periode van de oprichting van het meldpunt tot oktober 2011. De analyse, die gezien de vragen waarop ze een antwoord wou geven (cf. 3.3.1.1) van kwalitatieve aard was, was bedoeld als een aanvulling bij de (kwantitatieve) analyses van de meldingen die de commissie doet.

We willen er uitdrukkelijk op wijzen dat de analyse niet het hele bestand van meldingen van slachtoffers uit de pleegzorg betrof en dat ze niet kan leiden tot algemene uitspraken, maar enkel bedoeld is om ons beter te doen verstaan hoe, vanuit het perspectief van de slachtoffers, seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg mogelijk was.

3.3.1.1 Onderzoeksvragen

Volgende onderzoeksvragen stonden centraal:

1. Wat was de context van de uithuisplaatsing?
2. Waaruit bestond het seksueel misbruik?
3. Welke daderkenmerken vallen op?
4. Welke gezinskenmerken vallen op?
5. Hoe hield het pleegkind zich staande?
6. Wat gebeurde er met de signalen die de pleegkinderen gaven?

3.3.1.2 Methode

3.3.1.2.1 De steekproef van meldingen

De meldingen werden geregistreerd volgens een format dat de commissie-Samson had opgesteld (zie Bijlage 2). Alle meldingen hadden dus eenzelfde structuur. Eerst werden uit alle beschikbare

meldingen (zowel residentiële als pleegzorg; n=569) die meldingen verwijderd die te weinig informatie bevatten. Criterium voor selectie was dat een narratieve synthese van de melding moest kunnen worden gemaakt van minstens een halve pagina. Ook meldingen die geen verband hielden met de opdracht (seksueel misbruik in de jeugdzorg) of niet gingen over de doelgroep (geen uithuisgeplaatste kinderen) werden verwijderd. Dit werd gedaan door twee onderzoekers, onafhankelijk van elkaar. De onderzoekers legden hun bevindingen naast elkaar en overlegden waar zich twijfel voordeed. Ze hielden driehonderdzeventig meldingen (zowel uit residentiële zorg als pleegzorg) over, die voldoende informatie bevatten voor een synthese. Dan werden de meldingen gelezen en gesynthetiseerd. Dit gebeurde door drie onderzoekers. De eerste tien meldingen werden door de drie onderzoekers, onafhankelijk van elkaar, gesynthetiseerd, om te zien of grosso modo tot eenzelfde synthese werd gekomen. Een aandachtspunt bij het vergelijken was of onderzoekers niet teveel gingen interpreteren bij het schrijven van de synthese. De bedoeling was om bij het maken van de syntheses zo dicht mogelijk bij de woorden uit de meldingen te blijven. De overeenkomsten tussen de syntheses waren zo groot dat besloten kon worden dat de onderzoekers elk apart syntheses konden schrijven.

Nadat van de overgebleven meldingen een synthese was gemaakt, werden de meldingen die over slachtoffers uit pleegzorg gingen apart genomen. Sommige van deze meldingen betroffen slachtoffers die behalve in een pleeggezin ook in een tehuis hadden gezeten. Deze meldingen werden twee keer geanalyseerd, de eerste keer met het oog op seksueel misbruik in de pleegzorg, de tweede keer met het oog op seksueel misbruik in de residentiële zorg.

De meldingen over pleegzorg (n=140) werden geordend volgens de vier tijdsperioden die de commissie Samson hanteert: 1945-1965, 1965-1980, 1980-1995 en 1995-nu. De meldingen hadden betrekking op honderdnegenenveertig slachtoffers. Vier meldingen gingen over twee kinderen, één melding over drie en één over vier kinderen. Er waren slachtoffers uit de verschillende perioden waarop het onderzoek betrekking heeft (Tabel 2). De meeste slachtoffers (32,2%) kwamen uit de periode 1945-1965 (1965-1980: 22,1%; 1980-1995: 24,8%; 1995-nu: 20,8%).

Meer dan driekwart van de slachtoffers waren meisjes (75,3% meisjes; 24,7% jongens). Honderdzestien slachtoffers meldden zelf (77,9%). Bij drieëndertig slachtoffers was iemand anders de melder. Bij twee slachtoffers was dit de echtgenoot (periode 1945-1965). Voor de periode 1980-1995 was dit bij drie slachtoffers de pleegmoeder en bij één slachtoffer een kennis (mentor). Voor de periode 1995-nu was er bij zevenentwintig slachtoffers een andere melder dan het slachtoffer zelf. In de meeste gevallen was de melder een ouder (veelal de moeder) van het kind. In een enkel geval betrof het een pleegouder die meldde, of een oma, een stiefmoeder, een buur of een hulpverlener.

Tabel 2 Aantallen pleegkinderen uit de meldingen van de commissie Samson (tot oktober 2011) die slachtoffer waren van seksueel misbruik in pleegzorg en over wie een narratieve synthese kon worden gemaakt

Periode	Vrouw	Man	Totaal
1945-1965	39	9	48
1965-1980	26	7	33
1980-1995	30	7	37
1995-nu*	15	13	28(3)*
Totaal	110	36	146(149)

*: in deze periode is van drie kinderen het geslacht niet vermeld

We gingen na welke (volgens eigen zeggen) de leeftijd was waarop de kinderen voor het eerst uit huis werden geplaatst. Ongeveer twee derde van de kinderen werd voor de leeftijd van tien jaar uit huis geplaatst (66,4%), bijna vier op de tien kinderen (38,9%) waren jonger dan zes jaar. Van iets minder dan tien procent van de kinderen (9,4%) was de leeftijd bij uithuisplaatsing niet in de melding terug te vinden.

Verder gingen we na hoe oud de kinderen (volgens eigen zeggen) waren toen het seksueel misbruik in het pleeggezin begon. Bij iets meer dan de helft van de kinderen was dit voor de leeftijd van tien jaar (51,9%). Eén op de vijf kinderen was volgens eigen zeggen jonger dan zes jaar toen het misbruik begon (19,5%). Bij de overige kinderen (38,2%) begon het misbruik na hun tiende levensjaar of (bij 10,1%) kon het niet worden teruggevonden in de melding.

3.3.1.2 .2 Het coderen van de meldingen

Er werd per onderzoeksvraag een codeerschema gemaakt. Startpunt waren de meldingen uit de periode 1945-1965. De meldingen werden doorgelezen en per vraag werden relevante tekstfragmenten gemarkeerd, dit wil zeggen fragmenten die betrekking hadden op de onderzoeksvragen. Elk fragment werd van een (voorlopige) code voorzien. De gemarkeerde fragmenten werden dan per synthese samengezet en vervolgens over de syntheses heen. Daarbij werd de methode van de voortdurende vergelijking gehanteerd (Boeije, 2002). De gemarkeerde tekstfragmenten en hun voorlopige codes werden met elkaar vergeleken op inhoud en gelijkaardige codes werden bij elkaar gezet. Zo ontstond per onderzoeksvraag een voorlopig schema met codes. Elke code werd kort omschreven. De voorlopige schema's werden vervolgens gebruikt als codeerschema's voor de meldingen uit de drie andere perioden. De meeste informatie uit deze meldingen kon worden gecodeerd met het schema uit de periode 1945-1965. Waar nodig werden de codes aangevuld of werden bestaande codes gedifferentieerd. Tot slot werden de verschillende schema's tot één groot schema geïntegreerd. Alle meldingen werden gecodeerd aan de hand van dit schema. Het schema en de omschrijvingen van de codes werden voorgelegd aan een andere onderzoeker, die betrokken was bij het maken van de syntheses van de meldingen. De reacties van deze onderzoeker op de codes en hun omschrijving werden doorgesproken en waar nodig werden codes en omschrijvingen aangepast.

In Tabel 3 (Bijlage 3) geven we een overzicht van de kerncodes van het schema.

3.3.1.3 Resultaten

We bespreken de bevindingen per onderzoeksvraag. Het codeerschema dient als leidraad bij de bespreking.

3.3.1.3.1 Wat was de context van de uithuisplaatsing?

Wat betreft de context van de uithuisplaatsing maken we een onderscheid tussen a) de redenen die de melder aangeeft voor de uithuisplaatsing, b) of er eerdere ervaringen van seksueel misbruik waren en c) of het slachtoffer al een eerdere uithuisplaatsing achter de rug had.

a) Redenen voor de uithuisplaatsing

De redenen voor de uithuisplaatsing die de melders rapporteerden, kunnen worden samengevat in vijf rubrieken: 1) de ouders konden niet voor het kind zorgen omwille van een reden die met henzelf had te maken, 2) de ouders konden niet voor het kind zorgen omwille van een reden die met het kind te maken had, 3) het kind werd thuis mishandeld of verwaarloosd, 4) het kind paste niet (meer) in het leven van zijn ouders en 5) de uithuisplaatsing was een gevolg van een oorlogssituatie (specifiek voor de periode 1945-1965). In sommige gevallen konden de slachtoffers (of andere personen die de melding deden) niet meer achterhalen waarom tot de uithuisplaatsing was beslist.

Dat ouders niet (langer) voor het kind konden zorgen om een reden die (voornamelijk) met henzelf te maken had en het kind daarom door toedoen van de kinderrechtster uit huis werd geplaatst, had verschillende oorzaken, onder andere psychiatrische problematiek bij de ouder, ziekte, overlijden van een ouder met als gevolg dat de overblijvende ouder de zorg niet voldoende op zich kon nemen, een groot gezin, alcoholverslaving, echtscheiding, enzovoort. Dit was over de tijdsperiodes heen volgens de melders veruit de belangrijkste rubriek. We geven enkele voorbeelden²:

'Vader heeft haar in het nonnenklooster ondergebracht omdat moeder in een psychiatrische instelling verbleef. Vader pleegde zelfmoord toen het slachtoffer 11 jaar was.' (melding uit periode 1945-1965)

'Mevrouw is uit huis geplaatst omdat haar moeder de opvoeding na de echtscheiding niet meer aan kon.' (melding uit periode 1980-1995)

'Moeder en vader wonen niet meer samen, de moeder heeft borderline, kind was thuis niet meer veilig.' (melding uit periode 1995-nu)

In sommige gevallen gaf de melder aan dat de reden voor de uithuisplaatsing vooral te maken had met een reden die bij het kind lag. Dan ging het om 'moeilijk' of 'onhandelbaar' gedrag van het kind, al dan niet in combinatie met redenen die met de ouder te maken hadden (bijv. pedagogische onmacht). Of om een kind met een beperking. Deze rubriek kwam beduidend minder naar voren in de verhalen van de melders.

Samen met de categorie 'ouders kunnen niet meer voor het kind zorgen om een reden die voornamelijk met henzelf heeft te maken' kwamen we mishandeling en verwaarlozing het vaakst tegen in de verhalen van slachtoffers die de achtergrond van hun uithuisplaatsing schetsten. Enkele voorbeelden:

'Door stiefmoeder is mevrouw, volgens herinnering, mishandeld vanaf 1½ jaar oud.' (melding uit periode 1945-1965)

² Alle voorbeelden zijn gebaseerd op de syntheses die we van de meldingen hebben gemaakt en dus niet rechtstreeks op de meldingen zelf.

'Haar vader was uit de ouderlijke macht ontheven vanwege lichamelijke en geestelijke mishandeling en mocht geen contact meer hebben met zijn kind.' (melding uit periode 1965-1980)

'Haar biologische moeder werd uit de ouderlijke macht gezet door de rechter in verband met verwaarlozing van haar kinderen. Toen is ze terechtgekomen in een pleeggezin.' (melding uit periode 1980-1995)

'Moeder was psychisch ziek, kon niet voor de kinderen zorgen, er was sprake van verwaarlozing.' (melding uit periode 1995-nu)

In enkele meldingen kwam naar voren dat de plaatsing er kwam omdat er voor het kind geen plaats meer was in het ouderlijk gezin, bijvoorbeeld omwille van een nieuwe relatie van de ouder bij wie het kind woonde. Het betrof meldingen uit de eerst twee perioden. Bijvoorbeeld:

'... moeder overleed toen mevrouw 13 of 14 jaar was. Vader kreeg een nieuwe relatie, maar er was voor haar geen plaats meer. De oudere zussen waren al het huis uit.' (melding uit periode 1945-1965)

'Thuis waren geen bijzondere problemen: er waren 5 kinderen en dat was duidelijk teveel voor de ouders ("Nadat ze er twee uit huis gewerkt hadden, hebben ze er een feestje van gemaakt").' (melding uit periode 1965-1980)

In de periode 1945-1965 kwamen we een aantal meldingen tegen over kinderen van wie de ouders in de oorlog waren omgekomen, gevangen gezet of niet teruggekeerd, of zo door de oorlog waren getekend dat ze de verdere zorg voor hun kind niet konden opnemen.

b) Eerdere ervaringen van seksueel misbruik

Er waren slachtoffers die rapporteerden dat ze al seksueel misbruikt waren voor ze in het pleeggezin terechtkwamen. Het ging om spontane rapportages. In totaal waren er eenendertig (op honderdneegenenveertig) meldingen waarin een spontane rapportage van eerder seksueel misbruik was terug te vinden. Het hoogste aantal rapportages kwam uit de periode 1965-1980 en 1980-1995 (bijna een derde), het laagste uit de periode 1995-nu (bij twee meldingen). Het seksueel misbruik kon in de thuissituatie geweest zijn, in een tehuis, een ander pleeggezin of op een andere plek.

c) Eerdere uithuisplaatsingen

Er waren slachtoffers die al op andere plaatsen waren geweest voor ze in het pleeggezin kwamen waarover de melding ging. Ook hier betreft het spontane rapportages. We vonden vierenveertig meldingen over slachtoffers die eerder al op een andere plek hadden gezeten. Evenals bij de vorige categorie zagen we een trend over de perioden heen. In de periode 1945-1965 kwam de categorie 'eerdere plaatsingen' terug in tweeëntwintig van de achtenveertig verhalen, dit is bijna de helft van het totale aantal meldingen uit deze periode. In de perioden 1965-1980 en 1980-1995 lag dit aantal lager (ongeveer een op vier) en in de periode 1995-nu nog lager (een op zeven).

3.3.1.3.2 Waaruit bestond het seksueel misbruik?

De karakteristieken van het seksueel misbruik beschrijven we in vier rubrieken: a) de ernst van het misbruik, b) de plek waar het misbruik plaatsvond, c) of het misbruik op zich stond dan wel gepaard ging met andere vormen van kindermishandeling en d) of beschreven wordt hoe het seksueel misbruik ontstond.

a) De ernst van het seksueel misbruik

De ernst van het seksueel misbruik hebben we op dezelfde wijze gecategoriseerd als de ernst van de incidenten/vermoedens die professionals rapporteerden (cf. paragraaf 3.2.1). We categoriseerden: 1) de mate van intrusie ('meer', 'minder') van de seksuele handelingen en 2) de aanwezigheid van psychosociale factoren die het misbruik kenmerken.

Over de meldingen heen zagen we dat de ernst van het gerapporteerde misbruik zeer groot was. Bij honderdzeventien meldingen zagen we een hoge intrusiviteit van de seksuele handelingen. Er was daarbij enig onderscheid tussen de verschillende perioden (1945-1965: 89,6%; 1965-1980: 63,6%; 1980-1995: 86,5%; 1995-nu: 75%). Bij honderdtien meldingen waren psychosociale factoren aanwezig die bijdroegen tot de ernst van het misbruik. Hier was het onderscheid tussen de perioden gering (dader was een volwassene die zorg droeg voor het kind en/of gebruik van geweld was in 1945-1965: 75%; 1965-1980: 75,8%; 1980-1995: 73%; 1995-nu: 78,6%). Pleegvaders werden in alle perioden het vaakst als dader genoemd³. In de perioden 1945-1965 en 1965-1980 was in ongeveer één op de vijf meldingen een oudere, thuiswonende zoon van het pleeggezin betrokken (resp. 20,8% en 21,9%). Pleegmoeders, broers of zussen van het slachtoffer, en anderen werden slechts in weinig meldingen (< 10%) genoemd als daders. Fysiek geweld was er bijvoorbeeld wanneer het slachtoffer tijdens het misbruik tegenstribbelde, wilde weglopen of gillen. Soms ging het misbruik met veel fysieke pijn gepaard, bijvoorbeeld:

'Het misbruik bestond uit betasten en penetratie, het deed veel pijn.' (melding uit periode 1945-1965)

'De pleegbroer speelde doktertje. Het misbruik vond plaats in de kamer van de pleger. Ze [slachtoffer] werd betast, gevingerd, van binnen en van buiten onderzocht. [...] De laatste keer had het slachtoffer blaasontsteking en deed het misbruik erg pijn.' (melding uit periode 1980-1995)

Geestelijk geweld kon gaan van intimidatie en bedreiging, verbaal of met wapens. Zo werden kinderen nogal eens bang gemaakt of gemanipuleerd. Bijvoorbeeld:

'Dader [pleegbroer] en slachtoffer deelden dezelfde slaapkamer, hij had een soort macht over haar, mevrouw wist niet goed wat er gebeurde. [...] Pleegbroer heeft haar niet fysiek mishandeld. Wel was er sprake van dreiging: pleegbroer had namelijk de fiets van mevrouw meegenomen en niet

³ In de periode 1945-1965 was bij 62,5% van de meldingen een pleegvader als dader betrokken, in de periode 1965-1980 bij 71,9%, in de periode 1980-1995 bij 83,8% en in de periode 1995-nu bij 77,4%.

teruggebracht. Als ze dit zou vertellen, zou hij haar van achteren besluipen en neersteken.’ (melding uit periode 1995-nu)

‘Hoewel er geen sprake was van fysiek geweld, werd mevrouw in de periode na de zomer dat ze in het pleeggezin was wel gemanipuleerd om langs te blijven komen. Het gebeurde onder het mom van de liefde (“Wij houden van jou”).’ (melding uit periode 1980-1995)

Regelmatig lazen we in de verhalen van de slachtoffers, vooral in deze uit de eerste twee perioden, dat ouders ermee dreigden dat het pleegkind naar een tehuis zou moeten wanneer het zou vertellen aan anderen over het seksueel misbruik. Het tehuisleven werd door de ouders als afschrikwekkend voorgesteld. Om het pleegkind nog banger te maken refereerden ouders soms naar tehuizen in de buurt of naar een tehuis waar het pleegkind al eerder verbleven had en waaraan het slechte herinneringen had. Andere ouders gingen dan weer dreigen dat bij het uitbrengen van het misbruik het broertje of zusje van het pleegkind het pleeggezin zou moeten verlaten of dat ze hen iets zouden aandoen. Of ze deden hun slachtoffer geloven dat ze hun biologische ouders niet meer zouden kunnen zien wanneer ze het misbruik zouden uitbrengen. Melders getuigden dat het seksueel misbruik niet op zich stond, maar was ingebed in een context van mishandeling, negatieve bejegening en verwaarlozing. Behalve seksueel misbruik was er fysieke (bijv. geslagen worden, geschopt worden, lijfstraffen krijgen, enz.) en geestelijke mishandeling (bijv. vernederd, geminacht, achtergesteld worden, enz.). Verder waren er verhalen van deprivatie, op materieel (bijv. gebrek aan eten, geld), intellectueel (bijv. niet gestimuleerd worden om verder te studeren) of sociaal vlak (bijv. geen contacten met andere kinderen mogen hebben, enz.). Sommige pleegkinderen waren getuige van geweld (fysiek, geestelijk, seksueel) tegenover andere leden van het pleeggezin, bijvoorbeeld hun broertjes of zusjes of andere pleegkinderen in het gezin. De combinatie van seksueel misbruik met andere vormen van kindermishandeling (als slachtoffer of als getuige) kwam het scherpst naar voren in de verhalen van oudere slachtoffers (periode 1945-1965), maar we lazen er ook over in verhalen van slachtoffers uit andere tijdsperioden.

Vanuit wat de melders rapporteerden, stelden we vast dat zowel de duur als de frequentie van het seksueel misbruik in alle perioden een zeer grote variatie kenden. De frequentie varieerde van éénmalig tot meerdere keren per dag, de duur van éénmalig tot de hele periode van de plaatsing. Tot slot waren er over de vier perioden heen 27 slachtoffers die door meer dan één dader werden misbruikt. Opvallend was dat in de periode 1965-1980 bijna een derde van de slachtoffers (10/33) door meerdere ouders werd misbruikt.

b) Waar vond het misbruik plaats?

Het misbruik gebeurde op verschillende plekken in het huis van de pleegouders. We zijn in de verhalen van melders vele verwijzingen tegengekomen naar misbruik op plaatsen waar kinderen privacy zouden moeten hebben, bijvoorbeeld in hun slaapkamer, de badkamer, de douche, het toilet. Maar er was eveneens misbruik op meer publieke plekken in het huis, bijvoorbeeld in de woonkamer of de hal. Sommige slachtoffers die bij een pleeggezin woonden met een groter huis of een boerderij, werden misbruikt op meer afgelegen plekken, bijvoorbeeld in de garage, de schuur, de stallen. Bij een aantal pleegkinderen gebeurde het seksueel misbruik buitenshuis. Bijvoorbeeld onderweg in de auto of op vakantie.

Het misbruik vond niet alleen plaats wanneer de dader alleen was met het slachtoffer, er waren ook situaties waarbij een volwassene of een ander kind in de buurt waren. Of die persoon dan weet had van het misbruik, was voor het slachtoffer niet altijd duidelijk. We geven enkele voorbeelden:

'Het gebeurde in de keuken, tijdens het wassen (er was namelijk geen douche). De andere pleegkinderen waren erbij, soms ook de echtgenote ("maar zij had niks door").' (melding uit periode 1945-1965)

'Pleegvader misbruikte haar op de slaapkamer, haar broertje sliep ernaast, dus ze moest vooral stil zijn.' (melding uit periode 1965-1980)

'Ze weet nog wel dat het ook gebeurde bij de pleegouders in bed, pleegmoeder lag ernaast als hij aan haar zat.' (melding uit periode 1980-1995)

c) Hoe is het seksueel misbruik ontstaan?

We zagen verschillende ontstaanswijzen van seksueel misbruik in de verhalen van de melders. We merken op dat we ons hier baseren op hoe slachtoffers (of andere melders) het ontstaan van het misbruik hebben gereconstrueerd uit hun herinnering. We voegen eraan toe dat niet in elk verhaal informatie hierover kon worden teruggevonden en het dus gaat om spontane rapportages. In sommige verhalen werden meerdere ontstaanswijzen genoemd.

Ten eerste is er incidenteel seksueel misbruik. Het gaat in deze gevallen om misbruik dat één of enkele keren voorkwam. Het speelde zich buiten het pleeggezin af. De dader behoorde niet tot het pleeggezin en had verder geen band met het pleegkind. Er was na het incident geen contact meer met de dader.

Ten tweede is er seksueel misbruik dat al stoeiend ontstaan is. Zo kon er in het spel tussen een pleegvader en zijn pleegdochter een moment komen waarop eerstgenoemde, haast per ongeluk, seksueel grensoverschrijdend gedrag ging stellen. Bijvoorbeeld:

'Tijdens het stoeien zat hij [pleegvader] zogenaamd per ongeluk aan mijn borsten en greep hij in mijn kruis.' (melding uit periode 1965-1980)

Ten derde is er seksueel misbruik dat geleidelijk ontstond uit de normale affectie tussen een pleegvader/pleegbroer en een pleegkind. Het lichamenlijk contact was aanvankelijk een vorm van genegenheid of zag eruit als een 'spel', maar dit onttaarde na verloop van tijd in seksueel misbruik, intimidatie en machtsmisbruik door de pleger. Het volgende voorbeeld is afkomstig uit een melding van een slachtoffer in netwerkpleegzorg:

'Oom en tante hadden een moestuin. Slachtoffer [een meisje] mocht helpen en oom toonde genegenheid (arm rondom haar). Zo begon het en werd het "dwangmatig", ze kon er niet onderuit. Hij deed alsof hij de "vaderrol" probeerde te leren.' (melding uit periode 1980-1995)

Ten vierde ontstond het seksueel misbruik soms bij een bepaalde gelegenheid. Er deed zich een ongewone situatie in het leven van het pleeggezin of het pleegkind voor, die door de dader werd aangegrepen om met het misbruik te beginnen. Volgend voorbeeld illustreert wat we bedoelen:

'Het misbruik kon plaatsvinden doordat pleegmoeder een maagzweer had. Er kwam een neef uit... op bezoek die bleef logeren. Toen moest het slachtoffer bij pleegvader in bed. De dader wreef zijn geslachtsdelen tegen het slachtoffer aan en betastte haar tussen haar benen. Ze moest met pleegvader tongzoenen.' (melding uit periode 1945-1965)

Ten vijfde kon misbruik ontstaan uit negatieve condities in het leven van het pleeggezin, in het bijzonder dat van de dader. Vooral alcoholisme en werkloosheid kwamen als condities naar voren. Ook echtscheiding werd genoemd. Deze condities konden het misbruik uitlokken dan wel in stand houden.

Ten zesde waren er negatieve condities in het leven van het pleegkind die misbruik deden ontstaan. Het misbruik zou volgens de dader helpen om de gevolgen van deze negatieve condities weg te nemen. Zo rechtvaardigde de dader het misbruik. Een voorbeeld is te vinden in het volgende citaat, waar de negatieve conditie in het leven van het pleegkind een eerdere ervaring van seksueel misbruik is:

'De dader [pleegvader] speelde in op de emoties van haar. Hij wilde haar over het trauma van het misbruik door haar vader heen helpen en leren "dat seks iets moois was". Hij zei dat het hun "geheimpje" was en dat gezien haar verleden niemand haar zou geloven als ze het zei. Men zou denken dat ze de pleegvader met haar eigen vader verwarde'. (melding uit periode 1980-1995)

Ten zevende was er seksueel misbruik waarbij er sprake was van verliefdheid bij de dader. De pleegouder werd verliefd op het pleegkind en dwong het tot seks. Bijvoorbeeld:

'Het misbruik [slachtoffer was een meisje] vond thuis in huis plaats, op haar eigen slaapkamer, tijdens huiswerk maken en bij ontbijt op bed. [...] Hij [pleegvader] was verliefd op haar en zei dat hij zo zijn eigen jeugd kon overdoen.' (melding uit periode 1980-1995)

Tot slot was er seksueel misbruik in de context van straf. De dader was woedend op het pleegkind, of raakte gefrustreerd omwille van diens gedrag. Het pleegkind werd voor straf in zijn kamer of op een andere plek in het huis opgesloten en daar vervolgens misbruikt. Alsof het misbruik een vergelding was, een extra straf. Bijvoorbeeld:

'Het misbruik gebeurde dagelijks en soms wekelijks bij elke gelegenheid die de pleger [pleegvader] maar kon bedenken. Zo nodig verzon hij dat je voor straf naar je kamer moest en dan kwam hij na enige tijd om zich aan je op te dringen.' (melding uit periode 1965-1980)

3.3.1.3.3 Welke daderkenmerken vallen op?

De daders werden op verschillende manieren getypeerd. Kenmerken van daders die het meest opvielen waren stiekem en dominant.

Het kenmerk stiekem had zowel betrekking op het feit dat het seksueel misbruik in het geheim plaatsvond als op het feit dat daders vaak op onverwachte momenten toesloegen, bij voorkeur op momenten dat het kind weerloos was (bijv. 's nachts, in de douche). We geven enkele voorbeelden:

'Het werd heel langzaam opgebouwd. Eerst alleen handtastelijkheden, later erger. Het gebeurde altijd stiekem op de kamer van het slachtoffer. De rest van het gezin wist van niks.' (melding uit periode 1945-1965)

's Nachts werd ze vaak van schrik wakker en dan zat pleger aan haar borsten of een andere intieme plek. Ook werd zij (en de andere pleegkinderen in het gezin) begluurd door vernuftig gemaakte gaatjes in de douche.' (melding uit periode 1965-1980)

Het kenmerk dominant heeft te maken met het uitoefenen van macht op het kind en intimidatie. Dat kon met woorden of met een blik. Of door manipulatie, chantage of het kind iets wijsmaken. We geven enkele voorbeelden waarin de variatie in dit kenmerk naar voren komt:

'Je kon aan zijn gezicht zien wanneer "het" ging gebeuren.' (melding uit periode 1945-1965)

'De eerste keer zei hij dat hij moest voelen of ze niet in haar broek geplast had.' (melding uit periode 1965-1980)

'Pleegvader deed of alles normaal was, was daarnaast een zeer dominerende en intimiderende man. Kinderen werden onder een koude douche gezet als ze in bed hadden geplast en werden gedwongen om iets te bekennen ook als ze het niet hadden gedaan (bijv. iets gebroken). De broer van mevrouw werd door pleegvader ook geslagen; beiden waren bang voor hem.' (melding uit periode 1980-1995)

In sommige meldingen vielen positieve eigenschappen en vaardigheden van de daders op. Wanneer het eigenschappen of vaardigheden betrof die op het sociale domein lagen, stond dit in contrast met het misbruikende gedrag. Hier volgen enkele voorbeelden:

'Pleegvader was ouderling bij de kerk; hij was daar ook vertrouwenspersoon en was voor de buitenwereld een innemende persoonlijkheid.' (melding uit periode 1965-1980)

'Ze zag eerst tegen haar pleegvader op, want dit was zoals zij zich een vader had voorgesteld.' (melding uit periode 1995-heden)

'De dader ging goed met mensen om, je verwachtte het niet van hem.'
(melding uit periode 1995-heden)

Verder zagen we dat soms werd gerapporteerd dat de dader een hoge functie had of een belangrijke positie innam in de gemeenschap en een hoog aanzien genoot. Een terugkerend thema was betrokkenheid bij de kerk.

3.3.1.3.4 Welke gezinskenmerken vallen op?

Er waren niet zoveel meldingen met concrete informatie over hoe het er in het pleeggezin aan toe ging en welke de cultuur en gewoonten van het gezin waren. Toch kwamen enkele kenmerken naar voren: de sociale isolatie van de pleeggezinnen (en, hieruit volgende, de sociale isolatie van het misbruikte pleegkind), de schijn naar buiten toe dat het goed ging in het gezin en de aanwezigheid van fysiek of emotioneel geweld in het gezin. Anders gezegd: pleeggezinnen waar zich seksueel misbruik voordeed, waren volgens de melders sociaal nogal geïsoleerd (noot: dit zou ook een gevolg van het misbruik kunnen zijn), gaven naar buiten toe een goede indruk en werden gekenmerkt door de aanwezigheid van interpersoonlijk geweld. We bespreken hier de eerste twee kenmerken en verwijzen voor een bespreking van interpersoonlijk geweld naar paragraaf 3.3.1.3.2.

Sommige pleeggezinnen onderhielden weinig contacten met de buitenwereld en leefden erg op zichzelf. Hierdoor werd het pleegkind sociaal geïsoleerd. Het had geen vriendjes en kreeg weinig mogelijkheden om contacten te leggen. We geven enkele voorbeelden:

'Ze geeft aan dat ze niet bij vriendjes thuis mocht komen.' (melding uit periode 1945-1965)

'Ze mocht in de periode [...] [tussen haar 14^e en 17^e] geen vriendjes hebben.' (melding uit periode 1980-1995)

Soms werd door het slachtoffer melding gemaakt van relatieproblemen tussen de pleegouders of van conflicten in het pleeggezin, maar veel vaker lazen we dat in de ogen van de buitenwereld alles goed ging met het pleeggezin. Het waren keurige gezinnen en de pleegouders hadden een hoge positie in de samenleving of waren actief in de kerk, zoals blijkt uit volgende voorbeelden:

'De pleegfamilie stond hoog in aanzien en ze dacht dat niemand haar zou geloven.' (melding uit periode 1945-1965)

'De ouders [pleegvader en -moeder] waren rond de dertig jaar, zaten beiden in het onderwijs en ze zaten in de gereformeerde kerk. Voor de buitenwereld waren ze netjes.' (melding uit periode 1945-1965)

'Oma zegt dat jeugdzorg aanvankelijk het meisje [slachtoffer] helemaal niet wou overplaatsen, omdat het zo goed gaat in het gezin. [...] het kon niet waar zijn, het was een prima gezin.' (melding uit periode 1995-nu)

Slachtoffers ervaarden de rol van de pleegmoeder uiteenlopend. Het viel op dat het seksueel misbruik vaak plaatsvond in afwezigheid van de pleegmoeder (bijv. als ze naar haar werk was). In sommige meldingen was de pleegmoeder in huis toen het misbruik gebeurde, maar vanwege ziekte kon ze bepaalde delen van de woning niet bereiken en kon de dader op die plaatsen het slachtoffer misbruiken. We lazen ook meldingen waar de pleegmoeder wel fysiek aanwezig, maar ‘psychologisch’ afwezig was. Het misbruik gebeurde onder haar ogen, aldus de melders. Wisten de pleegmoeders volgens de melders van het misbruik? Ook hier zien we een uiteenlopend beeld. Volgens sommige melders wist hun pleegmoeder van niets, het gebeurde allemaal stiekem. Anderen rapporteerden dat ze het wel wist en verweten haar dat ze niet had ingegrepen. Verder waren er meldingen die getuigden dat de pleegmoeder het pleegkind hielp om te ontkomen aan het misbruik. Tot slot waren er meldingen waarin pleegmoeders de signalen van het pleegkind over seksueel misbruik ernstig namen en stappen zetten om het te doen stoppen en het bij hulpverleners of gerechtelijke instanties te melden. Over de meldingen heen vielen ons het meest de ‘afwezige pleegmoeders’ en de ‘pleegmoeders die niet ingrepen’ op. We geven enkele voorbeelden om het bovenstaande te illustreren:

‘Het misbruik kon plaatsvinden doordat pleegmoeder een maagzweer had. [...] Het misbruik vond plaats in de ouderlijke slaapkamer. De deur ging dan altijd op slot. Meestal gebeurde dat overdag als de pleegmoeder weg was.’ (melding uit periode 1945-1965)

‘Pleegmoeder hielp mevrouw door haar zo jongensachtig mogelijk te houden.’ (melding uit periode 1965-1980)

‘Zijn vrouw [pleegmoeder uit vakantiegezin] heeft het een keer per ongeluk gezien, maar deed er niets aan.’ (melding uit periode 1980-1995)

‘Mevrouw [pleegmoeder, die de melder is] wist van niets, tot in... aangifte werd gedaan.’ (melding uit periode 1995-nu)

3.3.1.3.5 Hoe hield het pleegkind zich staande?

De vraag ‘Hoe hield u (het slachtoffer) zich als kind staande?’ werd niet door alle slachtoffers beantwoord en de lengte van de antwoorden varieerde sterk. In ongeveer een vijfde van de meldingen vonden we er helemaal niets over terug. In de meldingen waar wel informatie werd gegeven over hoe het pleegkind zich destijds staande hield, konden op basis van terugkerende antwoorden een aantal patronen worden gevonden. Deze patronen zeggen iets over de manier waarop de slachtoffers met het misbruik omgingen en hoe ze ermee probeerden te leven, of beter gezegd: hoe ze destijds hebben ‘overleefd’. We zouden daarom willen spreken van ‘overlevingsstrategieën’. We onderscheiden volgende strategieën: weglopen uit het pleeggezin, direct contact met de dader vermijden, zich terugtrekken en onopvallend houden, het maar doorstaan, denken dat ‘het’ erbij hoort, ontkennen, zichzelf uitschakelen, troost zoeken in positieve gedachten, tegen de dader ingaan, elders erkenning zoeken. We kunnen deze tien strategieën in vijf rubrieken ordenen:

- Vluchtgedrag (weglopen uit het pleeggezin, direct contact met de dader vermijden, zich terugtrekken en onopvallend houden)
- Wegduwen van het misbruik (denken dat ‘het’ erbij hoort, ontkennen)
- Zichzelf afstompen (het maar doorstaan, zichzelf uitschakelen)
- Actief verzet (tegen de dader ingaan)
- Compenseren (troost zoeken in positieve gedachten, elders erkenning zoeken)

We geven van elke rubriek enkele voorbeelden.

- Vluchtgedrag:

‘Het slachtoffer is tot tweemaal toe weggelopen van huis. Verder hield ze zich bezig met de dieren (kippen).’ (melding uit periode 1945-1965) (weglopen)

‘Het slachtoffer vroeg een slot voor haar kamer, maar kreeg dit niet. Ze probeerde in het weekend zo lang mogelijk op te blijven; totdat iedereen thuis was, dan pas ging ze naar bed, om niet te worden overrompeld.’ (melding uit periode 1995-nu) (direct contact met dader vermijden)

‘Mevrouw veranderde van een branie-achtig, vrolijk meisje in een stil en teruggetrokken, depressief persoon.’ (melding uit periode 1980-1995) (zich terugtrekken en onopvallend houden)

- Wegduwen van het misbruik:

‘Slachtoffer dacht toentertijd dat het “normaal” was. Ze heeft nooit iets gemeld, geen klacht of aangifte ingediend. Ze dacht aanvankelijk dat het normaal was en later was ze bang weer ergens anders naar toe te moeten. Ze had al zoveel meegemaakt en zoveel wisselingen gehad.’ (melding uit periode 1965-1980) (denken dat ‘het’ erbij hoort)

‘Het slachtoffer is met de situatie omgegaan door er niet over te praten, gewoon buiten gaan spelen. Ze heeft het over zich heen laten komen alsof het niet gebeurd was.’ (melding uit periode 1945-1965) (ontkennen, bijv. het gebeuren verdringen of tegen zichzelf zeggen: ‘het is niet gebeurd’, ‘het was per ongeluk’, ‘het was een kinderfantasie’)

- Zichzelf afstompen:

‘Ze sloot zich af en hoopte dan maar dat het snel voorbij zou zijn.’ (melding uit periode 1965-1980) (het maar doorstaan)

‘Het slachtoffer heeft zich staande kunnen houden door overlevingskracht, doorzettingsvermogen en haar gevoel uitschakelen.’ (melding uit periode 1995-heden) (zichzelf uitschakelen, i.h.b. de eigen gevoelens uitschakelen)

- Actief verzet:

'Ze hield zich staande door te dreigen dat ze het ging zeggen.'
(melding uit periode 1945-1965)

- Compenseren:

'Ze hield zich staande [...] door zich terug te trekken op haar eigen kamer met een foto van de biologische moeder.' (melding uit periode 1945-1965) (troost zoeken in positieve gedachten)

'Door middel van sporten en muziek heeft het slachtoffer zich staande kunnen houden.' (melding uit periode 1965-1980) (elders naar erkenning zoeken, bijv. in schoolse prestaties of werken)

De vraag rijst welke overlevingsstrategieën overheersen in de meldingen. We zagen vooral 'vluchtgedrag' (o.a. weglopen kwam in een aantal verhalen naar voren), 'wegduwen van het misbruik' en 'zichzelf afstompen' terugkeren. Verder viel ons op dat er ook slachtoffers waren die meerdere strategieën tegelijkertijd gebruikten. Dit blijkt uit het volgende citaat waarin we de strategieën 'zich terugtrekken en onopvallend houden' en 'elders erkenning zoeken' terugvinden:

'Mevrouw heeft geleerd te overleven en zich aan te passen, was timide en teruggetrokken. Op school wilde ze echter de beste zijn, daar erkenning halen.'
(melding uit periode 1965-1980)

Deze overlevingsstrategieën konden niet verhinderen dat kinderen zich verdrietig, verlaten, angstig, beschaamd of schuldig gingen voelen omwille van wat er gebeurde. We geven enkele voorbeelden waarin deze gevoelens naar voren komen:

'Als gevolg van het seksueel misbruik waren haar prestaties op school onvoldoende, ze had totaal geen motivatie. [...] Mevrouw was een bang, nerveus meisje zonder een greintje zelfvertrouwen. Ze stotterde in die tijd heel erg. Ze heeft een muur om zich heen gebouwd en is haar hele leven alert gebleven.' (melding uit periode 1945-1965)

'Ze schaamde zich omdat ze altijd de schuld bij zichzelf is blijven leggen.' (melding uit periode 1980-1995)

3.3.1.3.6 Wat gebeurde er met de signalen die de pleegkinderen gaven?

De meldingen bevatten informatie over de personen aan wie pleegkinderen signalen gaven dat ze seksueel misbruikt werden en de reactie van deze personen. Verder leerden we iets over de context van de jeugdzorg ten tijde dat de slachtoffers de signalen gaven.

Wanneer pleegkinderen het seksueel misbruik naar buiten brachten, deden ze dit meestal aan een volwassene uit hun (directe) omgeving, in het bijzonder aan hun pleegmoeder of hun voogd. In sommige gevallen werd het misbruik gemeld aan een familielid (bijv. de biologische

ouder), buren, een vriend(in), een geestelijke of een professional (bijv. een leidster in een tehuis, een huisarts).

Enkele keren kwamen we tegen dat iemand anders iets opmerkte bij het slachtoffer en op die manier het misbruik aan het licht kwam. Het volgende citaat is hiervan een voorbeeld:

'De leiding van de instelling kreeg door dat het niet goed ging en heeft mevrouw in een ander gezin geplaatst. Ze weet niet wie de melding heeft gedaan. Wel heeft ze later gehoord dat andere pleegkinderen ook misbruikt zijn door de pleegvader.' (melding uit periode 1980-1995)

Het zou interessant zijn na te gaan wat de aanleiding is geweest voor pleegkinderen om het misbruik te gaan vertellen. Dit werd echter niet systematisch gevraagd en in de meldingen troffen we er slechts sporadisch informatie over aan. Aanleidingen die ons opvielen, waren: een zelfmoordpoging, de komst van een vriendje, een verblijf in een vakantiepleeggezin, een hoogoplopende ruzie, een feest, misbruikend gedrag van de dader ten aanzien van een ander slachtoffer, een werksituatie.

Er waren echter ook vele pleegkinderen die het seksueel misbruik niet hebben kunnen melden. De redenen hiervoor waren talrijk. Slachtoffers meldden niet omdat:

- ze van oordeel waren toch niet te zullen worden geloofd
- ze te bang waren
- ze op keken naar de dader
- ze zich heel erg schaamden om te vertellen dat ze misbruikt werden
- ze zich te zwak en te afhankelijk (van hun pleegouders) voelden
- ze niet begrepen wat er was gebeurd en het ook niet konden benoemen
- ze niet wisten dat je zoiets aan iemand kon melden
- ze niet wisten aan wie je zoiets kon vertellen/melden
- ze vreesden terug naar een instelling te zullen moeten wanneer ze het vertelden
- het niet gepast werd gevonden om met vreemden over zulke dingen te praten
- ze vonden dat het geen zin had
- ze de kans ertoe niet kregen (bijv. omdat er steeds anderen bij waren als ze hun voogd spraken)

Angst, schaamte, onwetendheid en onmacht waren belangrijke obstakels, zoals mag blijken uit onderstaande voorbeelden:

'Ze durfde niet. Als de voogd kwam, zaten haar pleegouders er ook altijd bij.' (melding uit periode 1945-1965)

'Het misbruik is niet onder de aandacht gebracht, tot haar achttiende heeft het slachtoffer nooit geweten hoe de constructie met haar ouders in elkaar zat. Ze heeft nooit een voogd gezien.' (melding uit periode 1965-1980)

'Het slachtoffer heeft geen klacht ingediend en geen aangifte gedaan. Ze dacht dat ze toch niet zou worden geloofd en wist niet dat dit kon.' (melding uit periode 1965-1980)

'Het slachtoffer heeft het misbruik nooit onder de aandacht gebracht. Hij had het gevoel dat dit helemaal geen zin had. In het pleeggezin [slachtoffer was eerder al misbruikt in een tehuis] ging het precies hetzelfde. Waar hij kwam, het gebeurde altijd. Dus het zal wel horen, dacht hij.' (melding uit periode 1980-1995)

Er waren slachtoffers die het misbruik pas gingen melden nadat ze al jaren uit het pleeggezin weg waren. Ook dan was er vaak een bepaalde aanleiding die maakte dat men de stap kon zetten, bij vrouwelijke slachtoffers bijvoorbeeld het krijgen van een kind:

'Pas toen zijzelf een dochter kreeg, heeft zij de gebeurtenissen aan een maatschappelijk werker verteld.' (melding uit periode 1980-1995)

Sommige slachtoffers, ten slotte, meldden het misbruik voor het eerst bij de commissie Samson. Ze hadden nog nooit eerder iets naar buiten gebracht:

'Het misbruik is niet onder de aandacht van anderen gebracht. Het is de eerste keer dat mevrouw erover praat.' (melding uit periode 1965-1980)

Hoe reageerde de omgeving op het verhaal van het pleegkind? Volgens de melders domineerde ongeloof. In vele verhalen lazen we dat de persoon aan wie werd gemeld niet geloofde dat er seksueel misbruik was. Het verhaal van het pleegkind werd ontkend of afgedaan als een verzinsel, fantasie of leugen. Deze reacties van ongeloof werden vaak vergezeld door negatieve reacties (bijv. verwijten dat het kind een leugenaar was, fysieke straf). Of er werd gezegd dat het kind zich niet zo moest aanstellen, of dat het ondankbaar was om zoiets te zeggen. Andere negatieve reacties die het ongeloof vergezelden, waren bagatelliseren, ridiculiseren, minimaliseren of weglachen van het misbruik of het kind de schuld geven. We geven enkele voorbeelden:

'Toen ze het vertelde [aan voogdes en pastoor], werd er niet naar haar geluisterd, mocht ze haar verhaal niet afmaken en werd haar gezegd dat ze dankbaar moest zijn. Ook de pastoor luisterde niet. Er is met de melding niets gebeurd en geen aangifte gedaan (slachtoffer wist in de jaren vijftig echt niet dat dit kon).' (melding uit periode 1945-1965)

'Het slachtoffer heeft gemeld bij haar voogd en pleegmoeder. Geen van beiden geloofden haar. Pleegvader zou haar voor leugenaar hebben uitgemaakt en dat geloofde haar pleegmoeder wel.' (melding uit periode 1965-1980)

'Mevrouw heeft het gemeld aan een extra kracht op [naam instelling], ook aan vader, de voogd en de directeur. Omdat ze er niet goed over kon praten, zei de directeur dat ze zich vergist moest hebben.' (melding uit periode 1980-1995)

'Het slachtoffer en haar zusjes werden niet geloofd. Er werd hen gezegd dat meisjes die zonder aanwezige vader opgroeien dit soort verhalen hebben.' (melding uit periode 1995-nu)

Welke stappen ondernam men om het pleegkind te helpen? Dit hing uiteraard heel erg af van hoe geloofwaardig het verhaal was voor de omgeving van het pleegkind. Als de eerste reactie er een van ongeloof was, lag het voor de hand dat er weinig tot niets gebeurde met het signaal. Soms werd er wel geluisterd naar het pleegkind, maar werd met de boodschap niets gedaan, omdat men niet wist hoe ermee moest worden omgegaan. Of werd het kind gesust en aangemaand niet verder te gaan met zijn klacht ('je moet er maar niets van zeggen'). Of met een kluitje in het riet gestuurd (bijv. 'we zullen het in de gaten houden'). Tot slot zagen we ook gevallen waar het kind wel werd geloofd en stappen werden gezet (bijv. naar politie en gerecht, het kind verplaatsen...). We gingen na of er verschillen waren tussen de tijdsperioden met betrekking tot het meldgedrag van kinderen en de reactie hierop. We deelden de antwoorden in vier categorieën in: 1) 'het slachtoffer meldde niet', 2) 'het slachtoffer meldde maar er gebeurde niets met het signaal' (d.w.z. het slachtoffer werd niet geloofd, uitgelachen, gestraft, het misbruik werd gebagatelliseerd, enz.), 3) 'het slachtoffer werd verplaatst zonder dat aangifte werd gedaan' (naar een ander pleeggezin, een tehuis, de biologische ouder), en 4) 'er werd aangifte gedaan'. Enkele antwoorden moesten in de categorie 'geen informatie' worden ondergebracht. We zagen verschillen tussen de perioden. In de periode 1945-1965 domineerden categorie 1 (27,1%) en 2 (37,5%). Een beperkt percentage pleegkinderen werd verplaatst zonder dat aangifte werd gedaan (14,6%) en een nog beperkter percentage deed aangifte (8,3%). Twee slachtoffers uit deze periode deden aangifte nadat ze uit pleegzorg weg waren. In de periode 1965-1980 domineerde zeer sterk categorie 1. Meer dan de helft van de slachtoffers (51,5%) meldde niet. Dan volgde categorie 2 (27,3%). Er was geen enkele aangifte, maar vijf slachtoffers dienden later een aangifte in. Het percentage verplaatsingen bedroeg 12,1%. Vanaf de periode 1980-1995 steeg het percentage slachtoffers dat meldde. Slechts 16,2% deed in de periode 1980-1995 geen melding. Het percentage meldingen waarmee niets gebeurde was nog steeds hoog (32,4%), maar het percentage aangiften steeg zeer sterk (27,0%). Twee slachtoffers deden overigens later nog aangifte. Het aantal verplaatsingen zonder dat aangifte werd gedaan bleef stabiel (16,2%). In de periode 1995-nu ten slotte slonk het percentage slachtoffers dat niets meldde verder tot 6,9% en steeg het percentage aangiften tot 34,5% (één slachtoffer deed later nog aangifte). Het percentage meldingen waarmee in de ogen van de melder niets gebeurde, bleef hoog (31,0%) en het percentage verplaatsingen zonder dat aangifte werd gedaan stabiel (10,3%).

Tot slot gingen we na wat de slachtoffers vertelden over de werking van de jeugdzorg. Volgende zaken vielen op (vooral, maar niet uitsluitend in de eerste twee tijdsperioden):

- pleegkinderen hadden weinig contacten met hun voogd en de mensen van pleegzorg (bijv. pleegzorgwerkers)
- er was weinig toezicht vanuit jeugdzorg op het pleeggezin
- er werd weinig gevraagd aan kinderen en er werd weinig met hen gepraat
- seksualiteit was een taboe-onderwerp

We geven enkele voorbeelden ter illustratie:

'Meneer heeft er nooit over gesproken in die tijd. Jeugdzorg kwam alleen het eerste jaar langs, maar hij is nooit apart genomen voor een gesprek. Men vroeg hem niet hoe het met hem ging. Dit neemt hij jeugdzorg erg kwalijk: hij kon nergens zijn verhaal doen.' (melding uit periode 1965-1980)

'Mevrouw weet niet zo goed meer hoe en of het gemeld is aan de leiding van Bureau Jeugdzorg. Ze vertelt dat alle communicatie met Bureau Jeugdzorg met de pleegmoeder is geweest zonder haarzelf erbij. Mevrouw heeft ooit één gesprek gehad met haar voogd.' (melding uit periode 1980-1995)

'Moeder [melder] vond het raar dat haar dochter bij een gezin wordt geplaatst dat niet door jeugdzorg gecontroleerd is.' (melding uit periode 1995-heden)

3.3.1.4 Conclusies

In deze kwalitatieve analyse van de meldingen over seksueel misbruik in de pleegzorg hebben we volgende thema's belicht: de context van de uithuisplaatsing, de kenmerken van het misbruik, de daders en de gezinnen, de wijze waarop slachtoffers zich staande hielden, en de manier waarop met hun signalen werd omgegaan. Hoewel de gegevens niet van die aard waren dat we kunnen spreken van een representatieve steekproef van slachtoffers, kunnen op basis van de analyses die we verrichtten toch enkele conclusies worden getrokken over de aard en de omstandigheden van seksueel misbruik in pleegzorg en de manier waarop er mee werd omgegaan:

- 1) Regelmatig werden pleegkinderen in hun thuissituatie geconfronteerd met verwaarlozing of interpersoonlijk geweld. Een aantal onder hen was het slachtoffer van seksueel misbruik in het gezin of op een andere plek. Verder waren nogal wat pleegkinderen niet aan hun eerste plaatsing toe.
- 2) Het seksueel misbruik werd door een meerderheid van de pleegkinderen gerapporteerd als ernstig, dit wil zeggen intrusief, langdurig en frequent. Daar komt bij dat de daders vaak volwassenen waren van wie het kind afhankelijk was, het misbruik gepaard ging met dwang en geweld en samenhang met andere vormen van kindermishandeling.
- 3) Het seksueel misbruik kon volgens de slachtoffers op velerlei manieren ontstaan: naar aanleiding van een bepaalde gelegenheid, vanuit 'spel en stoeien', geleidelijk aan, in samenhang met negatieve condities bij slachtoffer, dader of pleeggezin, in de context van straf, of zonder directe aanleiding.
- 4) Daders werden getypeerd als stiekem en dominant. Sommigen hadden een hoog aanzien en genoten respect van hun omgeving.
- 5) Ook de pleeggezinnen genoten volgens sommige melders respect van hun omgeving. Naar buiten toe leek alles er netjes, maar ze leefden geïsoleerd en hadden weinig contact met de buitenwereld. De rol van pleegmoeders wisselde van fysiek afwezig tot helpend en positief reagerend op signalen van het kind.
- 6) Om zich staande te kunnen houden, gingen pleegkinderen vluchten, het misbruik wegduwen of hun gevoelens uitschakelen. We zagen weinig pleegkinderen die bij machte waren zich actief te verzetten tegen het misbruik of compenserende strategieën te gebruiken.

7) Veel pleegkinderen gaven geen signalen aan hun omgeving uit angst, schaamte, onwetendheid of onmacht. Vooral in de perioden 1945-1965 en 1965-1980 durfden kinderen niet te melden en als ze het toch deden, werd aan hun signalen weinig geloof gehecht. Vanaf de jaren tachtig veranderde dit. Het aantal kinderen dat meldde steeg, evenals het aantal aangiften.

8) De slachtoffers hadden volgens eigen zeggen weinig contact met hun voogd. Ook met andere professionals was het contact beperkt. Over het algemeen kregen ze weinig gelegenheden om te praten.

3.3.2 Een analyse van de verhalen van slachtoffers

Via gesprekken met slachtoffers die ons hiervoor de toestemming gaven, hoopten we het beeld van seksueel misbruik in pleegzorg diepgaander te kunnen beschrijven vanuit het kindperspectief.

3.3.2.1 Onderzoeksvragen

We hadden grosso modo dezelfde onderzoeksvragen als bij de analyse van de meldingen (3.3.1). We wilden weten 1) wat het verhaal van de slachtoffers over de context van de uithuisplaatsing was, 2) hoe volgens hen het misbruik was kunnen ontstaan, 3) wat ze zich herinnerden van de dader, 4) hoe ze het leven in het pleeggezin beleefden en wat voor gezin het was, 5) hoe ze zich staande hielden in de periode van het misbruik, 6) welke signalen ze aan hun omgeving destijds hadden gegeven en hoe er met deze signalen werd omgegaan. Verder wilden we de slachtoffers laten vertellen over wat het misbruik in het pleeggezin voor hen had betekend in hun verdere leven (vraag 7). Tot slot vroegen we hen welke adviezen (tips) zij voor de jeugd- en pleegzorg hadden ter voorkoming van seksueel misbruik van pleegkinderen (vraag 8).

3.3.2.2 Methode

We konden omwille van de korte duur van het project slechts een beperkte groep van slachtoffers interviewen. We vonden het belangrijk om te variëren naar leeftijd. We wilden minstens één slachtoffer per tijdsperiode interviewen.

De slachtoffers werden geselecteerd op basis van het geanonimiseerde bestand van meldingen dat de commissie ons had gegeven. We konden in dat bestand zien of slachtoffers nog wensten te worden gecontacteerd voor onderzoek. Slachtoffers die niet meer wensten te worden benaderd, werden uit de selectie gehouden. Ook de meldingen die door een andere persoon dan het slachtoffer werden gedaan, bleven buiten beschouwing. De overgebleven meldingen werden per tijdsperiode geordend en er werd gekeken of de melding voldoende substantieel was (d.w.z. of er voldoende informatie stond bij de vragen die de commissie had gesteld). Meldingen waarin slechts weinig informatie stond over voor ons onderzoek relevante vragen werden buiten beschouwing gelaten. Zo bleven er per tijdsperiode meerdere meldingen over die in aanmerking kwamen voor het verdiepende interview. Enkel voor de tijdsperiode 1995-nu bleef er maar een beperkt aantal meldingen over, dit omdat in deze periode veel minderjarige slachtoffers zaten. Per periode kozen we twee meldingen uit. Deze keuze legden we voor aan de commissie. De commissie contacteerde de slachtoffers. In totaal werden dus acht slachtoffers geselecteerd. Zes van de acht slachtoffers berichtten tijdig aan de commissie dat ze aan het onderzoek wensten mee te werken. Allen waren vrouwen. Ze werden door ons telefonisch gecontacteerd en er werd

een afspraak gemaakt. Behalve uit de periode 1995-nu vonden we uit alle perioden minstens één slachtoffer bereid voor een interview.

Aan de telefoon legden we uit wat de bedoeling was van het interview, hoe lang het ongeveer zou duren (1,5 à 2 uur) en dat het een open en narratief karakter had. Er werd gevraagd of we het interview mochten opnemen met een voice-recorder. Alle slachtoffers gaven hiervoor hun toestemming. Verder werden praktische afspraken over tijdstip en locatie van het interview gemaakt.

De interviews gingen door bij mensen thuis (2), bij de commissie in Den Haag (1), in het Verweij-Jonker Instituut te Utrecht (1) en in de universiteit van Groningen (1). Eén interview gebeurde omwille van omstandigheden via de telefoon.

Slachtoffers werd op het hart gedrukt dat de data zeer vertrouwelijk zouden worden behandeld, dat geen namen van personen of instanties zouden worden genoemd in het rapport en dat de geluidsbandjes zouden worden vernietigd nadat de interviews waren uitgetypt.

De interviews kunnen worden gekarakteriseerd als ‘narratief’ en sluiten nauw aan bij wat in de literatuur *episodic interviewing* wordt genoemd (Flick, 2006). We zoomen in op een bepaalde episode en bepaalde gebeurtenissen in het leven van de participanten, in casu het leven in het pleeggezin, het seksueel misbruik en de gevolgen hiervan. We hanteerden bij het interviewen een semi-gestructureerd format (zie Bijlage 4). De leidraad van het interview bestond uit open vragen, die we baseerden op de hogergenoemde onderzoeksvragen (bijv. ‘Kan u me vertellen hoe u destijds in pleegzorg bent terechtgekomen?’, ‘Wat weet u nog over de eerste dagen in dat pleeggezin?’, ‘Kan u eens schetsen wat voor gezin dit pleeggezin eigenlijk was?’, ‘Hoe ging het er aan toe in dat gezin?’, enz.).

We probeerden ervoor te zorgen slachtoffers zo weinig mogelijk druk op te leggen tijdens het interview. Ze mochten vertellen wat ze kwijt wilden. We deelden hun bij het begin mee dat alles wat ze ons vertelden van betekenis was en waarde had voor het onderzoek. Het viel ons op dat de slachtoffers het erg belangrijk vonden om te mogen deelnemen aan het onderzoek, voor zichzelf, om gehoord te worden en een beetje stem te krijgen, maar ook voor het algemeen nut, met het oog op de preventie van seksueel misbruik van pleegkinderen in de toekomst.

Tegelijkertijd mochten we ervaren dat het voor hen helemaal niet vanzelfsprekend was om deel te nemen en te vertellen wat hen was overkomen. Het interview rakelde vele nare herinneringen op en bracht de pijn en onmacht van destijds weer naar boven. Sommige slachtoffers gaven te kennen dat ze de dagen vooraf intens bezig waren geweest met hun verhaal om zich mentaal op het interview voor te bereiden. Enkelen praatten er met hun omgeving over en één slachtoffer vertelde dat ze haar hulpverlener had laten weten dat ze zou deelnemen aan het onderzoek. Eén slachtoffer werd bij het interview vergezeld door haar partner.

Twee slachtoffers gaven ons een ego-document (resp. een boekje met zelfgeschreven verhalen voor kinderen en een schriftje waarin ervaringen waren opgetekend). In het bijzonder de tekst in het schriftje konden we in de analyse betrekken. Verder hadden we de beschikking over het verslag van een gesprek dat de commissie-Samson had gevoerd met de pleegzus van een van de geïnterviewden.

Nadat de interviews waren uitgetypt, werden ze gecodeerd. We hebben de verhalen open gecodeerd en thematisch geanalyseerd, volgens de principes van narratief onderzoek (Flick, 2006; Riessman, 2008). Daarbij konden we in belangrijke mate gebruik maken van het codeerschema van de meldingen (cf. 3.3.1.2.2). Immers, zes van de acht onderzoeksvragen (vragen 1 tot en met 6) kwamen overeen met de vragen die we ons ten aanzien van de meldingen stelden. Vragen 7 (betekenis van het misbruik in het levenstraject) en 8 (tips) waren nieuw.

3.3.2.3 Resultaten

De zes slachtoffers die we interviewden kwamen uit drie van de vier tijdsperiodes. Hun leeftijden varieerden van 32 tot 70 jaar. Twee van hen waren seksueel misbruikt (in de thuissituatie) voor ze in het pleeggezin kwamen. Twee slachtoffers waren al eerder geplaatst, in een pleeggezin, respectievelijk tehuis.

Omdat we beloofd hebben dat de gegevens zeer vertrouwelijk zouden worden behandeld, worden geen namen van personen, plaatsen, voorzieningen of instanties genoemd. Citaten uit de interviews of andere bronnen worden door elkaar gebruikt, zonder aanduiding van respondent of tijdsperiode.

3.3.2.3.1 Context van de uithuisplaatsing

De slachtoffers werden om diverse redenen en op verschillende leeftijden uit huis geplaatst. Hun ouders konden niet meer voor hen zorgen of waren gestorven door oorlog of ziekte. De leeftijden waarop de slachtoffers uit huis werden geplaatst, varieerden tussen 3 jaar en (ongeveer) 12 jaar. Opvallend is de manier waarop de plaatsing gebeurde. Bij verschillende slachtoffers ging de plaatsing naar eigen zeggen nogal onderhands. Eén slachtoffer werd geplaatst binnen haar familiale netwerk (bij grootouders) en twee andere slachtoffers kwamen terecht in een pleeggezin dat ze al kenden. Het waren gezinnen in de buurt of de wijk, waar ze als kind al speelden.

'Die pleegouders van mij woonden op dezelfde flat als waar wij toen woonden. Die woonden alleen op de negende etage. Met die mensen mocht ik mee op vakantie, had ik bij mijn moeder dus niet, want ja die had weinig geld. Ik heb nog twee zusjes en ja, van het een kwam het ander. Ik mocht bij die mensen gaan logeren in de weekenden. [...] Eh ja, ik ging terug bij mijn moeder eventjes, ik ging weer in de weekenden logeren, ik mocht mee op vakantie. Na de vakantie wilde ik eigenlijk niet meer naar huis, omdat ik het toch naar mijn zin had op een bepaalde manier.'

'Ik zeg altijd dat het de schuld is van mijn zusje. Nee, dat is een grapje, hoor. Maar in dat gezin ging mijn zusje altijd spelen, toen mijn moeder nog leefde.'

De andere slachtoffers hadden vooraf contact met hun pleeggezin. Eén slachtoffer dat in het recentere verleden werd geplaatst, bezocht meerdere pleeggezinnen, op zoek naar een 'klik':

'We zijn toen eigenlijk... ja, ik was toen redelijk jong, maar wat ik me kan herinneren dat we misschien een maand of twee bepaalde gezinnen zijn gaan bezoeken om te kijken of de klik er was en of dat wel wat voor mij was. Mijn moeder had eigenlijk bij iedereen zoiets van: nou nee, nee, nee. Totdat we bij de familie [naam pleeggezin] terechtkwamen, en dat was best wel een groot gezin. Ze hadden toen [naam kind], dat was een gehandicapt pleegkind, hun eigen zoon [naam] en nog een pleegmeisje, maar dat was een baby'tje. [...] Maar tijdens het eerste bezoek was er gewoon een klik, ik had het hartstikke

naar mijn zin, ik vond de andere kinderen heel leuk en mijn moeder had ook daardoor zoiets van, hé dit gaat hem worden. Zo gezegd, zo gedaan.'

3.3.2.3.2 Situatie van het misbruik

Het misbruik kan bij alle slachtoffers zonder uitzondering ernstig worden genoemd. De feiten waren erg intrusief, het misbruik ging gepaard met penetratie, en de daders waren volwassen verzorgers of volwassen leden van het pleeggezin. Alle daders gebruikten geweld, fysiek dan wel geestelijk. Twee slachtoffers werden door meerdere personen misbruikt, één door twee en één door drie personen.

Net als in de meldingen kwam naar voren dat de daders dreigden dat het pleegkind zou verplaatst worden naar een tehuis of gesloten inrichting, wanneer het iets over het misbruik naar buiten bracht. Dit beangstigde de slachtoffers en bracht hen in verwarring:

'Hij vertelde mij dan ook wel op dat moment: als je dit tegen iemand zegt, dan moet je naar een tehuis en daar is niemand, je hebt niemand, dus zeg maar niks want ja, je hebt niemand anders. Nou ja goed, dat spookt dan toch wel een beetje door je gedachten en dat neem je ook wel serieus, want ja ergens had ik ook zoiets van "het klopt niet", maar kon ook niet helemaal mijn vinger erop leggen wat er dan niet aan klopte. Maar vooral die dreiging maakte het voor mij, of tenminste bedreiging, maakte het voor mij dat het wel heel serieus was.'

De slachtoffers konden nergens naar toe en beseften dit. Meerdere slachtoffers vertelden dat ze het seksueel misbruik vreselijk vonden en een rotleven leidden, maar geen andere keuze hadden. In het pleeggezin waren ze verzekerd van een dak boven hun hoofd.

Enkele slachtoffers konden zich nog herinneren hoe het seksueel misbruik was begonnen. Zeker bij twee slachtoffers was er sprake van een grooming-proces en een geleidelijk begin van het misbruik. Bij een van hen ontstond het misbruik toen ze op de schoot van haar pleegvader ging zitten:

'Maar goed, in ieder geval zit ik een keer op schoot, dat was met de schaatswedstrijden en zij [dochter] lag op de bank, die dochter was ziek. En hier zit moeder, want toen had je nog een vader- en moederstoel, – ik weet niet of die er nog zijn, ik heb ze nooit gehad hoor – en ik zat bij hem op schoot en we zaten naar het schaatsen te kijken en ... wat die handen deden dat was wel heel ... want ja, ik wist dat het daar lekker voelde, maar het klopte toch niet?! Nou, dan bevries je. Die moeder zit daar, die dochter zit daar in de kamer.'

Bij het andere slachtoffer leek het misbruik er al te zijn in de tijd dat ze vakanties bij het pleeggezin doorbracht en er dus nog niet voltijds was geplaatst:

'Ik heb zelf terug zitten denken van hoe is het eigenlijk begonnen? Ja, met wat lichte aanrakingen en aanrakingen... en omdat ik eigenlijk geen vader- of moederliefde gehad heb, wist ik eigenlijk niet wat normaal was en wat niet. Dus ja, ik heb er eigenlijk gewoon helemaal als kind zijnde niet bij stilgestaan. Ja, ik werd natuurlijk verwend, ik kreeg speelgoed, ik kreeg leuke dingen,

kleertjes. Dat zijn toch die omkoopdingen. Ja, dat heb je natuurlijk pas later in de gaten. Als kind zijnde heb je dat niet in de gaten, want ja...je vindt het leuk. Lieve mensen natuurlijk dan, want je krijgt een cadeautje. Mijn eerste horloge heb ik van mijn pleegouders gekregen, toen woonde ik nog bij mijn moeder.'

Bij dit slachtoffer ging het proces van verleiden door de pleegvader zo ver en was het zo langdurig en intens dat zij naar eigen zeggen 'gehersenspoeld' was. Ze vertelde dat ze als tienermeisje op het behang van haar kamer had geschreven: 'Ik ben verliefd op [naam pleegvader]'

Een slachtoffer dat de eerste keer dat ze werd misbruikt nog scherp voor ogen heeft, rapporteert het volgende:

'En dat gebeurde de eerste keer, dat zal ik ook nooit vergeten, toen lag ik in mijn bed. Ik sliep met [naam], mijn oudste pleegzusje, op één kamer – en we hadden een stapelbed en ik sliep boven – en hij komt, nou ja goed, voor hem is het natuurlijk twee voeten op een tree zeg maar, met twee stappen om al oog in oog met mij te staan terwijl ik boven lig. En nou ja goed, het strelen, het aanraken en naïef dat ik was op die leeftijd – ik was zeven en een half, ik zou bijna acht worden – had ik nog heel sterk het gevoel van nou, als ik maar doe alsof ik slaap, dan komt het allemaal wel goed, dan gaat ie vanzelf weg. Helaas liep dat anders. Hij had zoiets van ik til je op uit bed, en nam me mee naar beneden. Hij legde mij neer voor onze oude gaskachel en kwam met een boekje, wat ik ook nooit meer zal vergeten [...], met van die platen waarop ... die heel ouderwets waren en achterhaald. En nou ja goed, daarbij zei die van: dit gaan wij doen en ik ga je daarin leren en dat komt wel goed. En nou ja, van het een op het andere moment zat hij in mij. Ik heb toen gezegd van: au, dat doet pijn. Hij is er wel op dat moment gelijk mee opgehouden, heeft me vervolgens gewoon weer netjes op bed gelegd en nou ja, ik ben gaan slapen en de volgende dag ... een beetje weggestopt of ja, nou ja goed in ieder geval niet erover praten en niks zeggen want nou ja...'

3.3.2.3.3 Karakteristieken van de dader

De karakteristieken stiekem en dominant die we in de meldingen tegenkwamen, zagen we terugkeren in de verhalen van de slachtoffers.

Slachtoffers stonden tevens stil bij hoe de daders overkwamen op de buitenwereld. Ze konden doorgaans vlot praten, goed mensen overtuigen, en lieten zo een goede indruk na bij de buitenwereld. En, in eerste instantie ook bij het pleegkind. Eén slachtoffer vertelde over die eerste, positieve indruk die haar pleegvader op haar maakte het volgende:

'Ja, toen [aan het begin van de plaatsing] leek hij een aardige man te zijn. Je kon alles van hem krijgen. Ik kreeg een pony van hem. Je kon ook liefde van hem krijgen, hij was de vader die je altijd al wou hebben. Maar achteraf stond er wat tegenover.'

Een kenmerk van de daders – vooral pleegvaders – dat de informatie uit de meldingen aanvult, was hun drang naar controle op het leven van het pleegkind en de dwingende manier waarop ze dit deden. Sommige pleegvaders controleerden letterlijk alle facetten van het leven van hun slachtoffer, zelfs de intiemste. Een voorbeeld:

‘Dus van mijn tiende tot mijn achttiende heb ik een heel groot risico gelopen, want ik hield als kind zijnde niet bij wanneer ik menstruatie moest krijgen. Dat deed hij [pleegvader] allemaal. Hij hield dat bij.’

Wanneer de slachtoffers in hun tienerjaren een vriendje hadden, kwamen pleegvaders tussen het meisje en haar geliefde staan. Ze verboden hun de omgang met hun geliefde en zorgden ervoor dat er een vroegtijdig einde aan de relatie kwam. Ook isoleerden ze soms het pleegkind van haar biologische ouders. Het was alsof het meisje hun bezit was. Wanneer zij een poging deed contact te leggen met de buitenwereld, werd dat bruusk afgeremd.

Een gevolg van het gedrag van de daders was dat pleegkinderen voor hen een zeer grote angst hadden, die vele gevolgen had voor hun leven en vele jaren mee werd gedragen, zelfs nadat het misbruik al was gestopt, ze elders waren ondergebracht en volwassen waren. Sommige slachtoffers hebben tot op de dag van vandaag angst om de dader tegen te komen. Enkele voorbeelden:

‘Ik durfde geen vriendinnen mee naar huis te nemen, omdat ik bang was dat die ook aan hun zou gaan zitten.’

‘En toen [nadat het misbruik werd gemeld] hebben ze voor mij een pleeggezin gezocht en daar ben ik terechtgekomen, maar daar liep ik steeds weg want ik was bang voor die man. En daar liep ik steeds weg en ja, die mensen konden dat ook niet uithouden, dus daar moest ik ook weer weg.’

Tot slot merken we op dat slachtoffers vaak aan het gedrag van de dader of aan zijn gezicht konden zien wanneer het misbruik ging gebeuren. Eén slachtoffer vertelde dat haar pleegvader nooit aandacht voor haar toonde en ’s ochtends amper ‘goeiemorgen’ tegen haar zei. Maar soms toonde hij wel plots ‘interesse’ voor haar. Hij vroeg dan bijvoorbeeld als ze van school thuis kwam hoe haar dag was geweest. Die momenten van ‘interesse’ werden steevast gevolgd door misbruik.

3.3.2.3.4 Karakteristieken van het pleeggezin

De voornaamste karakteristieken van de pleeggezinnen uit de meldingen werden bevestigd in de verhalen van de slachtoffers: respect van de buitenwereld, sociale isolatie, interpersoonlijk geweld. Verder kwam in de verhalen aanvullende informatie over de pleeggezinnen naar voren. Het kwam soms voor dat er meerdere pleegkinderen in het pleeggezin werden misbruikt. Dat was het geval in drie pleeggezinnen. Eén slachtoffer gaf aan zich te herinneren dat ze getuige was geweest van het misbruik van haar jongere zus (‘dat blijft je hele leven bij’). De kinderen wisten soms van elkaar dat ze misbruikt werden, maar konden of durfden er niet met elkaar over praten. Eén slachtoffer vertelde dat een jonger pleegzusje dat pas twee weken in het pleeggezin was, haar kwam zeggen dat haar pleegvader aan haar zat. Het slachtoffer dat door diezelfde pleegvader al

langere tijd werd misbruikt, gaf aan dat ze met dit kind niet in gesprek was kunnen gaan, omdat ze bang was, niet wist hoe er mee om te gaan (ze had over het misbruik dat zij onderging nog niet aan anderen verteld) en ook helemaal geen band met dit kind had. Het pleegzusje was overigens enkele weken later weg uit het pleeggezin, dat aan crisisopvang deed.

Verder gaven sommige slachtoffers te kennen dat ze meermaals werden vernederd, dit los van het seksueel misbruik. Ze hadden het gevoel er niet te mogen zijn, er niet bij te horen en er niet toe te doen. Soms werd hen dat letterlijk zo gezegd. Ook sociale uitsluiting, achterstelling en pijnlijke confrontaties met hun achtergrond waren aan de orde van de dag:

'Maar ja, mijn moeder speelde op die flat de hoer. Dus wat denken die mannen: zo moeder, zo, dochter. Althans, zoiets zegt mijn pleegvader altijd hé. Mijn pleegvader vond mij altijd... ja, een hoer, een sloerie, een mannenverslindster.'

'En we mochten er nooit zijn, wij zijn in het pleeggezin continu gezegd dat wij weggehaald zouden worden, dat we naar een internaat zouden gaan en met z'n allen...'

'Ja ... ja, ik ging heel graag naar school. Ik ben nooit een held geweest in studeren, maar toen op school hadden ze gezegd van, ik zou wel naar de mulo kunnen en daar had ik dan om ... dat gezin gevraagd, en dan werd er gezegd: nou, mijn kinderen hebben nooit gestudeerd, dus hoef jij het helemaal niet.'

'Wij waren waardeloos. Er werd door mijn pleegmoeder gezegd: 'jij zal op je vijftiende een kind hebben! En ik zal er niet voor zorgen.'

Volgens de slachtoffers zetten de pleeggezinnen jeugdzorg op het verkeerde been en deden ze zich beter voor dan ze waren. Als de gezinsvoogd op bezoek kwam, moesten de kinderen zich kalm houden en deed iedereen zich heel netjes voor. Soms werden de kinderen met een smoes uit de buurt van de gezinsvoogd gehouden. Ze kregen geen kans de gezinsvoogd of pleegzorgwerker apart te spreken. Volgende citaten illustreren het gedrag van pleeggezinnen ten aanzien van de gezinsvoogd:

'Hoe wij thuis ons stil moesten houden als de gezinsvoogdes langskwam...'

'[...] want iedere keer als hij [voogd] dan belde om een afspraak te maken voor onze hè ... hoe noem je dat ... ontmoeting om even bij te kletsen van hoe gaat het nou, werd die afgewimpeld onder het mom van: oh, ze is buiten aan het spelen, ze is aan het logeren en het gaat zo goed. Dus die man die heb ik misschien in al die jaren dat ik daar als pleegkind zat, twee of drie keer gesproken en dat was het. Voor de rest was er alleen maar contact tussen hem en de pleegouders.'

De slachtoffers hadden het ook over de rol van hun pleegmoeder. Eén slachtoffer vertelde dat het misbruik soms gebeurde in het bijzijn van de pleegmoeder. Twee slachtoffers hebben het misbruik aan hun pleegmoeder verteld, in aanwezigheid van de pleegvader. Allebei waren ze toen puber, het misbruik was al een tijd aan de gang en ze begonnen opstandig te worden. In beide

gevallen werd de beschuldiging afgewimpeld en werd er niet dieper op ingegaan. In één geval werd door de pleegmoeder gezegd:

'[...] maar ja, in elk gezin gebeurt er wel eens wat, wat niet door de beugel kan. Ja, je zou het hem toch moeten vergeven, want ja, waar moet je anders heen?'

Deze slachtoffers lieten zich in negatieve bewoordingen uit over hun pleegmoeder, omdat ze het misbruik had laten gebeuren en niets had ondernomen om het te stoppen. Volgend citaat is illustratief:

'Ik zie gewoon dat het opgebouwd wordt. Dat, je zit huiswerk te maken en daar is de zithoek en jij zit hier aan tafel en daar is de keuken en paps moet naar de wc en ... maar die zit in je nek te kriebelen. Ja, later heb ik begrepen dat dat je erogene zones zijn. Dus ik zei: paps, niet doen, ik moet huiswerk maken. Maar paps ging door. Ik heb daar wat afgeschreeuwd totdat, iedere keer, tot ... dan reageerde zij dan dat het afgelopen moest zijn.'

Sommige slachtoffers waren verwonderd dat hun pleegmoeder niets in gaten had. In hun herinnering gaven ze signalen dat er iets met hen mis was. Bijvoorbeeld:

'Het was gewoon een en al ellende. En die vrouw [pleegmoeder], dat kan ik me eigenlijk toch niet zo goed herinneren, die was toch vaak thuis en toch gebeurde het zo vaak dat ik misbruikt werd.'

'Ja, zij [pleegmoeder] heeft geweten ... ik kan me een situatie herinneren dat ik als klein meisje, dan gaf ze me een kus, en dat ik mijn tong bij haar naar binnen drukte. Dat zijn dingen, dat doen kinderen niet.'

3.3.2.3.5 Hoe hielden de slachtoffers zich staande?

De analyse van de meldingen toonde overlevingsstrategieën van slachtoffers die we in vijf rubrieken konden onderbrengen: vluchtgedrag, wegduwen van het misbruik, zichzelf afstompen, actief verzet en compenseren.

De verhalen van de slachtoffers die we interviewden, illustreren deze strategieën, zoals uit de volgende voorbeelden blijkt:

'Ik heb er tot mijn dertiende gewoond, toen heb ik de benen genomen.'

'Nou ja, als kind zijnde, hoe hield ik dat vol? Ik was blij als ik naar school kon. Dat was de afleiding. Maar ik mocht precies een kwartier voordat de school begon, mocht ik de deur uit. En precies een kwartier na schooltijd moest ik binnen zijn. Dus dat was altijd hard lopen om bij de een of de ander te komen en ik viel altijd ... want daar zat ik van de week nog aan te denken, ik had altijd mijn ellebogen en mijn knieën kapot, omdat ik zo snel moest zijn. Maar dat was gewoon de afleiding.'

In de verhalen werd duidelijk dat de strategieën evolueerden. Naarmate pleegkinderen ouder werden, gingen ze meer protesteren. Dat gebeurde op verschillende manieren. Bijvoorbeeld door tegen te strubbelen of te weigeren seksuele handelingen te verrichten bij de dader. Andere vormen van protest waren opstandig gedrag, ongehoorzaamheid of veel discussiëren. Vertellen dat je misbruikt werd, was heel erg moeilijk. Zoals eerder aangegeven, gooiden enkele slachtoffers het er bij hun pleegmoeder uit, maar werd er niet naar hen geluisterd, werden feiten gebagatelliseerd en werd er niet ingegrepen. Het was ook erg moeilijk voor de slachtoffers om aan iemand te vertellen wat er gaande was. Ze waren bang, machteloos en hun leven werd volledig gecontroleerd door de dader. Eén slachtoffer vertelde ons dat ze eens op het punt stond het misbruik, dat toen al vele jaren bezig was, bij de politie te gaan melden, maar hier op het laatste moment van af zag:

'G: Ik kan me wel herinneren nog dat ik een keer met een vriendinnetje, wij woonden een eind buiten de stad, dat wij samen naar de binnenstad gegaan zijn. Toen ben ik naar het politiebureau gegaan, ik zie me nog staan, stond ik voor een loket... maar ik wist niet naar wie ik moest vragen. Want daar wilde ik mijn verhaal gaan vertellen. [...] En ja, ik wist niet naar wie ik moest vragen en toen ben ik maar weer weggegaan.'

I: En hoe oud was u toen, weet u dat nog?

G: Ik denk een jaar of dertien, veertien.'

Ondanks hun overlevingsstrategieën leden de pleegkinderen onder de situatie en waren ze erg bang, gespannen en verdrietig. Ze voelden zich onzeker, zochten naar bevestiging, positieve aandacht en liefde en hadden toen ze wat ouder werden schuldgevoelens bij wat er gebeurde. Ze geloofden dat ze een aandeel in het misbruik hadden.

Twee slachtoffers gaven aan meerdere keren zelfmoord te hebben willen plegen. Een van hen getuigde:

'Ik heb ook heel vaak een neiging gehad bij mijn pleegouders om van negen hoog naar beneden te springen, om een raampje open te draaien en te zeggen van: nou, hier ga ik. Ik heb het niet gedaan.'

Eén slachtoffer slaagde erin om over het misbruik te vertellen tegen haar beste vriendin. Vlak voordien had ze heel angstig gereageerd in de les biologie die over seksuele voorlichting ging (*'Ik ging helemaal achteraan zitten.'*).

Sommige slachtoffers konden positieve herinneringen ophalen over zichzelf als kind en over hoe ze zich staande hielden bij het misbruik:

'Maar ik moet ook eerlijk zeggen: ik heb ook nooit gehuild. Huilen kende ik niet, ook niet als ik zo geslagen werd of mishandeld, ook niet.'

'[...] gelukkig was ik wel een redelijk sterke persoonlijkheid [...]'

3.3.2.3.6 Hoe ging de omgeving met signalen om?

We rapporteerden hierboven dat sommige slachtoffers zich herinnerden dat ze signalen gaven dat er iets mis ging, maar dat deze niet (tijdig) werden gezien of niet werd ingegrepen. Een vraag die men zich stellen kan is of jeugdzorg signalen zag. In één verhaal kwam deze vraag ter sprake:

'En ik heb hier [toont een rapport van pleegzorg], waarin dat kort of heel fijn ook geschreven staat, dat mijn zus vertelde over de seksuele spelletjes die onze vader met ons deed. Verderop in ditzelfde rapport praat de Raad van de Kinderbescherming over een bezoekenregeling met onze vader. Er is nooit onderzoek gedaan. Er staat zelfs in rapporten dat het pleeggezin waar wij woonden niet ideaal was.'

Een terugkerend element in de verhalen was dat mensen uit de omgeving van het slachtoffer (buren, vrienden), en professionals (i.c. voogd), niet verbaasd waren toen ze vernamen dat ze seksueel werd misbruikt in het pleeggezin. Ze hadden een vermoeden. We citeren:

'G: Kijk, en het is toch zo, ja met de kinderbescherming ook... ja, ik had mensen die ik heel graag mocht, net als die [noemt een naam], die mag ik heel erg graag en dat is gewoon een hele goeie vriend van mij geworden. En we schrijven elkaar, we bellen elkaar, hij komt hier af en toe op verjaardagen.

I: Wie was dat?

G: Dat is de man van de kinderbescherming. Dat is de laatste voogd die ik gehad heb en die had ook, die had echt zoiets van: meid, zegt die, ik heb het altijd al geweten dat er iets niet goed zat. Maar ja, ik was pas uit huis, toen ben ik begonnen met praten.'

'[...] ik kreeg later verkering met de buurjongen (lacht). En zijn vader had van het begin af aan gezegd: nou, het kind is alleen maar in huis gehaald voor de seks. Had er wat mee gedaan!'

Tot slot meldden enkele slachtoffers dat ze zich weinig herinnerden over contacten met hun voogd en er weinig met hen werd gepraat. Dit deed een slachtoffer besluiten:

'Daarom wilde ik ook zo graag aan dit onderzoek meewerken, want het mag gewoon niet gebeuren dat kinderen geen stem hebben (huilt).'

3.3.2.3.7 Het seksueel misbruik in het levenstraject van de slachtoffers

In de tijd van het misbruik in het pleeggezin kenden de slachtoffers veel onveiligheid. Deze gevoelens verdwenen niet wanneer het seksueel misbruik stopte of het slachtoffer uit het pleeggezin weg was. Bij drie slachtoffers die heftige en langdurige vormen van misbruik en ander interpersoonlijk geweld hadden meegemaakt, bleven deze gevoelens hun verdere leven aanwezig. Dat uitte zich bijvoorbeeld in de vorm van vaak verhuizen of vaak van werk veranderen. Enkele slachtoffers voelden zich eenzaam en opgejaagd en het duurde vele jaren eer ze een plek vonden waar ze het naar hun zin hadden en konden aarden:

'Ik ben in mijn leven meer dan dertig keer verhuisd. Omdat ik nooit mijn rust kon vinden.'

'[...] dat is zo'n rode draad door mijn leven, ik was altijd op zoek naar een woning en een dak boven mijn hoofd.'

'Ik voelde me heel eenzaam altijd, want ik was altijd op zoek naar een huis. En mijn baan zei ik ook altijd wel op, want in mijn werk daar was ik tegen collega's verbaal agressief.'

Nadat de slachtoffers uit het pleeggezin waren gehaald of meerderjarig waren geworden en het pleeggezin hadden verlaten, begon voor hen een moeilijke periode. Ze waren bevrijd, maar in hun hoofd en lichaam zaten de herinneringen aan het misbruik en de vele vernederingen die ze in het pleeggezin hadden moeten ondergaan. Eén slachtoffer gaf aan dat ze als kind niet zo'n behoefte had aan professionele begeleiding, maar als adolescente en jonge vrouw die kampte met de gevolgen van seksueel geweld, had ze deze behoefte des te meer. De slachtoffers vonden niet altijd hulp, omdat ze niet goed wisten wat er nu eigenlijk met hen scheelde, hulpverleners niet voldoende competent waren in hun ogen (bijv. omdat ze te jong waren en te weinig ervaring hadden) of de hulp niet aansloot bij hun behoeften. Sommigen hadden een periode gekend waarin ze ronddoelden, van de ene relatie in de andere, van de ene plek naar de andere. Eén slachtoffer had een tijdje in de prostitutie gewerkt in het buitenland, een ander slachtoffer had criminele feiten gepleegd. Beiden gaven aan dat ze op die manier probeerden om controle over hun omgeving te verkrijgen.

Problemen die slachtoffers bij zichzelf rapporteerden, waren posttraumatische stress, depressie, agressie, borderlinesymptomen, verslaving, angst voor mannen, op 'foute' mannen vallen, geen grenzen kunnen aangeven, geen vertrouwen hebben in andere mensen of seksuele problemen. Verder hoorden we dat slachtoffers zich schuldig bleven voelen aan het misbruik, het heel moeilijk vonden om te onderkennen dat zij geen aandeel in het misbruik hadden en moeite hadden 'hun leven op de rails te krijgen'. Bij verschillende slachtoffers werden deze problemen bevestigd door psychiaters en andere hulpverleners. Zij waren in therapie geweest, sommigen gedurende vele jaren en met opname in behandelcentra.

Sommige problemen gaan volgens de slachtoffers nooit weg. Daarmee doelden ze op hun angst, pijn, onzekerheid, schuldgevoel, woede en grote behoefte aan bevestiging. Het misbruik blijft altijd aanwezig, het zit altijd ergens in hun hoofd of lichaam. Een slachtoffer gaf aan dat 'het altijd op je harde schijf blijft staan en dat je het niet kan wissen'. Een ander slachtoffer gaf te kennen dat de veroordeling van de dader – zij was zelf bij het proces aanwezig – helend was

geweest voor haar. De gevolgen van het misbruik waren daarmee niet van de baan en ze voelde zich op sommige momenten nog erg kwetsbaar, maar dankzij het proces had ze een periode kunnen afsluiten. Volgende fragmenten illustreren wat slachtoffers bedoelden als ze het hadden over problemen die nooit overgaan:

'Kijk, en er zijn ook dingen dat je dan gaat denken van ja hallo, wat heb ik nou? Kijk, als mijn man met mij en de kinderen door een steegje rijdt met allemaal bomen, krijg ik het benauwd. Want op zo'n straatje heeft mijn pleegvader mij een keer genomen. En dat zijn dingen ja, die blijf je gewoon altijd met je meedragen.'

'Maar ik heb nog steeds een ja, dat posttraumatisch stresssyndroom dat is wel een eind weg vind ik zelf, maar ik heb nog steeds een sociale fobie. Dat ik bijna niet onder de mensen durf te komen.'

'Ja, het heeft gewoon ... tuurlijk heeft het wel gevolgen voor de rest van mijn leven, want het is niet iets dat je zegt van ik stop het in een doosje en ja, het is weg. Nee, ik heb er vrede mee maar het is ... ja, het zit wel in je systeem, dat neem je toch wel mee. Ik heb wel bij bepaalde momenten in mijn leven dat ik denk van ja, ik denk als ik dat niet had meegemaakt, dan had ik daar nu niet zo op gereageerd of zo gehandeld.'

Ondanks het vele leed dat hen was aangedaan in hun jeugd en de gevolgen dat dit had voor hun verdere leven, konden alle slachtoffers positieve dingen opnoemen in hun leven, momenten van geluk, dingen die ze hadden verwezenlijkt, of gunstige vooruitzichten voor de toekomst. We illustreren dit met volgend citaat:

'Dus ja, ik ben een heel bezorgd type. En ik heb thuis nooit echt de gezelligheid gehad van samen koekjes of cakejes bakken, verven. Nou, je ziet het, ik heb kinderen en het maakt me eigenlijk helemaal niet uit. Ik hang een plaat op die deur en mijn kinderen mogen een kwast nemen en ze mogen verven op het papier. Alles van school hang ik op wat ze gemaakt hebben. En dat had ik thuis niet. Dus aan de andere kant heb ik zoiets van: ook al heb ik het vroeger nooit meegemaakt, als moeder zijnde vind ik gewoon dat ik dat zelf heel goed uit, in deze wereld. Zeker omdat je het niet meegemaakt hebt.'

Dit citaat brengt ons bij het thema 'kinderen hebben en ouderschap'. Drie slachtoffers hadden eigen kinderen. Twee slachtoffers die geen kinderen hadden, gaven te kennen hieronder te lijden. Kinderen krijgen was voor de slachtoffers alles behalve evident. Eén slachtoffer gaf aan dat naar de verloskundige gaan en kinderen baren voor haar telkens een drama waren. Het medische onderzoek en de aanrakingen door artsen en verplegend personeel riepen hele nare herinneringen op.

De moeders waren zeer bang dat hun kinderen net als zij het slachtoffer van seksueel misbruik zouden worden. Eén moeder vertelde dat ze het niet kon hebben dat haar echtgenoot met hun elfjarige dochter stoeide en haar op schoot nam, ondanks het feit dat het een onschuldig spelletje

was en er niets gebeurde. Een andere moeder vertelde over haar angst dat haar kinderen iets zou overkomen het volgende:

'En ik heb nou gezegd: ik heb vier meiden – mijn oudste meid is zeventien, mijn dochter – ik zeg: als iemand met zijn handen op de verkeerde manier aan mijn kinderen komt, die maak ik dood. Daar ga ik echt voor zitten. Want er is niemand die aan mijn kinderen komt. Ik weet hoe het is, ik weet hoe het voelt, ik draag het altijd met me mee.'

Tot slot gaven twee moeders aan bang te zijn zelf hun kind te gaan misbruiken. Eén van hen rapporteerde een voorval dat haar erg was bijgebleven. Ze had een zoontje en wist niet dat kleine jongetjes erecties kunnen krijgen. Toen ze het kind wilde verluieren en zag dat het een erectie had, dacht ze dat zij deze had veroorzaakt en dat ze haar kind aan het misbruiken was. Ze was zo overstuurd dat ze het kind niet meer verder kon verzorgen en haar man ter hulp moest roepen.

3.3.2.3.8 Welke 'tips' hebben slachtoffers voor de jeugd- en pleegzorg?

De slachtoffers gaven diverse tips om misbruik van kinderen in pleegzorg te voorkomen. We kunnen ze samenvatten als volgt: 'zorgen voor een betere selectie van pleegouders', 'een scherpere controle op het doen en laten van pleeggezinnen', 'informatie geven aan kinderen' en 'praten met kinderen die uit huis geplaatst zijn'.

Een voorbeeld van 'informatie geven aan kinderen', is:

'Ik heb tegen mijn kind altijd gezegd van: enge mannen in de bosjes die bestaan niet. Ik zeg [...] het zijn mannen die eerst heel leuk met je gaan spelen en heel aardig tegen je doen, en je krijgt snoepjes van ze en dan denk je van oh, wat een leuke meneer.'

Eén slachtoffer zei dat er meer naar kinderen in pleegzorg zou moeten worden geluisterd en voegde eraan toe dat dit vanuit een oprechte interesse voor kinderen zou moeten gebeuren en dat werken in de jeugdzorg met kinderen die het moeilijk hebben eigenlijk een roeping is. Een ander slachtoffer tot slot was minder optimistisch en vond het erg moeilijk om een 'tip' te geven. Ze wees op het feit dat alleen iemand die het heeft meegemaakt goed kan aanvoelen wanneer iemand slechte bedoelingen heeft met een kind:

'Ja, die mensen zijn zo geslepen dat ... ja, je kunt een ander daar niet altijd voor behoeden, tenzij dat je het zelf meegemaakt hebt en je ziet iets verdachts in je omgeving, dat je daar dan aandacht aan kunt schenken. Maar anders in een gewoon gezin of wat dan ook, op scholen of wat dan ook, je moet het zelf meegemaakt hebben. En dán weet je eigenlijk pas wat er mis is.'

3.3.2.4 Conclusies

Wat leren we uit deze zes verhalen van vrouwen die als pleegkind seksueel misbruikt werden? Ze laten ons diverse aspecten van het fenomeen seksueel misbruik in pleegzorg zien, vanuit het

perspectief van de slachtoffers zelf, onder andere hoe het misbruik tot stand kwam, hoe de dader te werk ging, hoe het leven in het pleeggezin was, waar men wel of niet terecht kon als kind en wat er met het signaal dat men gaf gebeurde. Tevens illustreren ze hoe pleegkinderen probeerden om het misbruik te overleven en welke strategieën ze hiertoe aanwendden. Tot slot zeggen de getuigenissen iets over de vele gevolgen van het misbruik en de moeilijkheden en confrontaties die slachtoffers in hun verdere leven hadden.

De verhalen bevestigen vele bevindingen uit de analyse van de meldingen (cf. paragraaf 3.3.1), maar voegen tevens nieuwe informatie toe. Nieuw zijn de in de ogen van de slachtoffers ‘onderhandse’ manier waarop de plaatsing tot stand kwam, de enorme controle die daders uitoefenden op het leven van hun slachtoffers en de langdurige, negatieve gevolgen van het misbruik.

3.4 Pleegouders over de zorg voor seksueel misbruikte pleegkinderen

We wilden behalve het perspectief van professionals en slachtoffers ook dat van de pleegouders belichten. We wilden op die manier bijkomende relevante informatie verzamelen in onze zoektocht naar een antwoord op de vraag hoe seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg mogelijk is. Het uitgangspunt waarmee we pleegouders hebben benaderd was niet seksueel misbruik van kinderen die in pleeggezinnen verblijven, maar wel de opvang in pleegzorg van kinderen die in hun voorgeschiedenis het slachtoffer waren van seksueel misbruik.

3.4.1 Onderzoeksvragen

We stelden de volgende vragen:

1. Welke ervaringen hebben pleegouders bij de opvang en zorg voor pleegkinderen die in hun voorgeschiedenis het slachtoffer waren van seksueel misbruik?
2. Tegen welke problemen lopen pleegouders aan in de omgang met deze kinderen?
3. Welke behoeften hebben ze in de omgang met pleegkinderen die slachtoffer waren van seksueel misbruik?
4. Welke begeleiding krijgen ze van pleegzorg en wat vinden ze van deze begeleiding?
5. Welke ‘tips’ hebben ze voor andere pleegouders die zorgen voor een seksueel misbruikt kind?

3.4.2 Methode

We kozen voor een semi-gestructureerd interview en stelden een leidraad samen op basis van de onderzoeksvragen (Bijlage 5). Het interview bestond uit vier delen: 1) ervaringen met seksueel misbruik van kinderen die in het pleeggezin kwamen (bijv. ‘Werd in uw gezin ooit een kind geplaatst via de pleegzorg dat het slachtoffer van seksueel misbruik was of bij wie een sterk vermoeden leefde dat het slachtoffer hiervan was?’), 2) voorbereiding op seksueel misbruik bij kinderen die in pleegzorg kwamen (bijv. ‘Als het goed is, hebt u een cursus – STAP of onder andere benaming – gevolgd voordat u pleegouder werd over het pleegouderschap, hoe kwam het onderwerp seksueel misbruik hierin naar voren?’), 3) pleegzorg en pleegzorgwerkers in geval van plaatsing van een seksueel misbruikt kind (bijv. ‘Heeft uw gezin specifieke hulp ontvangen van

pleegzorg bij dit kind?’), 4) tips voor andere pleegouders (‘Heeft u tips voor andere pleegouders die een slachtoffer van seksueel misbruik als pleegkind hebben?’).

De pleegouders werden gerekruteerd via Pleegzorg Nederland. Dat gebeurde via een oproep bij de voorzieningen voor pleegzorg. De pleegouders die gemotiveerd waren om aan het onderzoek mee te werken werden door Pleegzorg Nederland op de hoogte gebracht van de doelstellingen en praktische gang van zaken en door ons telefonisch gecontacteerd voor een afspraak. In totaal werden zes pleeggezinnen – allemaal bestandspleeggezinnen – bereid gevonden om mee te werken. We vroegen om het gesprek met één van beide ouders te doen⁴. In vijf van de zes gezinnen interviewden we de pleegmoeder, in één gezin was ook de pleegvader bij het interview aanwezig. We zochten de gezinnen in hun woning op (3) of spraken met hen af in de kantoren van Pleegzorg Nederland te Utrecht (2). Eén interview werd omwille van omstandigheden telefonisch afgenomen. De interviews duurden gemiddeld anderhalf à twee uur en werden op band opgenomen, nadat de respondenten hier de toestemming voor hadden gegeven.

De gemiddelde leeftijd van de pleegmoeders was 53,5 jaar. De jongste pleegmoeder was 44 jaar en de oudste 64 jaar. Alle gezinnen hadden een lange ervaring als pleeggezin en voor meerdere pleegkinderen gezorgd (minimum: drie, maximum: vijfendertig). Alle gezinnen hadden eigen kinderen (er waren twee gezinnen met twee eigen kinderen en vier gezinnen met vier eigen kinderen). Twee gezinnen hadden op het moment van het interview nog een pleegkind in huis. Alle gezinnen hadden nog contacten met tenminste enkele van hun ex-pleegkinderen. De periode waarover de respondenten praatten, besloeg meer dan vijfentwintig jaar (1985-heden).

De interviews werden uitgetypt en de transcripten werden naar de geïnterviewde pleegouders gestuurd met de vraag om na te lezen, aan te duiden of ze het eens waren met wat erin stond, en waar wenselijk de tekst aan te passen. Alle pleegouders reageerden op onze vraag naar een *member check*. Van de inhoud van de transcripten maakten we een thematische analyse. We gingen eerst in elk interview afzonderlijk op zoek naar de belangrijkste thema’s (in relatie tot de onderzoeksvragen) en de eventuele samenhang tussen thema’s. Vervolgens legden we de thema’s die we hadden gevonden over de interviews heen samen en keken naar overeenkomsten en verschillen tussen thema’s.

3.4.3 Resultaten

Eerst gaan we in op de ervaringen die de pleegouders hadden met de opvang en zorg voor pleegkinderen die in hun voorgeschiedenis het slachtoffer waren geweest van seksueel misbruik. Alle respondenten hadden ervaring met deze problematiek bij kinderen. Wel vielen ons enkele verschillen op in de verhalen. Deze hadden te maken met het aantal slachtoffers van misbruik dat het gezin had opgevangen, met de mate van zekerheid over het misbruik, en, hiermee samenhangend, met de manier waarop de pleegouders waren te weten gekomen dat hun pleegkind het slachtoffer was van misbruik.

De meeste pleeggezinnen hadden in de loop van de jaren minstens enkele kinderen opgevangen die slachtoffer waren van misbruik of bij wie er sterke vermoedens waren. In sommige gezinnen kwam het probleem zeer vaak naar voren. Eén pleegmoeder gaf aan dat men

⁴ Later werden via Pleegzorg Nederland nog zes andere pleegouders bereid gevonden voor een interview. De informatie uit deze interviews kon echter niet meer in dit rapport worden opgenomen, omdat ze werden afgenomen toen het project al ten einde was.

bij vele kinderen die in pleegzorg komen een vermoeden van misbruik kan hebben en verwoordde dit als volgt:

'Waarvan we zeker weten drie. En de rest van de meisjes zijn allemaal twijfelachtig.'

Dit pleeggezin had in totaal al 35 pleegkinderen in crisissituaties opgevangen en richtte zich (de laatste jaren) uitsluitend op meisjes.

Interessant waren de verschillen in informatie over het misbruik die de pleegouders hadden bij de aanvang van de plaatsing. Hier zagen we een grote variatie, gaande van 'we wisten helemaal van niets' tot 'er werd ons meegedeeld dat dit kind seksueel misbruikt was'. Wanneer van tevoren bekend was dat het kind slachtoffer was, werd de pleegouders de keuze gelaten of ze het kind wilden opvangen of niet. In vele gevallen ging het echter slechts om een vermoeden en moest een en ander nog worden onderzocht nadat het kind in het pleeggezin was ondergebracht. We geven enkele voorbeelden om de grote variatie met betrekking tot de zekerheid over het seksueel misbruik te illustreren:

'Ja, we wisten het van tevoren. En we hadden zoiets van: we geven ze een veilig huis en voor de rest kijken we wat er gebeurt.'

'Via de voogd werd ons verteld dat er sprake was van seksueel misbruik. En we konden kiezen of we het kind in huis wilden nemen.'

'Nee, wij wisten toen zij hier kwamen er niets van.'

Samenvattend kunnen we stellen dat pleegouders soms bij aanvang van de plaatsing en op een directe manier werd meegedeeld dat het pleegkind het slachtoffer was van seksueel misbruik, maar soms ook van niets wisten of in onzekerheid leefden over de vraag of er misbruik was in de voorgeschiedenis van het kind.

We vroegen naar de impact die de opvang en zorg voor deze kinderen had op de pleegouders en hun gezin. Naar aanleiding van deze vraag verkregen we informatie over hoe pleegouders met het kind omgingen en welke problemen ze hierbij tegenkwamen.

Een eerste opvallende bevinding was dat de impact in sommige gevallen zo groot was dat zich seksueel misbruik ging voordoen in het pleeggezin. Dit kwam naar voren in de verhalen van drie pleegouders. In één gezin misbruikte een jongen een tijdlang zijn al eerder in haar biologische gezin misbruikte zusje. Nadien ging hij nog andere familieleden van het pleeggezin misbruiken, totdat hij uiteindelijk werd verplaatst naar een tehuis. Voor het pleeggezin was dit een groot drama. De pleegouders voelden zich schuldig en tekortschieten. Bovendien waren hun eigen dochters in het verleden seksueel misbruikt (door iemand van buiten het gezin) en hadden ze expliciet aan jeugdzorg te kennen gegeven geen pleegkinderen te willen die het slachtoffer waren van seksueel misbruik. Door de gebeurtenissen met de pleegkinderen werden hele nare herinneringen opgerakeld en kwam het verleden weer heel dichtbij. In een ander pleeggezin was er een éénmalig incident van seksueel grensoverschrijdend gedrag van een ouder pleegkind ten aanzien van een eigen kind. De pleegmoeder had geprobeerd uit te zoeken of dit pleegkind het slachtoffer was van misbruik in zijn biologische gezin, maar dat werd niet duidelijk. In het derde

pleeggezin was er een vermoeden van misbruik tussen twee pleegkinderen: een jongen ging bij een meisje in bed liggen, dit vanaf de eerste nacht. De pleegouders vonden dat de situatie niet te vertrouwen was, ook al bleef in het ongewisse of het meisje dit ongewenst vond. De jongen werd korte tijd later verplaatst, al werd niet bewezen dat er misbruik was.

Opvallend in de drie verhalen was dat de pleegouders vooraf niet wisten of de pleegkinderen het slachtoffer van misbruik waren. In het geval van de jongen die zijn zus misbruikte was het misbruik bekend bij jeugdzorg. Geen van de pleegouders had deze incidenten gemeld bij de commissie-Samson. Evenmin waren ze terug te vinden in de incidenten en vermoedens gerapporteerd door professionals (cf. paragraaf 3.2.1).

Wanneer de pleegouders vooraf op de hoogte waren van het seksueel misbruik, was de impact op het pleeggezin anders. De pleegouders neigden er in eerste instantie naar om de omgang met het pleegkind niet te zeer te laten verschillen van deze met de andere kinderen in het gezin. Ze aanvaardden het pleegkind zoals het was en wachtten af hoe het zich gedroeg. Als er zich geen onrustwekkend gedrag voordeed, bleven de pleegouders zo ‘gewoon’ mogelijk omgaan met het kind. Een voorbeeld vonden we terug in het verhaal van een pleegmoeder met een jong pleegkind dat slachtoffer was van misbruik. De vraag was of zij (en haar man) het kind op schoot mochten nemen, iets wat hen door pleegzorg eigenlijk was afgeraden. De pleegouders deden dit toch, ze vonden het raar en sociaal uitsluitend wanneer ze het niet zouden doen. De pleegmoeder vertelde:

‘Die [pleegzorg] hebben gesteld: ze mogen niet op schoot; ze mogen niet aangehaald worden, zeker mannen niet. Maar we waren heel eigenwijs, we houden daar geen rekening mee. Want als een kind van drie jaar seksueel misbruikt is en die mag ook nog niet op schoot en ook nog niet naast je zitten. Wij gaan er gewoon mee om zoals we dat ook doen met alle andere kinderen, tenzij ze vreemd gedrag vertonen. Dat ze bijvoorbeeld steeds mijn man gaan opzoeken en tegen hem aan gaan schuren, dan houdt het op. Als ze gewoon net als ieder ander kind doen, dan doen wij ook alsof er niets gebeurd is.’

Ook deze kinderen hebben geborgenheid nodig en zijn niet gebaat als iedereen tegen hen afstandelijk doet, aldus een andere pleegmoeder:

‘We hebben één keer een meisje van anderhalf gehad en die keek niemand aan en die had de handen naar haar toe. Niemand kon haar aanraken, alles wou ze afstoten. Ze was achter met lopen. Binnen een dag begon ze vertrouwen te krijgen en binnen twee dagen zat ze al bij mijn man op schoot. Terwijl ze als de dood was voor mannen. Na een week was het gewoon een normaal kind.’

Over pleegtieners maakten pleegouders zich meer zorgen. Zij kunnen heel ‘wervend’ zijn, ook tegenover de eigen kinderen van het gezin, zoals blijkt uit het volgende citaat:

‘Ja, heel erg letten op je eigen kinderen. Vooral als het meisjes zijn en er komen jongens in het pleeggezin. Want daar gaan ze heel erg graag naast zitten. Het is allemaal heel gezellig en ze doen vriendelijk en amicaal. Dat is niet goed, mag tot op een bepaalde hoogte. Maar niet te aanhalig, dat is een

slecht teken. Want als er iemand bij mij komt en die vertelt dat ze een pleegkind heeft die de hele tijd bij hem op schoot zit of tegen hem aan, dat ligt elkaar zo goed dan denk ik dat het foute boel is. Dan gaan bij mij de alarmbellen al rinkelen. Want natuurlijk ze mogen goed met elkaar omgaan. Als ze echt misbruikt zijn, ook al weet je het niet, en ze gaan dit gedrag vertonen dan zou ik al aan de bel trekken. Wel zorgen dat ze een meter uit elkaar blijven, want dat gaat elkaar steeds weer opzoeken.'

Twee pleegouders die zorgden voor ernstig misbruikte kinderen gaven aan dat de impact op het gezin van bij het begin zeer groot was. In het ene geval ging het om een jongen met een verstandelijke beperking. Hij was emotioneel erg vlak, moest streng worden gedisciplineerd en heel goed worden opgevolgd. Hij had op een andere plek al kinderen misbruikt en vertoonde soms gewelddadig en pesterig gedrag. Het andere geval betrof een meisje dat op jonge leeftijd door de beheerder van een speeltuin seksueel misbruikt werd, bij het pleeggezin in crisisopvang kwam, maar daar uiteindelijk is gebleven ('het is eigenlijk onze dochter geworden'). Het meisje is nu volwassen en lijdt nog steeds erg onder het misbruik. Deze pleegouders gaan ervan uit dat ze levenslang voor haar zullen zorgen.

Pleegouders zagen bij sommige pleegkinderen signalen die volgens hen konden wijzen op seksueel misbruik. Wanneer ze geen informatie vooraf hadden gekregen, was dat verwarrend. Immers, de signalen waren niet altijd even duidelijk. Ze konden ook anders worden geïnterpreteerd. Vooral bij jonge kinderen bleek het moeilijk om signalen te identificeren. Zij gaven soms eenmalig een signaal en het was gezien hun leeftijd erg moeilijk om met hen in gesprek te gaan en uit te maken of ze echt iets naars hadden meegemaakt. We geven enkele voorbeelden van signalen:

'Wel een jongetje dat altijd bij vader en moeder in bed heeft geslapen en die heeft wel heel veel gezien. En zijn broer kan perfect vertellen wat de seksuele handelingen zijn. Ik denk dat hij dat gezien heeft. Maar ook als vader moeder mishandelde. Er heeft zich aardig wat afgespeeld in bed. Toen hij net bij ons in huis was, toen waren we net aan het verbouwen. Wij sliepen op zolder en daar kwam hij nooit want het was een hele steile trap. Met Moederdag kreeg ik ontbijt op bed en hij werd ook naar boven gedragen en hij raakte volledig in paniek toen hij ons in bed zag liggen. Normaal was hij heel afstandelijk en heel boos. Maar nu kroop hij werkelijk tegen mij aan. En hij kroop helemaal in een hoek en klampte me helemaal vast. Ik dacht: "wat een raar gedrag". We zijn maar het ontbijt beneden gaan eten. En toen was hij weer normaal.'

'Maar ook een jongen, die hebben we niet eens kunnen handhaven omdat de meisjes niet veilig waren. Dan moet hij een werkstuk maken en dan maakt hij het over seksueel misbruik. En dat zegt toch wat. Dat zijn voor mij signalen dat er meer gebeurd is.'

Omwille van de achtergrond van de pleegkinderen en de problemen die deze met zich bracht, hadden sommige pleegouders specifieke behoeften bij de zorg en de opvoeding. Niet bij alle pleegouders en niet ten aanzien van alle pleegkinderen waren de behoeften even groot. De

behoefden die de pleegouders meldden, hadden betrekking op de periode voor de komst van het pleegkind (de voorbereiding) en de periode dat het pleegkind in het gezin woont.

De behoeften die pleegouders in de voorbereidingsfase hadden, gingen voornamelijk over informatie. Wat is seksueel misbruik? Wat doet het met kinderen? Welke zijn de gevolgen en welke behoeften hebben kinderen die er slachtoffer van zijn? En wat doet seksueel misbruik met pleegouders en hun gezin? Sommige pleegouders gaven aan dat ze deze informatiebehoeften vervuld hadden gezien in de voorbereidingscursus die ze als aspirant-pleegouders hadden gevolgd of in specifieke cursussen over seksueel misbruik, die door de pleegzorginstelling werden aangeboden. Maar er waren ook pleegouders die vonden dat in deze cursussen te weinig concrete informatie werd gegeven, de realiteit toch weer net iets anders was en ze aan het volgen van de cursus niet zo veel hadden.

Niet alle pleegouders wensden gedetailleerde achtergrondinformatie over het pleegkind. Een stel pleegouders gaf aan dat ze liever geen dossiers van kinderen lazen vooraf, tenzij het strikt noodzakelijke. De informatie uit dossiers maakt het volgens hen moeilijk om het kind met een schone lei te laten beginnen.

Sommige pleegouders rapporteerden qua begeleiding goede ervaringen. Ze werden behoorlijk gecoacht en konden een beroep doen op pleegzorg wanneer dit nodig was. Wel werden enkele knelpunten genoemd: pleegzorgwerkers komen al bij al eigenlijk niet zo vaak langs, er is een groot verloop van werkers in sommige instellingen met als gevolg dat de pleegouders vaak nieuwe gezichten op bezoek krijgen, en vaak wordt het werk door jonge medewerkers uitgevoerd, die nog maar weinig ervaring hebben. Wanneer men tegen ernstige problemen aanliep en met moeilijke vragen zat, woog dit zwaar. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat vooral de pleegouders die met ernstige problemen en vragen werden geconfronteerd in de loop van de plaatsing, het meest klaagden over de begeleiding. Dat was het geval bij de pleegouders die incidenten van seksueel misbruik in hun gezin hadden meegemaakt.

Een pleegmoeder gaf aan hoe volgens haar de ideale begeleiding eruit zou moeten zien:

'In ieder geval iemand met kennis van zaken, die echt weet waar hij het over heeft. En die je heel goed kan begeleiden in het therapeutisch begeleiden van het kind. De kinderen zijn zo beschadigd, het gaat zo diep. Dat ze je ook helpen met je eigen gevoelens. Je wordt afgewezen, je wordt neergezet, je wordt overrompeld. Het is zo laveren met zo'n kind. Daar moet iemand wel heel goed voor opgeleid zijn om dat te kunnen. En je moet je zelf heel begeleidend opstellen.

Een punt van kritiek dat in sommige verhalen naar voren kwam, was het gebrek aan vlotte communicatie in de jeugdzorg. Wanneer partners in de jeugdzorg moeilijk de weg naar elkaar vinden, gaat er informatie verloren en zijn er miscommunicaties. De pleegouders bevinden zich in een onmachtige positie, ze kunnen niet direct met alle partners communiceren. Uiteindelijk is het pleegkind daar de dupe van en dat is niet de bedoeling, want, zoals een pleegmoeder zei: 'Ten alle tijde moet het om het kind gaan.' Hieronder geven we enkele voorbeelden van communicatieproblemen die leidden tot frustratie:

'De ene keer is het pleeggezin wat minder enthousiast en de andere keer de jeugdzorg, maar ik vind dat er veel meer communicatie moet plaatsvinden. En een vast persoon, want dan is die weer overspannen en die weer met

zwangerschapsverlof en dan komt nummer vier weer en nummer vijf kan het daar niet vinden. Zo heb je soms vijf of zes verschillende personen binnen een half jaar en dan weet je zeker dat de plaatsing mislukt is.'

'Wat ik zelf dus wel heel erg vind, de pleegzorg moet alles weer doorgeven aan de voogdij en jeugdzorg. Ik heb duidelijk gemerkt dat die niet samenwerken.'

Tot slot kregen de geïnterviewde pleegouders de mogelijkheid om tips te geven aan andere pleegouders die zorgen voor een seksueel misbruikt kind. Het viel ons op dat onze respondenten ten aanzien van deze vraag een grote voorzichtigheid aan de dag legden. Vooral tips over de omgang met het pleegkind kwamen naar voren. Alert zijn, goed luisteren en praten, waren sleutelwoorden. We illustreren met enkele voorbeelden:

'Alles opschrijven wat je aan signalen en gedrag ziet, bewijs verzamelen. Heel erg aan de bel trekken. Vraag advies aan professionals over bijvoorbeeld wat je wel en niet moet doen en zeggen. Iemand die je kan vertellen hoe je ermee om moet gaan.'

'Toch heel erg op de kinderen letten. Als wij nu weer kinderen zouden krijgen, zou ik heel erg op hun gedrag letten. En als het een jongen is en die gaat met de meisjes naar buiten, ik zal overal kijken wat ze gaan doen. Dus ik zou in het begin toch wel op de kinderen letten. Zijn ze te lang buiten, toch vaker in de schuur of buiten, even kijken: waar zijn ze nu bezig?'

'Heel goed naar ze luisteren. En als het kind zelf niet zoveel zegt, toch proberen om het met heel veel rust en liefde eruit te krijgen. Dat heb je misschien niet zo voor elkaar.'

'Zo open mogelijk erover praten, proberen hun gevoelens te laten uiten over wat er gebeurd is. Heel voorzichtig zijn met aanraken en het kind heel veel ruimte geven. Accepteren dat het gewoon zo is. Verder, je kan niet alles voor het kind. Ze maken zelf een keuze en daar kun je niets aan doen. Je kan met ze praten en normen en waarden uitleggen. Maar dat helpt niet altijd. Je raakt heel snel in een discussie, het is heel moeilijk. Maar denk vooral niet dat je gek bent. Ze kunnen je ontzettend in de war brengen.'

3.4.4 Conclusies

De insteek voor onze interviews met pleegouders was de zorg voor pleegkinderen met een voorgeschiedenis van seksueel misbruik.

Uit de interviews leerden we dat de impact die een pleegkind met een voorgeschiedenis van seksueel misbruik heeft op zijn pleeggezin, zeer groot kan zijn. Pleegouders worden onder andere met seksueel probleemgedrag geconfronteerd dat ze heel erg goed moeten proberen te controleren en het misbruik heeft vele gevolgen voor de ontwikkeling van het kind. Een misbruikt kind blijft kwetsbaar. Pleegouders worstelen met de vraag hoe 'normale' affectie te

geven aan hun pleegkind. Moeten ze afstand houden of mogen ze doen als met andere pleegkinderen? Ook de impact op andere kinderen in het gezin is groot. Seksueel misbruikte kinderen weten vaak hun grenzen niet goed te bewaken of moeten nog leren ‘neen’ te zeggen. Zij zoeken soms affectie via geseksualiseerd gedrag. Zij maken het zichzelf of de andere kinderen in het gezin (eigen kinderen of andere pleegkinderen) hierdoor soms moeilijk. Toch stelden we in de interviews vast dat pleegouders proberen om deze kinderen zo ‘gewoon’ mogelijk te benaderen en niet anders met hen om te gaan dan met de andere kinderen, en dat ze hier vaak goed in slagen.

Opvallend was de manier waarop pleegouders te weten kwamen dat hun pleegkind een voorgeschiedenis had van seksueel misbruik. Dit kon variëren van ‘helemaal niet geweten’ tot ‘duidelijk vooraf meegedeeld met keuzemogelijkheid voor de pleegouders’. Dikwijls echter waren er slechts vermoedens dat het kind slachtoffer was van seksueel misbruik en moest er nog onderzoek worden verricht om de vermoedens te bevestigen. Er kon dan geen duidelijke lijn worden bepaald hoe met het kind om te gaan en pleegouders leken wel veroordeeld te zijn om een afwachtende houding aan te nemen. In twee interviews kwamen incidenten van seksueel misbruik in het pleeggezin aan het licht. In één pleeggezin was er een vermoeden dat een pleegkind een ander pleegkind misbruikte. Geen van deze incidenten/vermoedens waren gemeld bij de commissie-Samson of gerapporteerd door de professionals die aan onze verdiepende survey meewerkten.

Pleegouders zagen soms signalen bij hun pleegkinderen die volgens hen konden wijzen op seksueel misbruik in het verleden. Maar lang niet altijd waren deze signalen goed te duiden en pleegouders gaven aan nood te hebben aan iemand met specialistische kennis over het onderwerp, die met hen meekijkt en helpt signalen te identificeren en duiden. Vooral bij jonge kinderen vonden ze het lastig om signalen goed te interpreteren. Pleegouders hadden behoefte aan continue begeleiding bij de zorg voor een pleegkind met een voorgeschiedenis van seksueel misbruik. Voorbereidingscursussen waren nuttig, maar volstonden niet. Wanneer er in de loop van de plaatsing vragen kwamen of zich incidenten voordeden, was snelle en efficiënte professionele hulp wenselijk. Hier voelden pleegouders zich nogal eens tekort gedaan. Verder rapporteerden pleegouders dat ze behoefte hadden aan een betere communicatie tussen de verschillende partners in de jeugdzorg.

Tot slot adviseerden de pleegouders aan andere pleegouders die seksueel misbruikte pleegkinderen opvangen om heel goed op deze kinderen te letten, aandachtig naar hen te luisteren, en alert te blijven voor de signalen die ze uitzenden.

3.5 Dossieronderzoek bij de William Schrikker Groep naar incidenten van seksueel misbruik in pleeggezinnen⁵

3.5.1 Inleiding

In de periode van november 2011 tot en met februari 2012 werd er archiefonderzoek uitgevoerd bij de William Schrikker Groep in Diemen. Het onderzoek betreft een casestudie over seksueel misbruik van pleegkinderen in de periode 1945-2007. Gezien de aard van het archief van de William Schrikker Groep is voornamelijk gebruik gemaakt van dossieronderzoek. Met het oog op de onderzoeksvragen maar ook met het doel mogelijke nieuwe incidenten van seksueel misbruik

⁵ Deze paragraaf werd geschreven door mevrouw Evelien Walhout (Universiteit Tilburg).

op te sporen, is uit het grote aantal pupillendossiers uit de betreffende periode een steekproef genomen. Daarnaast zijn de dossiers van pupillen bekeken waarvan in de afgelopen periode melding van seksueel misbruik is gedaan bij de commissie-Samson.

3.5.2 Karakterisering van de William Schrikker Groep

De William Schrikker Groep (WSG) is een landelijke instelling voor pleegzorg, jeugdbescherming en jeugdreclassering. De instelling richt zich voornamelijk op kinderen met een verstandelijke of lichamelijke beperking, of op kinderen van ouders met een beperking. In 2012 bestaat de WSG precies 70 jaar. In het bezettingsjaar 1942 neemt haar voorganger, de sinds 1931 actieve Vereniging AGO, het voogdij-werk voor kinderen met een beperking op zich onder de naam AGO-Afdeling Voogdij. AGO staat voor Arbeidsinrichtingen voor Geestelijk Onvolwaardigen – ook wel kortweg Arbeid, Gezondheid, Opvoeding – en houdt zich bezig met de werkverschaffing voor mensen met een beperking of achterstand in de regio Amsterdam. In 1970 wordt de AGO-Afdeling Voogdij een zelfstandige rechtspersoon onder de naam William Schrikker Voogdij Stichting (WSVS), vanaf 1977 kortweg William Schrikker Stichting (WSS). In 2004 gaat zij door onder de naam William Schrikker Groep bestaande uit de zelfstandige onderdelen van onder meer pleegzorg en jeugdreclassering. Voor zover bekend stelt de organisatie geen bepaalde levensbeschouwelijke stroming boven de andere.

In 1987 neemt de William Schrikker Stichting de voogdij-afdeling van de 's Gravenhaagse Vereniging dr. Schroeder van der Kolk over met ongeveer veertig pupillen en daarmee ook het archief van de organisatie (Brants & van Gennep, 1992). Deze in 1923 opgerichte vereniging richt zich tevens op mensen met een verstandelijke beperking en psychiatrische patiënten en biedt deze mensen naast verpleging en verzorging ook een opleiding en werk. Net als de Amsterdamse Vereniging AGO wil de Haagse vereniging door arbeidsbemiddeling en werkverschaffing deze groep volledig laten deelnemen aan de maatschappij en treedt in de loop van 1940 op als voogdijvoorziening voor zwakzinnige minderjarigen (Brants, 2004).

Aanvankelijk is de William Schrikker Stichting dus bedoeld voor Amsterdamse kinderen. Na enkele jaren worden echter ook kinderen van buiten de gemeente opgenomen en werkt zij tot op heden vooral landelijk. De kinderen worden verspreid over Nederland ondergebracht in pleeggezinnen en internaten. Wel wordt ernaar gestreefd kinderen in een vertrouwde omgeving te laten opgroeien – ‘geen Amsterdammers in de Achterhoek’ (Brants & Van Gennep, 1992) – maar dit lijkt in de praktijk niet altijd haalbaar. De insteek van een vertrouwde omgeving voor de pupil komt ook terug in de hoofdvraag waar het kind met een beperking dat niet meer thuis kan wonen, het best geholpen kan worden: in een pleeggezin of in een internaat. Gedurende de gehele periode krijgt het plaatsen van een kind met een beperking in een pleeggezin steeds de voorkeur en pas als het echt niet anders kan, mag een kind in een inrichting geplaatst worden. De gedachte is vooral dat bij een pleeggezinplaatsing de ontwikkelingsmogelijkheden voor de pupil gunstiger zijn. Daarnaast is pleegzorg goedkoper dan de opvang in tehuizen (Brants & van Gennep, 1992).

De organisatie heeft in de loop van de tijd een flinke groei doorgemaakt. Eind 1942 had de AGO de zorg voor twaalf pupillen. Dit aantal steeg van zesenzestig kinderen in 1945, waarvan ongeveer driekwart in pleeggezinnen verbleef, naar tweehonderdeenendertig in 1952. In de jaren 1950 en 1960 werden jaarlijks meer dan tweehonderd pupillen begeleid waarbij het percentage in pleeggezinnen schommelde rond 40%. Begin jaren 1970 had de WSVS de verantwoordelijkheid over ongeveer tweehonderdzeventig pupillen. Dit aantal steeg hierna van

tweehonderdtweënvijftig pupillen in 1980 naar vijfhonderdvierenveertig in 1990 en zeshonderdzevenenzestig in 1991 (Brants & van Gennep, 1992). Vooral de beginjaren 1950 en de jaren 1980 lieten een forse groei zien in het aantal begeleide pupillen.

3.5.3 Archieven en archiefbeheer

Omdat de William Schrikker Groep geen overheidsinstelling is, vallen de archieven en het archiefbeheer niet onder de zogenoemde Archiefwet. Wel heeft de Stichting in de loop van de tijd haar pupillendossiers bewaard en ondergebracht in een archiefdepot waar zij zelf het beheer over voert. Daarnaast is er een archief overgenomen van een andere voogdijinstelling, de reeds genoemde 's-Gravenhaagse Vereniging dr. Schroeder van der Kolk.

Door het ontbreken van een inventaris blijft het grotendeels onduidelijk welke gegevens het archief van de William Schrikker Groep daadwerkelijk bevat. Numeriek zal echter het geheel aan pupillendossiers de belangrijkste groep van gegevens vormen. Mede daarom is voor de gevolgte aanpak van dossieronderzoek gekozen. Daarnaast zijn verzoeken tot het raadplegen van ander archiefmateriaal neergelegd bij de WSG, maar aan dat verzoek werd geen gevolg gegeven. Het betreft hier onder meer de vraag naar eventuele pleeggezinnendossiers, die naast de informatie uit kinddossiers konden worden gelegd ter aanvulling, en mogelijke protocollen voor de werving, selectie en begeleiding van pleeggezinnen.⁶

3.5.4 Bronnenonderzoek en bronnenkritiek

Als voornaamste bron voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van pupillendossiers. De William Schrikker Groep kent drie zelfstandige afdelingen, te weten jeugdreclassering, jeugdbescherming en pleegzorg. Tot 2003 zitten de pupillendossiers van deze drie afdelingen samen in een digitaal registratiesysteem. De dossiers kunnen worden opgevraagd aan de hand van geboortedatum en naam van de pupil. Het geheel aan documentatiemateriaal beslaat de periode vanaf 1942 en betreft pupillen van zowel de *Afdeling Voogdij* van de AGO en haar opvolger William Schrikker Stichting als de *'s-Gravenhaagse Vereniging dr. Schroeder van der Kolk*. Dit betekent dat het in de beginjaren nog vooral gaat om Amsterdamse en Haagse pupillen. Vanaf ongeveer de jaren 1960 betreft het pupillen uit heel Nederland.

Het voordeel van de William Schrikker Groep als casus is het tamelijk seriële karakter van de bron. De pupillendossiers bevatten veelal dezelfde soort informatie over de pupil: een beschikking van de rechtbank met daarin gegevens over de opgelegde maatregel én een uitvoerige Raadsrapportage met gegevens over de voorgeschiedenis van het kind en het gezin. De dossiers worden informatiever in de loop van de tijd waarbij de pupillendossiers uit de vroege periode – tot ongeveer de jaren 1960 – duidelijk zijn gestript en de meest recente dossiers uit de jaren 1990 en 2000 zeer omvangrijk zijn: alles lijkt dan te worden bewaard. Deze recente dossiers bevatten bovendien ook de hulpverlenings- en begeleidingsplannen en bijvoorbeeld

⁶ In 1971 werd de werving van pleeggezinnen overgenomen door de Centrales voor Pleegzorg al bleef de uiteindelijke selectie en matching wel in handen van de William Schrikker Voogdij Stichting. Deze had nog altijd sterk de voorkeur voor het laten opgroeien van pupillen in een gezin in plaats van een inrichting. Vanaf dat moment begon men vanuit de WSVS ook met het vastleggen van de procedures die gevolgd moesten worden bij het plaatsen van kinderen in pleeggezinnen, de eisen waaraan pleegouders moesten voldoen en de wijze waarop pleeggezinnen begeleid zouden moeten worden (Brants & Van Gennep, 1992).

contactjournals en verslagen van plaatsingen. Een ander voordeel van deze casus is de beschikbaarheid van individuele gegevens van één instelling voor een zeer lange periode (1945-heden) en voor heel Nederland.

Zoals bij iedere historische bron is er bij de pupillendossiers tevens waakzaamheid geboden. De vroege dossiers bevatten slechts enkele stukken en zijn bovendien vermoedelijk geschoond. Het is onduidelijk wat de regelgeving vanuit de instelling zelf is geweest over het archiveren van de pupillendossiers. Regelmatig is een dossier voorzien van de opmerking ‘dossiervernietiging’, gevolgd door een datum. Deze datum valt altijd vijf jaar na het bereiken van de meerderjarigheid van de pupil en het is dan ook de vraag of dat dossier ‘toevallig’ is bewaard of dat delen ervan toch zijn verdwenen.

Het aanleggen van een dossier door de voogdijinstelling begint vanaf het moment dat de pupil onder de verantwoordelijkheid valt van de William Schrikker Groep en wordt afgesloten wanneer de pupil meerderjarig is ofwel wanneer de maatregel niet langer wordt verlengd. Uit de verschillende onderdelen van een dossier, bijvoorbeeld uit het onderzoek dat plaatsheeft wanneer een kind onder de aandacht van de Raad voor de Kinderbescherming komt, kan echter wel veel informatie worden verkregen over de voorgeschiedenis van het kind. We lezen dan bijvoorbeeld hoe de rapporteur het ouderlijk gezin en de thuissituatie heeft aangetroffen. Echter, met het oog op de onderzoeksvragen zijn juist de inhoudelijke verslagen van tehuizen en pleeggezinnen een mogelijk rijke bron. In tegenstelling tot wat werd verwacht, waren deze lang niet altijd aanwezig in de dossiers. Daarbij komt dat informatie over de achtergrond en samenstelling van het pleeggezin – in het kader van dit deelonderzoek niet onbelangrijk – slechts zeer sporadisch aanwezig is. Het verdient nader onderzoek deze gegevens te achterhalen. Te denken valt aan de verslagen van pleegzorgwerkers. De dossiers variëren dus sterk qua inhoud, zowel kwantitatief als kwalitatief. De pupillendossiers bevatten voornamelijk beschikkingen van de rechtbank en eventuele verlengingen met daarin de gegevens over de betreffende maatregel, of de ouders worden ontheven dan wel ontzet uit de ouderlijke macht⁷, de gegevens van de oude en nieuwe (toezien) voogd, verzoeken aan de voogdij-instelling om de voogdij over een pupil te aanvaarden, enz. Soms bevatten de dossiers ook een of meerdere persoonlijkheidstesten. In de vroege dossiers van de jaren 1940 en 1950 is bijna altijd een zogenoemde Staat van Inlichtingen bijgevoegd: een gestandaardiseerd formulier met gegevens. Deze Staat geeft informatie over de thuissituatie en voorgeschiedenis van het gezin en de pupil, gegevens over het wel en wee van de ouders, zijn deze nog in leven, hoe is de gezondheid van de pupil, hoe gedraagt het kind zich, enz. De vooronderzoeken van de Raad voor de Kinderbescherming geven veelal een zeer uitvoerige beschrijving van de achtergrond van het ‘bedreigde’ kind en brengen tevens een advies uit over de beschermingsmaatregel. Vanaf de jaren tachtig hebben de dossiers een min of meer vaste structuur bestaande uit vier delen. In de eerste plaats betreft het de voor de instelling belangrijke stukken: beschikkingen van de Rechtbank, verzoekschriften, indicatiebesluiten, schriftelijke aanwijzingen, aanwijzing vaststelling bezoekenregelingen en verweerschriften. Daarnaast is er de externe rapportage door derden waaronder de voorziening voor Pleegzorg en Jeugdreclassering, de Raadsrapportage van de Raad voor de Kinderbescherming, medische

⁷ Het betreft in beide gevallen een kindbeschermingsmaatregel waarbij de ouders het gezag over de minderjarige verliezen. In het geval van ontheffing is er sprake van ongeschiktheid of onmacht van de ouders. Ontzetting daarentegen berust op moedwillig plichtsverzuim of op onwaardigheid de taak van opvoeder of verzorger te vervullen. Ontzetting heeft daarmee een verwijtend karakter; de schuld ligt bij de ouders. Zie: M. Koens en A. Vonken, *Personen- en familierecht* (Deventer, 2008) 416.

rapportage, persoonlijkheidsonderzoeken, schoolverslagen en overige externe evaluatieverslagen. Vervolgens de eigen rapportage, hulpverleningsplannen, evaluatieverslagen, contactjournaals en overige rapportage opgesteld door de gezinsvoogd. Tot slot is er de overige correspondentie, brieven van en aan de jeugdige, de ouders en de instellingen, afsprakenbriefjes (intern en extern), mutatieformulieren, kopie aanmeldingsformulieren en fax bevestigingen. Het betreft in de meeste gevallen dan ook zeer omvangrijke dossiers (meerdere archiefdozen).

3.5.4.1 Steekproef pupillendossiers

Tussen 1945 en 2003 betreft het archief circa 9000 dossiers, geordend op geboortjaar en (achter)naam van de pupillen. Uit de dossiers is een steekproef getrokken van een bepaald aantal dossiers voor iedere vijf jaar. Voor elk peiljaar – de periode waar we zicht op willen krijgen – zijn de dossiers opgevraagd van twaalf jaar daarvoor. Er zijn in totaal tien peiljaren: 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, en 1990. Daartoe zijn de dossiers getrokken van de geboortejaren: 1933, 1938, 1943, 1948, 1953, 1958, 1963, 1968, 1973, en 1978. Het laatste peiljaar is 1990 omdat vanaf dan informatie over incidenten en vermoedens van seksueel misbruik van pleegkinderen via andere bronnen (i.h.b. professionals) kon worden teruggevonden en we met deze archiefstudie vooral zicht wilden krijgen op incidenten en vermoedens uit vroegere perioden.

Tabel 4 geeft de aantallen bestudeerde pupillendossiers per peiljaar en geboortjaar. Tot en met geboortjaar 1963 konden alle dossiers van het betreffende jaar worden bekeken; het ging om kleine aantallen (bewaarde) pupillendossiers. Voor de geboortejaren 1968, 1973 en 1978 werden minimaal dertig dossiers bekeken. De geboortejaren vanaf 1983 werden door middel van het surveyonderzoek bestudeerd. Wel werden veertien dossiers uit deze periode bekeken. In totaal zijn er tweehonderdvijftien dossiers bestudeerd. In 60% van de getrokken dossiers betreft het mannelijke pupillen en in 40% gaat het om vrouwelijke pupillen. Van de tweehonderdvijftien pupillen hebben ruim tachtig kinderen te maken met een of meerdere pleeggezinplaatsingen. In paragraaf 3.5.5 wordt nader ingegaan op de inhoud van de dossiers met het oog op de onderzoeksvragen (instellingscontext, geleefde praktijk met betrekking tot seksualiteit, aard van de pedagogische relaties...) en het opsporen van mogelijke nieuwe incidenten van seksueel misbruik.

3.5.4.2 Jaarverslagen

Naast het bestuderen van pupillendossiers zijn alle jaarverslagen uit de periode 1972-2010 bekeken op bijzonderheden die mogelijk duiden op incidenten van seksueel misbruik. Er is tevens navraag gedaan over de jaarverslagen van de AGO-Afdeling Voogdij; deze verslagen bevinden zich waarschijnlijk in een andere archiefbewaarplaats. Wel is gewezen op de zogenoemde jaarplannen van de verschillende afdelingen van pleegzorg, jeugdbescherming en jeugdreclassering.

Bij het bestuderen van de jaarverslagen is in het bijzonder gelet op opvallende personeelsmutaties, gevoerde processen, opmerkingen over klachtencommissies en bijvoorbeeld het aangeboden cursusmateriaal voor medewerkers. We vinden echter weinig bijzonderheden. Het jaarverslag van 1987 meldt bijvoorbeeld op pagina 6: ‘De WSG heeft in 1987 langdurig moeten procederen n.a.v. een zeer moeilijk verlopen pleeggezinplaatsing. Het feit dat de WSG in

alle procedures in het gelijk is gesteld, stemt maar zeer gedeeltelijk tot voldoening.’ Het heeft klaarblijkelijk tot de nodige onrust en spanning geleid bij pleegouders en medewerkers. Men stelt: ‘Leidraad van het handelen is voortdurend geweest dat verantwoordelijkheid dragen voor jongeren onder andere met zich meebrengt dat soms beslissingen moeten worden genomen die niet iedereen voetstoots zal kunnen accepteren.’ Een en ander duidt niet direct op een incident van seksueel misbruik.

In het jaarverslag van 1997 wordt gesproken over de klachtenregeling. Er komen in dat jaar vierendertig klachten binnen waarvan het merendeel door een teamleider met gesprekken en brieven afgehandeld kan worden. Vier klachten zijn daadwerkelijk door de klachtencommissie behandeld. Het gaat volgens eigen zeggen om uiterst gecompliceerde zaken ‘die door de commissie volledig uitgerafeld worden’. Over de aard van de klachten wordt helaas niets vermeld. In datzelfde jaar krijgen ook de pleeggezinbegeleiders een nieuwe module binnen hun opleiding aangeboden, te weten ‘seksueel misbruik bij verstandelijk gehandicapte kinderen’. In de jaren daarvoor wordt niet gerapporteerd over dergelijke cursussen.

Tabel 4 Aantallen bestudeerde pupillendossiers William Schrikker Groep, geboortejaar: 1933-1998

Peiljaar	Geboortejaar pupillen	Aantal bekeken dossiers	Bijzonderheden
1945	1933	4	Alle aanwezige dossiers bekeken
1950	1938	3	Alle aanwezige dossiers bekeken
1955	1943	6	Alle aanwezige dossiers bekeken
1960	1948	8	Alle aanwezige dossiers bekeken
1965	1953	41	Alle aanwezige dossiers bekeken
1970	1958	24	Alle aanwezige dossiers bekeken
1975	1963	25	Alle aanwezige dossiers bekeken
1980	1968	30	30 dossiers getrokken
1985	1973	30	30 dossiers getrokken
1990	1978	30	30 dossiers getrokken
1995	1983	4	4 dossiers bekeken
2000	1988	3	3 dossiers bekeken
2005	1993	4	4 dossiers bekeken
2010	1998	3	3 dossiers bekeken

3.5.5 Resultaten archiefonderzoek pleegzorg

We presenteren de resultaten van het dossieronderzoek voor de vier tijdsperioden (1945-1965, 1965-1980, 1980-1995 en 1995-2007).

3.5.5.1 1945-1965

Vanaf 1945 is er veelvuldig sprake van seksualiteit, seksuele uitingen en seksuele misdragingen door de pupillen. De (gezins)voogdijwerkers zijn zich terdege bewust van seksueel probleemgedrag, dat naar voren komt bij deze groep kinderen. Pupillen zijn zelf dader en begaan ontucht met andere minderjarigen maar vallen buiten een ondertoezichtstelling, ze zetten andere (pleeg)kinderen aan tot seksuele spelletjes en worden ‘vroegrijp’ genoemd. Daarnaast wordt er ook gesproken over stoeispelletjes, over vormen van lustbevrediging en primitieve impulsen bij

deze kinderen. Sommige gedragingen zouden nu onder de definitie van seksueel misbruik vallen. Het wordt in andere termen beschreven maar men is er wel alert op.

Het gedrag van de pupillen wordt beschreven als uitdagend of verleidelijk. Daarbij kan het kind zelf al seksueel actief zijn. In die gevallen worden mogelijke signalen van seksueel misbruik, al wordt deze term niet gebruikt, gemakkelijk afgedaan als bedenksels van het kind. Kinderen vertonen dat gedrag om aandacht of om iets voor elkaar te krijgen. In andere gevallen wordt het afgedaan als iets onschuldigs: kinderen zijn zoenerig of aanhalerig. Zo merkt een familie waarbij een mannelijke ‘debiele’ pupil korte tijd verblijft, dat de jongen stiekeme gedragingen vertoont. Wanneer de pupil daarna geplaatst wordt in het burgerweeshuis wordt aldaar gerapporteerd dat hij: ‘op seksueel gebied zeer ongeremd kan reageren’. Toch wordt de jongen wederom in een pleeggezin met jonge kinderen geplaatst. Na een bezoek bij dat gezin, noteert de gezinsvoogd: ‘Mevrouw S. heeft L. voornamelijk als speelkameraadje in huis genomen’. Even verder: ‘Dhr. S. kan heel kortaf zijn. Afgelopen zomer hield de vader L. thuis, omdat hij ziek zou zijn. Dit bleek niet waar te zijn.’

Seksueel probleemgedrag of seksuele spelletjes kunnen verschillende vormen aannemen. In 1958 wordt over een zesjarig meisje gerapporteerd: ‘M. zou haar stiefzusje van twee jaar aan haar geslachtsdeel hebben beschadigd [...] de vader en stiefmoeder zagen dat M. ook met zichzelf bezig was, waartoe zij de speen van de baby gebruikte.’

Bij deze groep pupillen lijken de algemene kind-*risicofactoren* voor seksueel misbruik, te weten een geringe weerbaarheid, een laag zelfbeeld, onvoldane noden aan affectie, angst voor liefdeverlies, ontwikkelingsproblemen *en* een verstandelijke beperking (Van Berlo e.a., 2011) aanwezig te zijn. Dat is althans het beeld dat we krijgen uit de vele persoonlijkheidsonderzoeken in de dossiers. Bovengenoemde kenmerken lijken daarom een tamelijk constante factor bij kinderen die met pleegzorg in aanraking komen, maar betreffen tevens het beeld dat hulpverleners van deze kinderen schetsen. Al vanaf 1945 wordt in deze bewoordingen over de kinderen geschreven en heeft men oog voor de kwetsbaarheid van deze specifieke groep kinderen met een beperking of achterstand. Daar komt bij dat een aantal pupillen – we schatten ongeveer 8% – in het ouderlijk gezin al is geconfronteerd met vormen van seksueel misbruik (ontuchtige handelingen) bijvoorbeeld door ouders, stiefouders, of derden. Een in 1933 geboren pupil bijvoorbeeld ‘wil echter niet thuis zijn daar hij met zijn moeder in één bed moest slapen, hetgeen hij vies vond’. Andere kinderen geven aan dat een (stief-)vader of broer ‘vies bij haar had gedaan’. Er is weliswaar oog voor de problematische seksuele voorgeschiedenis van deze kinderen, er lijkt echter weinig of geen aandacht voor het mogelijke traumatische effect hiervan op de verdere levensloop van de pupillen. In rapportages wordt bijvoorbeeld zelden teruggesproken op het incestverleden van sommige pupillen.

Door de aard van de bron krijgen we helaas minder zicht op de *risicofactoren* bij pleeggezinnen zoals sociale isolatie, gebrekkige affectieve communicatiepatronen, misbruik bij pleegouders in de eigen jeugd en perverse seksuele interesses. De pupillendossiers geven hier te weinig informatie over. In enkele dossiers is wel sprake van een korte karakterschets van de pleegouders door de gezinsvoogd en wordt bijvoorbeeld opgemerkt dat een pleegvader nooit aanwezig is bij gesprekken of zich vreemd gedraagt. Welke conclusies hieraan verbonden moeten worden, blijft echter onduidelijk.

3.5.5.2 1965-1980

Wanneer we specifiek kijken naar de instellingscontext, de heersende seksuele moraal en de cultuur van de instelling, het pedagogisch klimaat en de stijl van leidinggeven, dan kan – voor zover er in de dossiers naar verwezen wordt – gesteld worden dat er bij deze organisatie sprake is van een cultuur waarin openheid en bespreekbaarheid van seksualiteit al vroeg gewoon is. Er wordt in ieder geval een beeld geschetst dat alles bespreekbaar is. Vooral vanaf de jaren zestig met haar seksuele revolutie en ‘zedelijke omwenteling’ zijn de gezinsvoogden erg betrokken bij de emotionele en seksuele ontwikkeling van de pupillen en het onderwerp seksualiteit en relaties (‘vriendjes’) wordt – zo lijkt het althans – niet geschuwd. Seksualiteit, seksueel gedrag en ook seksueel probleemgedrag is bespreekbaar en worden tevens nauwlettend in de gaten gehouden. Over een 9-jarig meisje wordt vermeld: ‘Geen bepaalde moeilijkheden op het gebied van seksualiteit. Het is de pleegouders alleen opgevallen, dat dit kind liever met jongens dan met meisjes speelt. Pleegmoeder geeft voorlichting.’

In verschillende dossiers laat de gezinsvoogd zich bovendien uit over het ‘meegaan met de tijd’ op het gebied van seksualiteit en wordt het belang van praten over seks onderstreept. Bij een gesprek tussen een vrouwelijke pupil en haar gezinsvoogd in 1970 vraagt deze laatste of het meisje ook al een vriendje heeft. Hoewel het meisje vriendjes vooral ‘vies’ vindt, noteert de gezinsvoogd in haar verslag dat zij de pleegmoeder ‘zachtjes’ heeft aangespoord toch wel naar de huisarts te gaan voor de pil.

Toestanden in het pleeggezin worden door de gezinsvoogdijwerkers terloops opgemerkt en geëvalueerd. Na een pleeggezinsplaatsing van een negenjarig meisje wordt gerapporteerd:

‘het probleem waarmee men op dit ogenblik wordt geconfronteerd is dat T. frequent masturbeert waarbij er ook een lozing van kleine hoeveelheden urine optreedt. Frequentie, plaats en tijdstip en de enuresis die hierbij aanwezig zijn worden sociaal als storend ervaren.’

Wanneer het meisje tien jaar is, noteert de gezinsvoogd:

‘dat de masturbatieproblematiek in wezen een secundair noodsignaal was van het kind dat in de pleeggezinsituatie vast was gelopen. Het gedrag van het kind is ook een uiting van verzet en van gevoelens van verlatenheid. In feite een relatief gezonde reactie wanneer je in aanmerking neemt hoe men op haar reageert. Toen de pleegvader haar op een avond rond vijf uur, toen het al bijna donker was en vochtig weer was, aantrof, buiten zittend, vroeg hij haar: “Wat doe je hier?”. Hij liet haar vervolgens zitten, gedurende een uur.’

Deze pupil wordt vanwege haar problematiek weggehaald uit het pleeggezin. Het blijft echter onduidelijk of er al dan niet plaatsingen van andere pupillen in het gezin volgen.

3.5.5.3 1980-1995

Het beginnende professionaliseringsproces komt onder meer tot uiting in de aard van de stukken in de dossiers uit deze periode, in het bijzonder de uitgebreide hulpverlenings- en

behandelplannen, waarbij wederom aandacht is voor het seksueel probleemgedrag van de pupil. Bij het tonen van overschrijdend seksueel getint gedrag volgt veelal een psychologisch onderzoek, speltherapie, een cursus seksuele vorming of andere maatregelen. Een pupil die begin jaren 1990 wordt verdacht van een seksueel delict met twee achtjarige jongens krijgt als ‘alternatieve’ straf onder meer een cursus seksuele vorming; de ondertoezichtstelling is verbonden aan een strafrechtelijke procedure.

Daarnaast is er meer oog voor de problematische seksuele voorgeschiedenis van deze kinderen en vooral de gevolgen daarvan. Halverwege de jaren tachtig vindt een pleeggezinplaatsing plaats van een jongen die in het ouderlijk gezin ‘blootstond aan plagerijen en geconfronteerd werd met seksuele handelingen, die gezien zijn geestelijke handicap hem op zijn minst in verwarring moeten hebben gebracht’. In hulpverleningsplannen wordt vaak een opmerking gemaakt of er al dan niet sprake is geweest van mishandeling of incest bij het kind en hoe de behandeling daarop af te stemmen.

3.5.5.4 1995-2007

Zonder de tekortkomingen van de bron – waaronder het eenzijdig perspectief – uit het oog te verliezen, lijkt de William Schrikker Groep een tamelijk open en transparante organisatie. Echter, we weten dit alleen in die gevallen wanneer incidenten, terloops of expliciet, worden opgemerkt in de bron. Dan wordt bij signalen van seksueel misbruik in de meeste gevallen snel gereageerd door de gezinsvoogd of jeugdbeschermer. Wanneer zich incidenten van seksueel misbruik voordoen of wanneer er vermoedens zijn in die richting, bijvoorbeeld in het ouderlijk gezin tijdens weekendbezoeken of in het pleeggezin, wordt het kind vrijwel direct uit de situatie gehaald en overgeplaatst en worden bezoeksregelingen stopgezet. Daarnaast wordt aangifte gedaan bij de politie. Het blijft uiteraard de vraag wat er niet wordt opgeschreven en waaraan geen gevolg wordt gegeven.

In twee dossiers uit onze steekproef was er daadwerkelijk sprake van een incident van seksueel misbruik. De incidenten vonden plaats in de recente periode en hadden betrekking op seksueel misbruik door een hulpverlener (groepswerker) en door een medebewoner van een logeershuis. Beide incidenten vonden plaats in een residentiële setting. Er waren dus geen incidenten terug te vinden in de pleegzorg.

3.5.5.5 Meldingen

Naast een steekproef van pupillendossiers zijn tevens dossiers bekeken aan de hand van concrete meldingen bij de commissie-Samson. Hiertoe zijn de persoonlijke gegevens (namen, datums) van meldingen, waarbij de William Schrikker Groep is genoemd, opgevraagd bij de commissie. Na toestemming van de slachtoffers dan wel melders zijn deze dossiers opgevraagd en bestudeerd. Op deze manier kon worden nagegaan hoe een incident van seksueel misbruik werd behandeld en gearchiveerd door de instelling en hoe de reactie is geweest op (signalen van) seksueel misbruik. Van de in totaal vijftien meldingen die betrekking hebben op de William Schrikker Groep konden vier dossiers worden bekeken. In de andere gevallen werd (binnen de periode van het onderzoek) geen toestemming verleend door de melders. Het betreft in alle gevallen meldingen over de recente periode. De slachtoffers zijn geboren vanaf 1980 en de incidenten vinden plaats in de jaren 1990 en 2000. Over de aard van de incidenten kan gezegd worden dat het in twee gevallen gaat om pleegvaders door wie mogelijk meerdere minderjarige slachtoffers zijn gemaakt en één

geval waarbij sprake is van seksueel misbruik binnen een gezinshuis (dit hoort formeel niet bij de pleegzorg) en waarbij de dader niet bekend is. Eén van de vier dossiers is in 2007 door de William Schrikker Groep vernietigd, dit op verzoek van de vader van de pupil. De sporen van seksueel misbruik zijn duidelijk aanwezig in de dossiers, op dezelfde wijze als in de steekproefdossiers waarin incidenten van seksueel misbruik werden aangetroffen.

3.5.6 Conclusie

De dossierstudie leverde geen (nieuwe) gevallen van seksueel misbruik van pleegkinderen op. In dit kader mag echter niet onvermeld blijven dat onze steekproef van pupillendossiers bij de William Schrikker Groep niet alle jaren bevatte, waarop ons onderzoek voor de commissie Samson betrekking heeft. De dossierstudie had vooral als doel een tijdsbeeld te geven van de omgang en behandeling van kinderen met een beperking in de pleegzorg en meer specifiek het omgaan met seksualiteit en mogelijk seksueel misbruik. Anders gezegd: het kwantificeren van de aard en omvang van seksueel misbruik bij de William Schrikker Groep blijft hiermee ondoenlijk. Hoewel geen gevallen van seksueel misbruik werden beschreven, stelden we wel vast dat er veelvuldig sprake was van seksualiteit, seksuele uitingen en misdragingen, en seksueel probleemgedrag bij pleegkinderen. Dit werd enerzijds in termen van uitdagend gedrag en vroegrijpheid beschreven, anderzijds was er ook oog voor de kwetsbaarheid en onschuld van deze kinderen. In beide gevallen kon seksueel misbruik gemakkelijk onopgemerkt blijven. Wanneer we ons verder zouden baseren op eventuele indirecte aanwijzingen van seksueel misbruik, zoals abrupte beëindigingen van pleegzorg die overigens regelmatig voorkomen, dan is tevens uiterste voorzichtigheid geboden. Gevallen waarbij pupillen slechts korte tijd bij een pleeggezin blijven en daarna bijvoorbeeld in een tehuis terechtkomen, worden niet altijd voorzien van een reden of kortweg afgedaan met 'het klikte niet'. Daar kan van alles achter schuilgaan. De pupillendossiers bleken een rijke bron voor dit onderzoek. Hoewel elders in deze casestudie al uitvoerig is stilgestaan bij de mogelijkheden en problemen van deze bron, verdient het aanbeveling om ook andere bronnen te raadplegen ter verduidelijking en complementariteit. Dat zouden dan vooral gegevens moeten zijn vanuit het perspectief van de pleeggezinnen. De pupillendossiers bevatten immers maar weinig informatie over de pleeggezinnen zelf.

HOOFDSTUK 4

Discussie

In de voorgaande hoofdstukken hebben we het fenomeen seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg bestudeerd. Dat gebeurde aan de hand van een review van de internationale literatuur en een empirisch onderzoek, dat bestond uit vier delen: een rapportage door professionals, slachtoffers en pleegouders en een dossieronderzoek naar incidenten bij één pleegzorgaanbieder: de William Schrikker Groep. In dit hoofdstuk blikken we terug op ons onderzoek. We staan eerst stil bij enkele opvallende resultaten (4.1). Dan bespreken we de sterke punten en beperkingen van ons onderzoek (4.2). Tot slot formuleren we thema's voor verder onderzoek (4.3).

4.1 Enkele opvallende resultaten

Voor we enkele opvallende resultaten uit de verschillende empirische studies naast elkaar leggen op zoek naar een beeld over seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg, is het goed even samen te vatten welke perspectieven zij vertegenwoordigen en in herinnering te brengen op welke tijdsperiode ze betrekking hebben.

In ons onderzoek waren vier perspectieven vertegenwoordigd: de onderzoeker (in binnen- en buitenland), de professional, het slachtoffer en de pleegouder. Dit zijn vier hele verschillende perspectieven. Bovendien verschilde de manier waarop de onderzoeken werden uitgevoerd per perspectief. Hiermee doelen we niet alleen op de methoden die werden gebruikt, maar ook op de manier waarop de onderzoeksgroepen werden samengesteld. De analyse van incidenten en vermoedens was gebaseerd op wat de professionals rapporteerden, die aan onze landelijk uitgezette survey hadden meegewerkt. De respons op onze vraag naar meer uitleg bij de incidenten en vermoedens was echter beperkt. Slechts tien van de achtentwintig instellingen die pleegzorg aanbieden, deden mee. De informatie die het onderzoek naar het perspectief van de slachtoffers heeft opgeleverd, werd volledig bepaald vanuit de meldingen die bij de commissie binnenkwamen. We hebben enkel slachtoffers geïnterviewd die zich tot de commissie hebben gewend. Het groepsinterview en het dossieronderzoek vonden plaats bij één zorgaanbieder. De keuze werd bepaald door de lange geschiedenis van de instelling en de aanwezigheid van een archief. In het onderzoek bij de pleegouders ging het niet in eerste instantie over seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg, maar over de zorg voor pleegkinderen met een voorgeschiedenis van seksueel misbruik, de impact die het misbruik heeft op het pleeggezin en de behoeften aan begeleiding van de pleegouders van deze kinderen.

Alleen de literatuurreview, de analyse van de meldingen bij de commissie-Samson, de studie van de levensverhalen van slachtoffers en de dossierstudie bij de William Schrikker Groep dekten de gehele periode van het onderzoek (1945-2007). De oudste incidenten en vermoedens die professionals rapporteerden, dateerden van de tweede helft van de jaren negentig. Eén respondente van het groepsinterview met de medewerkers van de William Schrikker Groep was werkzaam in de jeugdzorg sinds het midden van de jaren zeventig. De oudste pleegouders die we interviewden waren pleegouder sinds het midden van de jaren tachtig. Samengevat: alleen de literatuurreview en het onderzoek bij de slachtoffers dekten de vier tijdsperioden die de commissie had vooropgesteld. Het onderzoek bij de professionals deed dit deels (i.h.b. de

dossierstudie bij de William Schrikker Groep). De periode 1995-heden werd door alle studies gedekt.

We zetten enkele opvallende bevindingen op een rijtje.

Het seksueel misbruik dat melders bij de commissie-Samson en professionals in onze survey rapporteerden, was vaak ernstig. Dit bleek uit het intrusieve karakter van de handelingen, het feit dat daders veelal volwassen personen waren van wie het kind afhankelijk was, en de aanwezigheid van geestelijk en fysiek geweld. Verder viel op dat het misbruik, vooral als het in de vroegere perioden werd gerapporteerd, vele jaren kon duren en op jonge leeftijd begon. Vaak kwamen samen met het seksueel misbruik nog andere vormen van mishandeling voor: fysieke mishandeling, (affectieve) verwaarlozing, emotionele mishandeling. We zagen wat betreft de ernst van het seksueel misbruik een grote overeenkomst met wat in de internationale literatuur wordt beschreven.

Er viel ons een samenhang op tussen seksueel misbruik in pleegzorg en eerdere misbruikervaringen. Een groep slachtoffers van misbruik in pleegzorg was al misbruikt voor ze in het pleeggezin kwam. Dit kwam naar voren in de analyse van de meldingen, maar ook in het groepsinterview en de verhalen van de pleegouders. De literatuurreview bevestigt dit. Professionals en pleegouders wezen op het seksuele probleemgedrag dat sommige slachtoffers stellen ten aanzien van volwassenen. Slachtoffers vertelden dat zij niet wisten wat normaal was in de omgang met volwassenen. Ze waren hierdoor extra kwetsbaar. Nu weten wij waar dit gedrag van uit huis geplaatste kinderen vandaan komt en zien we het als een reactie op het trauma van het seksueel misbruik. Maar deze kennis hebben we nog maar een kleine twintig jaar. In de pleegzorg is men nog maar pas begonnen ze in de praktijk te integreren door middel van trainings- en interventieprogramma's voor pleegouders (zie bijv. Hellelt & Simmonds, 2003; Johnson, 2006; Van Lieshout, 1997). Niet alleen hun seksuele probleemgedrag maakt deze kinderen kwetsbaar. Ook werd hun basisvertrouwen in volwassenen geschaad en werden hun lichamelijke grenzen en integriteit geschonden. Er werd op een indringende wijze controle en macht over hen uitgeoefend. Dit alles maakt dat deze kinderen bijzondere behoeften hebben. Het is niet vanzelfsprekend om als pleeggezin goed voor hen te zorgen en hen optimale ontwikkelingskansen te geven. Pleegouders zitten met vele vragen. Hoe geef je deze kinderen op een juiste manier de affectie die ze zo hard nodig hebben? Hoe bied je hun een zo normaal mogelijk leven? Hoe maak je hun duidelijk dat je hun grenzen respecteert? Hoe leer je hun plezier te beleven aan hun lichaam? Hoe ga je om met hun traumasymptomen, schuldgevoelens en onzekerheden? Hoe communiceer je met hen over het seksueel misbruik? Hoe oriënteer je hen naar de toekomst? Wat zeg je tegen je eigen kinderen over het misbruik? En tegen familie, vrienden, buren? Hoe ga je om met de gevoelens van deze kinderen ten aanzien van hun biologische ouders? Hoe verhinder je dat ze opnieuw het slachtoffer van misbruik worden? Hoe ga je als mens, ouder, echtpaar, gezin om met het thema seksueel misbruik en het traumatische verhaal van je pleegkind? De pleegzorg in Nederland staat hier voor een grote uitdaging. Het aantal kinderen dat in pleegzorg komt, is het laatste decennium fors gestegen en onderzoek doet vermoeden dat velen onder hen een voorgeschiedenis van seksueel misbruik hebben gekend (Grietens, Van Oijen, & Ter Huizen, 2012; Strijker & Knorth, 2007). Hoe kunnen we voor hen goede pleegzorg organiseren?

Een passend antwoord geven op de vragen en begeleidingsbehoeften van deze pleegouders is verre van eenvoudig. Het veronderstelt bij professionals een gedegen kennis van

wat seksueel misbruik is en welke gevolgen het heeft. Het vergt ook moed om het thema bij pleegouders, kinderen en collega's ter sprake te brengen. Hier is een evolutie gaande. We leerden uit de gesprekken met professionals en pleegouders dat zij nu beter dan vroeger in staat zijn signalen van seksueel misbruik te erkennen bij kinderen. Wel blijft het bij jonge kinderen moeilijk om signalen te identificeren. Professionals slagen er ook beter in om het thema ter sprake te brengen in gesprekken met collega's en pleegouders, hoewel hierin nog een weg te gaan is. Niet bij iedereen is de schroom weg of de kennis even groot. Seksueel misbruik blijft een lastig onderwerp. Dat geldt overigens ook voor andere vormen van kindermishandeling. Het gedrag dat men als een signaal aanzag kan een andere betekenis hebben, de beschuldiging kan onwaar zijn. Wat het moeilijkst blijkt, aldus de respondenten in het groepsinterview, is om adequaat gevolg te geven aan de signalen die men ziet. In gesprek gaan met kinderen bijvoorbeeld is lastig.

We willen wijzen op een andere groep kwetsbare kinderen in pleegzorg: kinderen die al meerdere plaatsingen achter de rug hebben. We zagen deze groep vooral terug in de meldingen en het dossieronderzoek. In de verhalen van pleegouders hoorden we over pleegkinderen bij wie de plaatsing voortijdig diende te worden stopgezet en pleegkinderen die al op andere plekken hadden gezeten. Hoewel al langer bekend is dat foster care drift op kinderen een negatieve impact heeft (Maas & Engler, 1959) en vele inspanningen door pleegzorg worden ondernomen hier iets aan te doen, is het moeilijk stabiliteit te verzekeren. Het meest optimistische cijfer laat zien dat iets meer dan de helft van de pleegkinderen een stabiele plaatsing kent (Van Oijen & Strijker, 2010). De relatie tussen het aantal verplaatsingen van pleegkinderen en seksueel misbruik in pleegzorg werd nauwelijks onderzocht. We kunnen er enkel hypothesen over formuleren. Allicht leggen frequente verplaatsingen een hypotheek op de voorwaarden om tot een goede pleegzorg te komen. Pleegkinderen met een grillig traject in de jeugdzorg gaan zich moeilijker hechten aan verzorgers en bouwen geen thuisgevoel en geen gevoel van erbij horen (belongingness) op. Iedere verplaatsing gaat gepaard met een trauma (Fahlberg, 2008). Deze kinderen lijden op de duur onder complexe trauma's, ontwikkelen hechtingsstoornissen, hebben een groot verlangen naar aandacht en affectie, en vertonen vaak impulsief en ontremd gedrag, omdat ze niet in staat zijn zichzelf te reguleren (Cook e.a., 2007). Hierdoor zijn ze allicht ook kwetsbaar voor seksueel misbruik.

Wetenschappelijk onderzoek leert ons welke de redenen zijn waarom pleegzorgplaatsingen zo vaak voortijdig dienen te worden stopgezet (Sinclair e.a., 2005; Strijker, 2009). De factoren die het meest samenhangen met voortijdige stopzettingen zijn gelegen bij de kinderen en de professionals. Bij de kinderen zijn dit gedragsproblemen, zowel externaliserende (bijv. agressie) als internaliserende (bijv. teruggetrokken gedrag). Bij professionals zijn dit problemen in de relatie en communicatie met pleegouders, een te hoge caseload en een gebrek aan monitoring en follow-up van de plaatsing.

We leren uit dit onderzoek ook dat zich een verdere professionalisering van pleegouders en professionals opdringt. Bij pleegouders kan deze bijvoorbeeld de vorm aannemen van een training om te leren omgaan met gedragsproblemen van pleegkinderen. Maar ook kennis over waar deze gedragsproblemen vandaan komen, is relevant. Pleegouders dienen zich bewust te worden van de impact van de traumatische voorgeschiedenis van hun pleegkind. Ook professionals dienen te worden gesensibiliseerd voor de impact van seksueel misbruik en andere traumatische gebeurtenissen op het leven en het gedrag van kinderen in pleegzorg. Opleidingen besteden hier nu meer tijd aan dan vroeger (toen de kennis hierover nog erg beperkt was), maar

het kan meer en beter. Professionals vertelden ons over hun handelingsverlegenheid en die van hun collega's ten aanzien van seksueel misbruik en spraken hun behoefte uit aan handvatten in de zorg voor deze kinderen en hun pleeggezinnen. Maar ook structurele veranderingen dringen zich op. Professionals gaven te kennen dat er rolverwarring is in de pleegzorg (bijv.: wie praat er nu eigenlijk met het pleegkind?) en de toenemende bureaucrativering een intensief contact met de pleeggezinnen soms in de weg staat. Verder hadden ze het over een hoge caseload en het afgesloten karakter van de pleegzorg. Waar de rollen duidelijk verdeeld zijn en de communicatielijnen transparant zijn – de Deltamethode (PI Research Van Montfoort, 2008) is hiervan een voorbeeld – komt er meer ruimte voor intensiever contact en dialoog met pleeggezinnen en wordt een betere monitoring mogelijk. Intensiever contact betekent ook dat men meer oog krijgt voor het pleeggezin als samenlevingsvorm en voor haar ecologie, dit wil zeggen haar relatie met andere systemen (bijv. familie, school, buurt, zorgsysteem, gezin van oorsprong van het pleegkind) (Fulcher & McGladdery, 2011). Wanneer vele ogen meekijken, kunnen sneller signalen worden gezien dat het niet goed gaat met een kind en wordt het mogelijk om sneller in te grijpen.

Konden pleegkinderen melden en wat was de reactie van de omgeving hierop? Vooral de analyse van de incidenten en vermoedens gerapporteerd door professionals en de analyse van de meldingen bij de commissie gaven hierover informatie. Het dossieronderzoek bij de William Schrikker Groep bood weinig aanvullende informatie. We vonden er geen nieuwe incidenten terug. Gegevens in de dossiers die indirect op incidenten of vermoedens konden wijzen (bijv. de snelle verplaatsing van pleegkinderen) waren te weinig onderbouwd om hier uitspraken over te kunnen doen. We zagen in de meldingen enkele opmerkelijke verschillen in de reacties op signalen tussen de tijdsperioden. Slachtoffers uit de perioden 1945-1965 en 1965-1980 meldden vaak niet (in de periode 1965-1980 bleek dit zelfs bij meer dan de helft het geval te zijn) en deden weinig aangifte, ook niet nadat ze uit pleegzorg waren. Vanaf de jaren tachtig stijgt het aantal slachtoffers dat meldt gevoelig, evenals het aantal aangiften. In de periode 1995-heden komt de categorie aangifte het vaakst voor en blijkt dat aangifte vrijwel steeds leidt tot gerechtelijk onderzoek. Wel blijft in alle tijdsperioden de categorie 'er gebeurde niets met de melding' (volgens de melders, bijv. omdat ze niet werden geloofd) vaak voorkomen. Gemiddeld werd over de perioden heen in de ogen van drie op de tien melders niets met hun signaal gedaan. Verrassend is dat het aantal pleegkinderen dat na melding werd verplaatst, beperkt was in alle perioden. Ook in de meest recente periode. Hier zien we een verschil tussen de rapportages van de melders en de professionals. In de rapportages van de professionals zagen we dat er op elk incident/vermoeden een reactie volgde en deze bestond in meer dan 40% van de gevallen uit het verplaatsen van het pleegkind. We moeten hier wel voor ogen houden dat het gaat om andere incidenten dan deze uit de groep van de melders. Voor zover we konden nagaan, kwam er slechts één incident uit de meldingen in de rapportages van de professionals terug.

Uit de literatuur (cf. Hoofdstuk 1) leerden we dat er vanaf het begin van de jaren negentig systematische screening is van aspirant-pleegouders, gezocht wordt naar een goede match tussen pleegkind en pleegouder en een toenemende professionalisering van pleegouders is via cursussen en trainingen (o.a. over opvang van seksueel misbruikte pleegkinderen). Zagen we hiervan iets terug in de empirische studies? Deels wel. We gingen niet na of het aantal kinderen in pleegzorg dat seksueel wordt misbruikt afnam, maar wel stelden we vast dat door recentere slachtoffers meer werd gemeld (bijv. aan voogden, pleegzorgwerkers) en meer aangifte werd gedaan, zodat het bij politie en justitie terecht kwam. Ook de stijgende alertheid en de gevolgeving door professionals aan signalen, kan worden gezien als een teken van een gunstige evolutie. Hetzelfde

kan worden gezegd van de pleegouders die we spraken. Ze zijn zich bewust van het thema seksueel misbruik en dat het in hun gezin kan voorkomen. Ze zien het problematische van het seksuele probleemgedrag dat sommige pleegkinderen stellen en zijn gevoelig voor mogelijke signalen van seksueel misbruik. Deze alertheid en gevoeligheid hebben echter ook een schaduwzijde. Ze leggen een hypotheek op wat de kracht van pleegzorg is: het ‘gewoon’ opvoeden in een gezin (van der Maat, 2011). Die kracht mag niet verloren gaan door een te grote verbijzondering van de doelgroep. Toch kan de problematiek van de doelgroep niet worden ontkend. Pleegzorg staat eigenlijk voor een dilemma. Hoever moet de professionalisering van pleegouders bijvoorbeeld gaan? Hoever de follow-up en sturing van plaatsingen? En hoever de veiligheidstaxatie? Zaak is om hier een evenwicht in te vinden en dat is gezien de stijgende zwaarte van de doelgroep, ook in de netwerkpleegzorg, geen eenvoudige opgave. Verder blijft ons bij dat er weinig werd gerapporteerd over seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg. Dat viel vooral op in het dossieronderzoek bij de William Schrikker Groep. Deze liep tot 1998. Plotse stopzettingen van een plaatsing of onaangekondigde verplaatsingen van een kind werden vermeld in dossiers, maar niet de redenen ervoor. Nieuwe incidenten vonden we niet. Ook de beschrijvingen van incidenten en vermoedens uit het meer recente verleden waren summier. De informatie die professionals ons hierover gaven, vertoonde vele hiaten en was vaak alleen gebaseerd op de herinnering. En Strijker en Van de Loo (2010) rapporteerden in hun studie over stopzettingen van netwerkplaatsingen bij kinderen met beperkingen dat in ruim 10% van de gevallen als reden van stopzetting ‘een vermoeden van seksueel misbruik’ werd opgegeven. Maar sporen van dit vermoeden waren in de dossiers van de kinderen niet terug te vinden, de informatie was gebaseerd op gesprekken met pleegzorgwerkers. De vaststelling dat incidenten en vermoedens van seksueel misbruik binnen de pleegzorg zo weinig schriftelijk worden vastgelegd, maakt dat het heel moeilijk is om te traceren wat zich heeft voorgedaan en welke maatregelen werden genomen.

Tot slot: wat was de omvang van seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg in Nederland gedurende de periode 1945-2007? Eerlijkheidshalve dienen we toe te geven dat ons onderzoek op deze vraag onmogelijk een antwoord kan geven. De vraag bleek om meerdere redenen niet te beantwoorden te zijn. Ten eerste was de periode waarop het onderzoek betrekking had, erg lang. Hoe verder men teruggaat in de tijd, hoe minder informanten er zijn. Dat bleek onder andere uit onze analyse van incidenten en vermoedens gerapporteerd door professionals in de pleegzorg. Vooral bij de beschrijving van de ‘wat oudere’ incidenten – we hebben het dan over incidenten uit de jaren negentig van de vorige eeuw – moesten onze respondenten vaak diep gaan zoeken in hun herinnering. Dit gold nog meer voor de vermoedens, die per definitie vager waren. De kans is dus reëel dat professionals sommige incidenten en vermoedens niet hebben gerapporteerd aan ons. Zo stelden we vast dat twee incidenten en één vermoeden die door pleegouders werden meegedeeld, niet voorkwamen in de door professionals gerapporteerde incidenten en vermoedens. Nochtans ging het om organisaties die meewerkten aan de survey. Ten tweede bleken er heel weinig geschreven bronnen te zijn over incidenten en vermoedens (cf. supra). Ten derde vonden we in de wetenschappelijke literatuur nauwelijks aanknopingspunten die ons konden helpen om de vraag naar de omvang te beantwoorden. Nooit eerder werd een studie naar de omvang van seksueel misbruik van pleegkinderen in Nederland opgezet en ook in het buitenland zijn er zeer weinig studies over het thema, bijvoorbeeld studies waarin ex-pleegkinderen werden bevraagd over seksueel misbruik in het pleeggezin. Alleen de wat oudere studies van Fanshel en Shinn (1978) en Fanshel, Finch, en Grundy (1990) uit de Verenigde Staten geven een indicatie: 24% van de vrouwen uit deze retrospectieve studie gaven aan als kind in hun

pleeggezin te zijn lastiggevallen op seksueel gebied, bij de mannen was het percentage 8%. Deze cijfers werden echter niet gerepliceerd door andere onderzoekers en mogen daarom niet worden veralgemeend.

4.2 Sterke en zwakke punten van het onderzoek

Uit de literatuurreview werd duidelijk dat er tot dusver maar weinig onderzoek is verricht dat expliciet focust op seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg. Een sterkte van ons onderzoek is dan ook de expliciete aandacht voor het fenomeen, en dit over een lange tijdsperiode. Ook het inbrengen van verschillende, elkaar deels aanvullende perspectieven, zien we als een sterkte, evenals het gebruik van verschillende methoden.

Het onderzoek heeft ook een aantal beperkingen. We wezen er al op dat niet alle perspectieven de volledige periode van het onderzoek belichtten en dat de onderzoeksgroepen op verschillende manieren en vanuit een verschillende insteek werden gerecruteerd.

We voegen enkele methodologische beperkingen toe. In bijna alle empirische studies was het aantal respondenten laag. Slechts iets meer dan een derde van de pleegzorginstellingen bezorgde ons nadere uitleg over incidenten en vermoedens. We spraken een beperkt aantal professionals, pleegouders en slachtoffers. Het aantal meldingen dat we analyseerden was groot, maar niet alle meldingen bevatten evenveel informatie en sommige thema's (bijv. hoe het misbruik ontstond) kwamen slechts in een beperkt aantal meldingen naar voren. Ze werden spontaan meegedeeld en niet systematisch nagevraagd. Verder waren er ontbrekende data, in het bijzonder in de rapportages van professionals over incidenten/vermoedens. In het dossieronderzoek bij de William Schrikker Groep werden enkel kind- en geen pleeggezindossiers bestudeerd. De vraag naar pleeggezindossiers werd aan de organisatie voorgelegd, maar het antwoord bleef te lang op zich wachten om hier een start mee te kunnen maken. Dit alles maakt dat de uitspraken die we doen, gebaseerd zijn op kleine aantallen en dat we voorzichtig moeten zijn met het generaliseren van onze bevindingen. De meervoudigheid van perspectieven die we in het onderzoek inbrachten, compenseerde wel in enige mate voor de kleine aantallen. Hierdoor konden we het onderzoeksmateriaal trianguleren en werd het mogelijk opvallende bevindingen te beschrijven (cf. paragraaf 4.1). Een laatste methodologische beperking heeft te maken met het feit dat niet alle materiaal door meerdere personen werd geanalyseerd. De levensverhalen van slachtoffers bijvoorbeeld werden maar door één onderzoeker geanalyseerd. Omwille van tijdsgebrek en ethische redenen was het niet haalbaar hier een tweede onderzoeker bij te betrekken.

Dan zijn er nog twee inhoudelijke beperkingen. De eerste is dat we weinig informatie hebben over seksueel misbruik van pleegkinderen met een (verstandelijke of fysieke) beperking. Deze groep kwam uiteraard wel aan bod in de studies bij de William Schrikker Groep (groepsinterview en dossieronderzoek). Professionals rapporteerden slechts enkele incidenten/vermoedens bij kinderen met een beperking, het aantal meldingen bij de commissie was beperkt en slechts één pleegouder bracht een verhaal over een pleegkind met een (verstandelijke) beperking. Een tweede inhoudelijke beperking is dat we geen onderzoek hebben verricht vanuit het perspectief van de daders. De inclusie van dit perspectief zou ons waarschijnlijk nog meer geleerd hebben over hoe seksueel misbruik van kinderen in pleeggezinnen mogelijk is. Volgens sommige onderzoekers is dit perspectief zelfs onontbeerlijk om een goed zicht te krijgen op het fenomeen, immers de wereld van kindermisbruikers is:

'highly secretive and, despite differences in individual cases, the thinking, strategies and abuse itself are (always) hidden within the abuser's world.'
(Colton & Vanstone, 1998, p. 516)

Binnen het bestek van dit project zagen we echter geen mogelijkheid om een onderzoek te doen naar de verhalen van daders.

4.3 Thema's voor verder onderzoek

Onze bevindingen roepen nieuwe vragen op, die in aanvullend onderzoek kunnen worden opgepakt. We geven enkele voorbeelden.

Te denken valt aan een follow-up onderzoek bij een groep pleegkinderen met een voorgeschiedenis van seksueel misbruik. Hoe vergaat het hen? Welke problemen en behoeften hebben hun pleegouders? Hoe zit het met de eigen kinderen van deze pleegouders? In hoeverre kunnen we goede pleegzorg realiseren voor hen en wat is er nodig om de zorg voor deze groep te verbeteren?

Gelijkaardige vragen kunnen we stellen ten aanzien van pleegkinderen met beperkingen, fysieke dan wel verstandelijke. Zij hebben omwille van hun beperkingen én de problematische opvoedingssituatie waarin ze opgroeien meervoudige behoeften (Burns, 2009). Ook over de verplaatsing van pleegkinderen is meer onderzoek wenselijk. Dit ter verdieping van onze kennis over factoren die voortijdige stopzettingen van pleegzorgplaatsingen voorspellen. Welk soort kindgedrag en welke factoren bij de professional zijn voorspellend? En is er een samenhang tussen beide? Interessant zou zijn om te kijken in hoeverre traumagerelateerde gedragsproblemen (o.a. seksueel probleemgedrag) van pleegkinderen bijdragen aan de voortijdige stopzetting van plaatsingen.

Dan is er nog het daderperspectief. Dit ontbrak zoals gezegd in ons onderzoek. Hoe tijdrovend en intensief onderzoek vanuit dit perspectief ook moge zijn (Colton & Vanstone, 1998), het kan een meerwaarde bieden en ons helpen beter te begrijpen hoe seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg mogelijk is en wellicht ook hoe we het kunnen voorkomen. Tot slot verdient het perspectief van pleegouders en professionals meer aandacht in toekomstig onderzoek. Hoe kunnen we het thema seksueel misbruik bespreekbaar maken bij zoveel mogelijk pleegouders en professionals? Hoe kunnen we hen helpen signalen te herkennen, in het bijzonder bij jonge kinderen? Hoe kunnen we hen leren praten met kinderen die signalen geven? Hoe kunnen we de opvoedingscompetenties van pleegouders ten aanzien van het seksuele probleemgedrag van pleegkinderen helpen vergroten?

HOOFDSTUK 5

Algemene conclusie

In de inleiding van dit rapport schreven we dat de centrale vraag van ons onderzoek was: ‘Hoe was seksueel misbruik van kinderen in pleeggezinnen mogelijk in de periode 1945-2007?’ Wat kunnen we nu ten aanzien van deze vraag concluderen na het bestuderen van de wetenschappelijke literatuur en het uitvoeren van empirisch onderzoek bij professionals, slachtoffers en pleegouders?

Uit het onderzoek is gebleken dat seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg een complex fenomeen is dat door vele op elkaar inwerkende factoren wordt bepaald en in stand gehouden.

In de empirische studies kwamen diverse factoren naar voren die samenhangen met seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg.

Over de gehele periode van het onderzoek valt op dat een groep kinderen die in pleegzorg terecht komt zeer kwetsbaar is. Ze werden in hun thuissituatie mishandeld, verwaarloosd of seksueel misbruikt. Vooral deze laatste groep kinderen is kwetsbaar en loopt risico op herhaling van het misbruik. Ze stellen vele gedragsproblemen, waaronder seksueel probleemgedrag. Ook kinderen die meerdere keren werden verplaatst in de zorg en kinderen die op jonge leeftijd uit huis werden geplaatst, zijn kwetsbaar. Deze twee groepen zagen we vooral in de vroegere perioden. Of pleegouders een adequaat antwoord konden bieden op deze kwetsbaarheden en specifieke problemen van pleegkinderen en of ze voldoende opvoedingscompetenties hadden om deze kinderen te begeleiden, werd in ons onderzoek niet rechtstreeks bestudeerd. Gegeven het feit dat de kennis over deze specifieke problemen en hun aanpak van recente datum is, lijkt het aannemelijk te stellen dat dit niet altijd het geval geweest is.

Verder valt te vermelden dat de pleegzorg lange tijd een eerder informeel karakter had (dit is tegelijkertijd ook een kracht van pleegzorg) en de professionalisering beperkt was. Dit veranderde vanaf het einde van de jaren tachtig. De professionalisering van pleegzorgwerkers én pleegouders zette zich verder door en omgaan met pleegkinderen die slachtoffer zijn van seksueel misbruik werd stilaan een thema dat aandacht kreeg.

Tot slot is er de zwakke positie van pleegkinderen. Tot de jaren tachtig hadden kinderen over het algemeen weinig te zeggen in de maatschappij (het Kinderrechtenverdrag werd pas in 1989 vastgelegd). Nadien verandert dit geleidelijk, vinden pleegkinderen die seksueel misbruik melden meer gehoor en wordt er meer op hun signalen ingegaan. Toch blijven pleegkinderen omwille van hun voorgeschiedenis en haar vele gevolgen – denken we maar aan de schoolse achterstand die velen onder hen hebben opgelopen – een kwetsbare groep in onze samenleving.

We stellen dus vast – zowel in de empirische studies als in de literatuurreview – dat de factoren die samenhangen met seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg zich op verschillende niveaus bevinden. Niet alleen bij het pleegkind en zijn opvoedingscontext (het microniveau) zijn risicofactoren te vinden, maar ook in de organisatie en uitvoering van de zorg (het mesoniveau) en in de maatschappelijke context waarin pleegzorg vorm wordt gegeven (het macroniveau) doen zich risicofactoren voor waardoor seksueel misbruik van pleegkinderen kan ontstaan en in stand worden gehouden.

LITERATUUR

- Ainsworth, F. en P. Hansen (2000). Letter to the editor. *Child Abuse & Neglect*, 24: 1011-1013.
- Alexander, P.C. (1992). Application of attachment theory to the study of sexual abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60: 185-195.
- Allen, B.S. en J.S. Vacca (2011). Bring back orphanages – An alternative to foster care? *Children and Youth Services Review*, 33: 1067-1071.
- Asher, S.J. (1988). The effects of childhood sexual abuse: A review of the issues and evidence. In: L.E.A. Walker (ed.), *Handbook on sexual abuse of children*: 3-18. New York: Springer Publishing Company.
- Baat, M. de en C. Bartelink (2011). *Wat werkt in de pleegzorg?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Benedict, M.I., S. Zuravin, D. Brandt en H. Abbey (1994). Types and frequency of child maltreatment by family foster care providers in an urban population. *Child Abuse & Neglect*, 18: 577-585.
- Benedict, M.I., S. Zuravin, M. Somerfield en D. Brandt (1996). The reported health and functioning of children maltreated while in family foster care. *Child Abuse & Neglect*, 20: 561-571.
- Bergmann, C. (2011). *Abschlussbericht der unabhängigen Beauftragten zur Aufarbeitung des sexuellen Kindesmissbrauchs*. Berlin: Geschäftsstellen der unabhängigen Beauftragten zur Aufarbeitung des sexuellen Kindesmissbrauchs.
- Berlo, W. van, S. de Haas, N. van Oosten, L. van Dijk, L. Brants, S. Tonnon en O. Storms (2011). *Beperkt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*. Utrecht: MOVISIE.
- Bezemer, W. (1986). Problemen met leefstijl. In: C. van Lichtenburcht, W. Bezemer en W. Gianotten (red.). *Verder na incest. Hulpverlening bij het verwerken van incestervaringen*. Baarn: Ambo, 159-169.
- Biehal, N. en E. Parry (2010). *Maltreatment and allegations of maltreatment in foster care. A review of the evidence*. (Working Paper No. WP 2437). York: The University of York, Social Policy Research Unit.
- Biehal, N., S. Ellison, C. Baker en I. Sinclair (2010). *Belonging and permanence: Outcomes in long-term foster care and adoption*. London: British Association for Adoption and Fostering.
- Billings, P. en T. Moore (2004). *Child maltreatment in foster care*. Oklahoma: Oklahoma Department of Human Services, Children and Family Services Division.
- Boeije, H. (2002). A purposeful approach to the constant comparative method in the analysis of qualitative interviews. *Quality & Quantity*, 36 : 391-409.
- Bolton, F., R. Laner en D. Gai (1981). For better or for worse? Foster parents and foster children in an officially reported child maltreatment population. *Child and Youth Services Review*, 3: 37-53.
- Brants, L. (2004). *Leiding moet zij hebben. Geschiedenis van de sociaal pedagogische zorg voor mensen met een verstandelijke handicap in Nederland tussen 1900 en 1945*. Apeldoorn: Garant.
- Brants, L., en A. van Gennep (1992). *50 jaar tegendraads. Een historische schets van het werk van de William Schrikker Stichting*. Amsterdam: William Schrikker Stichting.
- Bray, S. en B. Minty (2001). Allegations against foster carers and the implications for local-authority training and support. *Adoption & Fostering*, 25: 55-66.

- Breno, A.L. en M.P. Galupo (2008). Sexual abuse histories of young women in the U.S. child welfare system: A focus on trauma-related beliefs and resilience. *Journal of Child Sexual Abuse*, 16: 97-113.
- Browne, K. D. en M.A. Lynch (1999). The experiences of children in public care. *Child Abuse Review*, 8: 353-356.
- Bruil, J., M.C. van der Veldt, M.C. en K. Mesman Schultz (1992). *Deskundigheidsbevordering in de pleegzorg. Resultaten van een evaluatie-onderzoek naar de invoering en de effecten van het STAP-programma*. (Samenvatting). Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Centrum Onderzoek Jeugdhulpverlening (COJ).
- Bundschuh, C. (2011). *Sexualisierte Gewalt gegen Kinder in Institutionen. Nationaler und internationaler Forschungsstand*. München: Deutsches Jugendinstitut.
- Burns, C. (ed.) (2009). *Disabled children living away from home in foster care and residential settings*. London: Mac Keith Press.
- Butler, B. (2004). *Protecting children. An inquiry into abuse of children in foster care*. Brisbane: Crime and Misconduct Commission.
- Cameron, P. (2005). Are over a third of foster parent molestations homosexual? *Psychological Reports*, 96: 275-298.
- Carr, A., E. Flanagan, B. Dooley, M. Fitzpatrick, R. Ianagan-Howard, M. Shevlin, K. Tierney, M. White, M. Daly en J. Egan (2009). Profiles of Irish survivors of institutional abuse with different adult attachment styles. *Attachment & Human Development*, 11: 183-201.
- Chapman, M.V., A. Wall en R.P. Barth (2004). Children's voices: The perceptions of children in foster care. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74: 293-304.
- Colton, M. en M. Vanstone (1998). Sexual abuse by men who work with children: An exploratory study. *British Journal of Social Work*, 28: 511-523.
- Cook, A., J. Spinazzola, J. Ford, C. Lanktree, M. Blaustein, C. Sprague, M. Cloitre, R. DeRosa, R. Hubbard, R. Kagan, J. Liautaud, K. Mallah, E. Olafson en B. van der Kolk (2007). Complex trauma in children and adolescents. *Focal Point*, 21: 4-8.
- Cottyn, L. (2000). Puberteit en pleegzorg. Puber-tijd in pleeggezin. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 18: 205-219.
- Coulborn Faller, K. (2007). Coaching children about sexual abuse: A pilot study on professionals' perceptions. *Child Abuse & Neglect*, 31: 947-959.
- Courtney, M.E., A. Skyles, G. Miranda, A. Zinn, E. Howard en R.M. Goerge (2005). *Youth who run away from out-of-home care*. (Issue Brief, March 2005). Chicago: University of Chicago, Chapin Hall Center for Children.
- Courtney, M.E. en A. Zinn (2009). Predictors of running away from out-of-home care. *Children and Youth Services Review*, 31: 1298-1306.
- Cousins, J. (2011). *Making matches*. London: British Association on Adoption and Fostering.
- Crone, F. (2005). *Voorbijaand verblijf. Joodse weeskinderen in oorlogstijd*. Amsterdam: de Prom.
- Dam, van W., S. Nordkamp en L. Robbroeckx (1997). *Passen en meten in de pleegzorg. Plaatsingsmethodiek nader onderzocht*. Utrecht: SWP.
- Damen, H., M. van den Elsen en H. Pijnenburg (2010). Begeleiding van pleeggezinnen vanuit de jeugdhulpverlening: het Integraal Gelderse Pleegzorgmodel. In: P. van den Bergh en T. Weterings (red.), *Pleegzorg in perspectief. Ontwikkelingen in theorie en praktijk*. Assen: Van Gorcum, 287-302.

- Dekker, J.J.H., M. Amsing, I. van der Bij, M. Dekker, H. Grietens, A. Harder, P.C.M. Koedijk, S. Parlevliet, P. Schreuder, M. Talhout en M.C. Timmerman (2012). *Jeugdzorg in Nederland 1945-2010. Resultaten van deelonderzoek 1 van de commissie Samson. Historische schets van de institutionele ontwikkeling van de jeugdsector vanuit het perspectief van het kind en de aan hem/haar verleende zorg*. Den Haag: commissie-Samson.
- Delfos, M. (1995). Intimiteit en pleegzorg: Aantrekken en afstoten. *Mobiel: Tijdschrift voor pleegzorg*, 22(4): 6-7.
- DePanfilis, D. en H. Girvin (2005). Investigating child maltreatment in out-of-home care: Barriers to effective decision-making. *Children and Youth Services Review*, 27: 353-374.
- Desmet, C. en I. Lemmens (2011). *Seksueel misbruikte kinderen in de pleegzorg: Een literatuurstudie naar effectief pleegouderschap en interventies voor pleegouders*. (Masterproef). Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Dowdell, E.B., E.J. Cavanaugh, A.W. Burgess en R.A. Prentky (2009). Girls in foster care. A vulnerable and high-risk group. *MCN: The American Journal of Maternal Child Nursing* 34: 172-178.
- Dozier, M., D. Grasso, O. Lindhiem en E. Lewis (2007). The role of caregiver commitment in foster care. Insights from the 'This is my Baby Interview'. In: D. Oppenheim en D.F. Goldsmith (eds.), *Attachment theory in clinical work with children. Bridging the gap between research and practice*. New York: The Guilford Press, 90-108.
- Edmond, T., W. Auslander, D. Elze en S. Bowland (2006). Signs of resilience in sexually abused adolescent girls in the foster care system. *Journal of Child Sexual Abuse*, 15: 1-28.
- Edmond, T., W. Auslander, D.E. Elze, C. McMillen en R. Thompson (2002). Differences between sexually abused and non-sexually abused adolescent girls in foster care. *Journal of Child Sexual Abuse*, 11: 73-99.
- Eurochild (2010). *Children in alternative care. National surveys (Second edition)*. Brussels: Eurochild.
- Fahlberg, V.I. (2008). *A child's journey through placement (UK edition)*. London: BAAF.
- Fanshel, D. en E.B. Shinn (1978). *Children in foster care: A longitudinal investigation*. New York: Columbia University Press.
- Fanshel, D., S.J. Finch en J.F. Grundy (1990). *Foster children in a life course perspective*. New York, NY: Columbia University Press.
- Fernandez, E. en R.P. Barth (eds.) (2010). *How does foster care work? International evidence on outcomes*. London/Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Finkelhor, D. (1986). *A sourcebook on child sexual abuse*. Newbury Park: Sage Publications.
- Flanagan, E., A. Carr, B. Dooley, M. Fitzpatrick, R. Flanagan-Howard, M. Shevlin, K. Tierney, M. White, M. Daly en J. Egan (2009). Profiles of resilient survivors of institutional abuse in Ireland. *International Journal of Child and Family Welfare*, 12: 56-73.
- Flick, U. (2007). *An introduction to qualitative research (Third edition)*. London: Sage Publications.
- Fournier, S. en E. Crey (1998). *Stolen from our embrace. The abduction of First Nation Children and the restoration of aboriginal communities*. Vancouver: Douglas & McIntyre Publishers.
- Fox, A. en J.D. Berrick (2007). A response to no one ever asked us: A review of children's experiences in out-of-home care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24: 23-51.
- Frans, E. (2010). Seksueel gedrag van kinderen bespreekbaar stellen. Het Vlaggensysteem als pedagogische interventie. *Lief en Leed*, 4: 118-122.

- Fulcher, L.C. en S. McGladdery (2011). Re-examining social work roles and tasks with foster care. *Child & Youth Services*, 32: 19-38.
- Gil, E. (1982). Institutional abuse of children in out-of-home care. *Child & Youth Services*, 4: 7-13.
- Gilbert, R., C. Spatz Widom, K. Browne, D. Fergusson, E. Webb en S. Jansson (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries, *The Lancet*, 373: 68-81.
- Gleeson, J.P., J. O'Donnell en F. Johnson Bonecutter (1997). Understanding the complexity of practice in kinship foster care. *Child Welfare*, 76: 801-826.
- Grietens, H. (2011). *Kleine stemmen, grote verhalen! Over pleegkinderen in orthopedagogisch onderzoek*. Antwerpen: Garant.
- Grietens, H. (2012, in druk). Pleegzorg vanuit kindperspectief... of hoe het is om een pleegkind te zijn. In: J. Vanderfaeillie, F. van Schoonlandt, en F. van Holen (red.), *Pleegzorg: Kansen en risico's, heden en toekomst*. Leuven: Acco.
- Grietens, H., S. van Oijen en M. ter Huizen (2012). Stressvolle levensgebeurtenissen en traumasymptomen bij pleegkinderen: Een verkennend onderzoek in Noord-Nederland. *Orthopedagogiek: Onderzoek & Praktijk*, 51: 16-27.
- Grietens, H., K. Vanbinst en Vanschoonlandt (2011). *Jeugdzorg in beeld: een synthese van de internationale context*. (Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Werknota, 11). Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Halfon, N., A. Mendonca en G. Berkowitz (1995). Health status of children in foster care. *Archives of Pediatric & Adolescent Medicine*, 140: 386-392.
- Hart de Ruyter, T., P.E. Boeke en M. van Beugen (1968). *Het moeilijk opvoedbare kind in het pleeggezin*. Assen: Van Gorcum.
- Hartman, P.D. (2009). *The effects of foster care residence and age of child on credibility of child sexual abuse allegations*. The University of Tennessee at Chattanooga, United States). <http://proquest.umi.com.proxy-ub.rug.nl/pqdweb?did=2267047261&sid=2&Fmt=2&clientId=17054&RQT=309&VName=PQD>
- Hellet, J. en J. Simmonds (2003). *Parenting a child who has been sexually abused. A training program for foster carers and adopters*. London: British Association for Adoption and Fostering.
- Hellinckx, W. en J. Pauwels (1984). *Orthopedagogische ontwikkelingen in de kinderbescherming. Leven en werk van dr. D.Q.R. Mulock Houwer*. Leuven: Acco.
- Hicks, C. en S. Nixon (1991). Unfounded allegations of child abuse in the United Kingdom: A survey of foster parents' reactions to investigative procedures. *Child & Youth Services*, 15: 249-260.
- Hicks, S. (2006). Maternal men – perverts or deviants? Making sense of gay men as foster carers or adopters. *Journal of GLBT Family Studies*, 2: 93-114.
- Hobbs, G. F., C.J. Hobbs, en J.M. Wynne (1999). Abuse of children in foster and residential care. *Child Abuse & Neglect*, 23: 1239-1252.
- Holder, W., D. Nabinger, T.R. Lund, T. Costello en T.D. Morton (2003). *Maltreatment in out-of-home placement*. Duluth, GA: National Resource Center on Child Maltreatment.
- Hunt, J., S. Waterhouse en E. Lutman (2008). *Keeping them in the family. Outcomes for children placed in kinship care through care proceedings*. London: British Association for Adoption and Fostering.
- IJzendoorn, M.H. van, E.M. Euser, P. Prinzie, F. Juffer en M.J. Bakermans-Kranenburg (2009). Elevated risk of child maltreatment in families with stepparents but not with adoptive parents. *Child Maltreatment*, 14: 369-375.

- Jeugdzorg Nederland (2011). *Brancherapportage Jeugdzorg*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- Johnson, D.L. (2006). *Alphacare: A family-based training program for foster parents living with and caring for sexually abused children*. (Dissertation). New Jersey: State University of New Jersey.
- Johnson, K. (2005). *A retrospective support assessment study of foster and relative care providers*. Madison, Wisconsin: Children's Research Centre. (www.nccd-crc.org).
- Kendrick, A. (1998). *Abuse of children in residential and foster care: A brief review*. (Unpublished paper). Dundee: University of Dundee, Centre for Residential Child Care.
- Kerman, B., M. Freundlich en A.N. Maluccio (eds.) (2009). *Achieving permanence for older children & youth in foster care*. New York: Columbia University Press.
- Kindler, H. en D. Schmidt-Ndasi (2011). *Wirksamkeit von Massnahmen zur Prävention und Intervention im Fall sexueller Missbrauch gegen Kinder*. München: Deutsches Jugendinstitut.
- Kufeldt, K., J. Baker, L. Bennett en R. Tite (1998). *Looking after children in Canada: Interim draft report*. St. John's, NF: Memorial University.
- Lamers-Winkelmann, F. (2001). Een seksueel misbruikt kind in je huis, hoe ga je daar mee om? In: M. Delfos en N. Visscher (red.), *(Pleeg)kinderen en vreemd gedrag*. Amsterdam: SWP, 73-79.
- Lee, B.R. en R. Thompson (2008). Comparing outcomes for youth in treatment foster care and family-style group care. *Children and Youth Services Review*, 30: 746-757.
- Lev-Wiesel, R. en M. Amir (2005). Holocaust child survivors and child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 14: 69-83.
- Lieshout, J. van (1997). De ontwikkeling van het pleegouderschap. In: H. Baartman en T. Zandberg (red.), *Pleegzorg*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 13-61.
- Linden, A.P. van der, F.G.A. ten Siethoff en A.E.I.J. Zeijlstra-Rijpstra (2009). *Jeugd en recht*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Little, S.B. (2007). Grandparents raising grandchildren. *Journal of Health & Social Policy*, 22: 167-180.
- Maas, H. en R. Engler (1959). *Children in need of parents*. New York: Columbia University Press.
- Maat, A. van der (2011). Het taboe doorbreken. *Mobiël: Tijdschrift voor Pleegzorg*, 22(2): 5.
- Macaskill, C. (1991). *Adopting or fostering a sexually abused child*. London: Batsford.
- Manen, O. van (2011). 'Versterking en uitbreiding van pleegzorgplaatsingen voor kinderen die niet meer thuis kunnen wonen'. *Opzet voor het pleegzorgprogramma van Stichting Kinderpostzegels Nederland*. (Notitie). Leiden: Stichting Kinderpostzegels Nederland.
- Margolin, L. en J.L. Craft (1989). Child sexual abuse by caretakers. *Family Relations*, 38: 450-455.
- McClain, N.M. (2004). *The process of disclosing childhood sexual abuse*. (Dissertation). Texas: The University of Texas, School of Nursing at Houston.
- McFadden, E.J. (1989). Chapter 7: The sexually abused child in specialized foster care. *Child & Youth Services*, 12: 91-106.
- McFadden, E.J. en P. Ryan (1986). *Abuse in family foster homes: Characteristics of the vulnerable child*. Paper presented at the 6th International Congress on Child Abuse and Neglect. Sydney, Australia, August 1986.
- McFadden, E.J. en P. Ryan (1991). Maltreatment in family foster homes: Dynamics and dimensions. *Child & Youth Services*, 15: 209-232.

- Miller-Perrin, C.L. en R.D. Perrin (2007). *Child maltreatment. An introduction*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Milner, J.S. en J.L. Crouch (1999). Child maltreatment evaluations. *International Journal of Child & Family Welfare*, 4: 6-23.
- Minty, B. en S. Bray (2001). Allegations against foster carers: An in-depth study. *Child Abuse Review*, 10: 336-350.
- Morgan, D.L. (ed.) (1993). *Successful focus groups. Advancing the state of the art*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Most G.H.F. van der, H. Bax, G.H.M.M. ten Horn, A. Hoogwater en B.M. Trooster (red.) (2001). *Hechting en therapeutische pleegzorg. Een behandelmethodiek voor kinderen met een bedreigd perspectief*. Assen: Van Gorcum.
- Mullighan, E.P. (2008). *Children in state care commission inquiry. Allegations of sexual abuse and death from criminal conduct*. Adelaide: Commission of Inquiry South Australia.
- Nesmith, A. (2006). Factors predicting running away from foster care. *Child Welfare*, 85: 585-609.
- Oftedahl, C.L. (1989). *Characteristics of foster parents most frequently linked with the maltreatment of children*. Long Beach: California State University. ProQuest Dissertations and Theses. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/303808048?accountid=11219>.
- Oijen, S. van en P. Strijker (2010). Het verplaatsen van kinderen. In: P. van den Bergh en T. Weterings, *Pleegzorg in perspectief: Ontwikkelingen in theorie en praktijk*. Assen: Van Gorcum, 195-209.
- Ooyen-Houben, M. van (1991). *De ontwikkeling van jonge kinderen na een uithuisplaatsing. (Proefschrift)*. Leiden: Universiteit van Leiden.
- Oswald, S.H., K. Heil en L. Goldbeck (2010). History of maltreatment and mental health problems in foster children: A review of the literature. *Journal of Pediatric Psychology*, 35: 462-472.
- Pag e, R. van, W. van Miltenburg en E. Mayers Pasztor (1991). The international transfer of foster parent selection and preparatory technology: The example of the Netherlands and the United States. *Journal of Policy, Practice and Program Child Welfare League of America*, 70(2), Special issue.
- Paine, M.L. en D.J. Hansen (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22: 271-295.
- Parrott, B., A. MacIver en J. Thoburn (2007). *Independent Inquiry Report into the circumstances of child sexual abuse by two foster carers in Wakefield*. Wakefield: Authors.
- PI Research Van Montfoort (2008). *Handboek Deltamethode gezinsvoogdij. De nieuwe methode voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling*. Woerden: Van Montfoort/Collegio.
- Pleegzorg Nederland (2011). *Factsheet Pleegzorg 2010*. Utrecht: Pleegzorg Nederland.
- Ploeg, J.D. van der (2002). Pleegzorg. In: J.D. van der Ploeg (red.), *Orthopedagogische werkvelden in Nederland. Tweede, herziene druk*. Leuven: Garant, 61-69.
- Polit, D.F., T.D. Morton en C.M. White (1989). Sex, contraception and pregnancy among adolescents in foster care. *Family Planning Perspectives*, 21: 203-208.
- Polit, D.F., C.M. White en T.D. Morton (1990). Child sexual abuse and premarital intercourse among high-risk adolescents. *Journal of Adolescent Health Care*, 11: 231-234.
- Price, J. (2002). Listen to the client. Battered and abusing women speak of their early victimization in out of home placement. In: E.J. Knorth, P.M. van den Bergh en F. Verheij (eds.),

- Professionalization and participation in child and youth care*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 229-237.
- Quinton, D. (2007). Matching adopters and children. In: H. Grietens, E. Knorth, P. Durning en J. Dumas (eds.), *Promoting competence in children and families. Scientific perspectives on resilience and vulnerability*. Leuven: EUSARF & University Press Leuven, 89-123.
- Riessman, C.K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Los Angeles: Sage Publications.
- Riggs, D.W., D. King, H. Delfabbro en M. Augoustinos (2009). 'Children out of place'. Representations of foster care in the Australian news media. *Journal of Children and Media*, 3: 234-248.
- Robin, M. (1991). The social construction of child abuse and 'false allegations'. *Child & Youth Services*, 15: 1-34.
- Rosenthal, J.A., J.K. Motz, D.A. Edmondson en V. Groze (1991). A descriptive study of abuse and neglect in out-of-home-placement. *Child Abuse & Neglect*, 15: 249-260.
- Sinclair, I., C. Baker, K. Wilson en I. Gibbs (2005). *Foster children. Where they go and how they get on*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Smith, D.W., E.J. Letourneau, B.E. Saunders, D.G. Kilpatrick, H.S. Resnick en C.L. Best (2000). Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey. *Child Abuse & Neglect*, 24: 273-287.
- Smith, S.L. en J.A. Howard (1994). The impact of previous sexual abuse on children's adjustment in adoptive placement. *Social Work*, 39: 491-501.
- Spanje, M.J.A. van (1968). *Kind en pleeggezin*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
- Spencer, J.W. en D.D. Knudsen (1992). Out-of-home maltreatment - an analysis of risk in various settings for children. *Children and Youth Services Review*, 14: 485-492.
- STAP (1992). *STAP voorbereidings- en selectieprogramma in de pleegzorg*. Amsterdam: Auteur.
- STAP (1996a). *Seksueel misbruik. Confrontatie in pleegzorg*. Amsterdam: Stichting Op Kleine Schaal.
- STAP (1996a). *Seksueel misbruik. Confrontatie in pleegzorg*. Amsterdam: Stichting Op Kleine Schaal.
- Stensrud, M., A.K. Wormdal, T. Tjelflaat en A. Sørli (2007). *Omsorg og overgrep. Gransking av barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1930-årene til 1980-årene*. Trondheim: Øien & Indergaard, AS.
- Stichting Alexander (2011). *'Nergens is het zoals thuis... meestal – De jeugdzorg met de Kwaliteitsstandaarden Jeugdzorg Q4C getoetst'*. Amsterdam: Stichting Alexander.
- Stichting AZZ (2006). *Een kind is geen postpakket. 100 jaar Vereniging Kinderzorg*. Middelburg: Stichting AZZ.
- Stock, C.D. en P.A. Fisher (2006). Language delays among foster children: Implications for policy and practice. *Child Welfare*, 85: 445-461.
- Stoltenborgh, M., M.H. van IJzendoorn, E.M. Euser en M.J. Bakermans-Kranenburg (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16: 79-101.
- Strijker, J. (2009). *Kennisboek pleegzorg*. Utrecht: Stili Novi.
- Strijker, J. en E.J. Knorth (2007). Verplaatsing van pleegkinderen. Een onderzoek naar verplaatsingsgeschiedenis en plaatsingsverloop bij kinderen in de langdurige pleegzorg. *Kind en Adolescent*, 28(1): 32-45.

- Strijker, J. en S.J.M. van de Loo (2010). Placement breakdown among foster children with intellectual disabilities. *British Journal of Developmental Disabilities*, 56: 111-121.
- Swan, T.A. (1997). Problems in caring for sexually abused girls: Care providers speak out. *International Journal of Family Care*, 9: 71-87.
- Thoburn, J. (2007). *Globalisation and child welfare: Some lessons from a cross-national study of children in out-of-home care*. Norwich: University of East Anglia Social Work Monographs.
- Turnell, A. en S. Edwards (2009). *Veilig opgroeien. De oplossingsgerichte aanpak 'Signs of Safety' in jeugdzorg en kinderscherming*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Unrau, Y.A. (2007). Research on placement moves: Seeking the perspective of foster children. *Children and Youth Services Review*, 29: 122-137.
- Vera Institute of Justice (1983). *Protection of children in family foster care. A guide for social workers*. New York: Vera Institute of Justice.
- Waterhouse, R. (2000). *Report of the tribunal of inquiry into the abuse of children in care in the former county council areas of Gwynedd and Clwyd since 1974: Lost in care*. London: The Stationery Office.
- West, A. (1999). They make us out to be monsters: Images of children and young people in care. In: B. Franklin (ed.), *Social policy, the media and misrepresentation*. London: Routledge, 253-267.
- Weterings, A.M. (1984b). Een kind wordt pleegkind – hoe voelt dat? In: A.M. Weterings (red.), *Opgroeien in een pleeggezin*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 34-48.
- Wiener, A. en E. Wiener (1990). *Expanding the options in child placement*. Lanham MD: University Press of America.
- Wijk, A. van en A. Nieuwenhuis (2011). *Lastige verhalen. Een exploratief onderzoek naar valse aangiften van zedenmisdrijven door meisjes van 12-18 jaar*. Arnhem: Bureau Beke.
- William Schrikker Stichting (1975). *Jaarverslag*. Diemen: William Schrikker Stichting .
- Wilson, L. en J. Conroy, J. (1999). Satisfaction of children in out-of-home care. *Child Welfare*, 78: 53-70.
- Winokur, M.A., C.A. Crawford, R.C. Longobardi, C. Ralph en D.P. Valentine (2008). Matched comparison of children in kinship care and foster care on child welfare outcomes. *Families in Society*, 89: 338-347.
- Young, T.L., M. Riggs en J.L. Robinson (2011). Childhood sexual abuse severity reconsidered: A factor structure of CSA characteristics. *Journal of Child Sexual Abuse*, 20: 373-395.
- Zimmermann, P. (2011). *Sexuelle Gewalt gegen Kinder in Familien*. München: Deutsches Jugendinstitut.
- Zuravin, S.J., M. Benedict en M. Somerfield (1993). Child maltreatment in foster care. *American Journal of Orthopsychiatry*, 63: 589-596.

Websites:

www.childabusecommission.ie
www.nccd-crc.org

BIJLAGEN

Bijlage 1: Vragenlijst over incidenten en vermoedens

Bijlage 2: Format van de commissie-Samson voor de meldingen

Bijlage 3: Codeerschema voor de analyse van de meldingen

Bijlage 4: Leidraad voor interviews slachtoffers

Bijlage 5: Leidraad voor interviews pleegouders

BIJLAGE 1: VRAGENLIJST OVER INCIDENTEN EN VERMOEDENS

rijksuniversiteit
 groningen

Geachte respondent,

U hebt in de survey aangegeven dat bij u een of enkele gevallen bekend zijn van seksueel misbruik (incidenten/vermoedens) en hebt daarover enkele vragen beantwoord. Wij zouden u hierover nog enkele aanvullende vragen willen stellen.

INCIDENT/VERMOEDEN 1

1. Kunt u een omschrijving geven van de aard van het seksueel misbruik? (wat gebeurde er, welke handelingen vonden er plaats, in welke situatie, waren er anderen bij, hoe reageerde het kind, hoe de pleger?)

[typ of schrijf hier uw tekst]

2. Was er ook sprake van andere vormen van misbruik of mishandeling?
Graag bij deze en volgende vragen een X zetten op de plaats van het juiste rondje
 nee
 ja, nl. ... lichamenlijk mishandeling
 emotionele mishandeling
 verwaarlozing
 pesten
 intimidatie
 anders, nl.....

3. Kunt u aangeven hoe vaak het seksueel misbruik heeft plaatsgevonden?
 1 of 2 keer
 meer dan 2 keer
 dagelijks
 gemiddeld eens per week

4. Kunt u aangeven hoe lang dit seksueel misbruik heeft geduurd?
5. ... minuten ... dagen ... weken
6. ... maanden ... jaren
7. ... onregelmatig verspreid over ... dagen ... weken
8. ... maanden ... jaren

5. Betrof dit incident/vermoeden de pleegzorg, een gezinshuis of een residentiële instelling?

- 0 pleegzorg
- 0 gezinshuis
- 0 residentiële instelling

6. In de volgende tabel wordt aanvullende informatie gevraagd over een aantal kenmerken van slachtoffer, dader en situatie, over dit incident/vermoeden:

	jongen/ meisje?	kinder- beschermings- maatregel?	betreft het een kind met een lichte verstandelijke beperking?	pleegkind?	leeftijd kind?
Slachtoffer	0 jongen 0 meisje	0 civielrechtelijk 0 strafrechtelijk 0 geen maatregel 0 mij onbekend	0 ja 0 nee 0 (mij) onbekend	0 ja 0 nee 0 onbekend	0jaar
Slachtoffer	heeft het kind het seksueel misbruik kenbaar gemaakt?	zo ja, hoe?			
	0 ja 0 nee 0 (mij) niet bekend	0 gepraat met ... 0 contact gezocht met... 0 door bepaald gedrag, nl 0 andere signalen, nl.....			
dader of daders	M/V? (aantal)	relatie dader(s)-slachtoffer? (meerdere antwoorden mogelijk)		leeftijd dader(s)	
	0 jongen (...) 0 meisje (...) 0 man (...) 0 vrouw (...)	0 (pleeg)ouder 0 biologische ouder 0 medewerker instelling, nl..... 0 groepsgenoot 0 meerdere groepsgenoten		0jaar 0jaar 0jaar 0jaar 0jaar	
Situatie	binnen/ buiten de instelling?	anderen aanwezig?			
	0 binnen 0 buiten	0 ja 0 nee 0 (mij) niet bekend			
Instelling	hoe is er door de instelling (of pleegzorgorganisatie) gereageerd op het vermoeden van seksueel misbruik?				
	0 contact gezocht met het kind 0 gepraat met het kind 0 bescherming gezocht voor het kind, nl.... 0 maatregelen getroffen tegen dader, nl..... 0 de instelling / organisatie heeft het signaal niet gezien 0 de instelling / organisatie heeft het signaal pas later gezien				

Voor zover door u aangegeven, wilt u deze vragen ook beantwoorden voor incident/vermoeden 2?

INCIDENT/VERMOEDEN 2

7. Kunt u een omschrijving geven van de aard van het seksueel misbruik? (wat gebeurde er, welke handelingen vonden er plaats, in welke situatie, waren er anderen bij, hoe reageerde het kind, hoe de pleger?)

[*typ of schrijf hier uw tekst*]

8. Was er ook sprake van andere vormen van misbruik of mishandeling?

nee

ja, nl. ... lichamelijk mishandeling

emotionele mishandeling

verwaarlozing

pesten

intimidatie

anders, nl...

9. Kunt u aangeven hoe vaak het seksueel misbruik heeft plaatsgevonden?

1 of 2 keer

meer dan 2 keer

dagelijks

gemiddeld eens per week

10. Kunt u aangeven hoe lang dit seksueel misbruik heeft geduurd?

... minuten ... dagen ... weken

... maanden ... jaren

... onregelmatig verspreid over ... dagen ... weken

... maanden ... jaren

11. Betrof dit vermoeden/incident de pleegzorg, een gezinshuis of een residentiële instelling?

pleegzorg

gezinshuis

residentiële instelling

12 . In de volgende tabel wordt aanvullende informatie gevraagd over een aantal kenmerken van slachtoffer, dader en situatie, over dit vermoeden:

	jongen/ meisje?	kinder- beschermings- maatregel?	betreft het een kind met een lichte verstandelijke beperking?	pleegkind?	leeftijd kind?
Slachtoffer	0 jongen 0 meisje	0 civielrechtelijk 0 strafrechtelijk 0 geen maatregel 0 mij onbekend	0 ja 0 nee 0 (mij) onbekend	0 ja 0 nee 0 onbekend	0jaar
Slachtoffer	heeft het kind het seksueel misbruik kenbaar gemaakt?	zo ja, hoe?			
	0 ja 0 nee 0 (mij) niet bekend	0 gepraat met ... 0 contact gezocht met... 0 door bepaald gedrag, nl 0 andere signalen, nl.....			
dader of daders	M/V? (aantal)	relatie dader(s)-slachtoffer? (meerdere antwoorden mogelijk)		leeftijd dader(s)	
	0 jongen (...) 0 meisje (...) 0 man (...) 0 vrouw (...)	0 (pleeg)ouder 0 biologische ouder 0 medewerker instelling, nl. ... 0 groepsgenoot 0 meerdere groepsgenoten		0jaar 0jaar 0jaar 0jaar 0jaar	
Situatie	binnen/ buiten de instelling of pleeggezin?	anderen aanwezig?			
	0 binnen 0 buiten	0 ja 0 nee 0 (mij) niet bekend			
Instelling	hoe is er door de instelling (of pleegzorgorganisatie) gereageerd op het vermoeden van seksueel misbruik?				
	0 contact gezocht met het kind 0 gepraat met het kind 0 bescherming gezocht voor het kind, nl. ... 0 maatregelen getroffen tegen dader, nl. ... 0 de instelling / organisatie heeft het signaal niet gezien 0 de instelling / organisatie heeft het signaal pas later gezien				

13. Bezit uw instelling ten behoeve van ons onderzoek schriftelijke protocollen of regelingen (in papieren of digitale vorm) voor:
(graag een kruisje X zetten in het betreffende hokje)

	ja	nee, want zulke documenten bestaan niet	nee, want zulke documenten zijn vertrouwelijk
preventief beleid t.a.v. seksueel misbruik van kinderen			
aanstellingsbeleid (bijvoorbeeld screening van nieuwe medewerkers op risico's inzake seksueel misbruik)			
personeelsbeleid (bijvoorbeeld scholing van personeel)			
meldingsprocedure voor medewerkers klachtenprocedure voor medewerkers			
meldingsprocedure voor ouders klachtenprocedure voor ouders			
meldingsprocedure voor jeugdigen klachtenprocedure voor jeugdigen			

14. Is het beleid met betrekking tot preventie en aanpak van seksueel misbruik onderdeel van een breder veiligheidsbeleid?

- 0 ja
0 nee
0 onbekend

Indien ja: bezit uw instelling ten behoeve van ons onderzoek schriftelijke protocollen of regelingen (in papieren of digitale vorm) van zulk beleid?

- 0 ja
0 nee
0 onbekend

15. Vindt u dat de professionalisering van uw instelling in de periode dat u daar werkzaam bent heeft bijgedragen aan een veilige opvoedingssituatie?

- 0 ja
0 nee
0 onbekend

16. Hebben de door u genoemde incidenten/vermoedens van seksueel misbruik binnen uw instelling geleid tot verandering van het beleid met betrekking tot:
(graag een kruisje **X** zetten in het betreffende hokje)

	ja	nee	onbekend
preventie			
aanstelling van personeel (bijvoorbeeld screening van nieuwe medewerkers)			
scholing van personeel			
meldingsprocedure voor medewerkers klachtenprocedure voor medewerkers			
meldingsprocedure voor ouders klachtenprocedure voor ouders			
meldingsprocedure voor jeugdigen klachtenprocedure voor jeugdigen			

Nogmaals onze hartelijke dank voor uw tijd en medewerking aan dit onderzoek!

U kunt de ingevulde vragenlijst als bijlage bij de-email terugsturen naar: onderzoekjeugdzorg@rug.nl

Met vriendelijke groeten, mede namens het onderzoeksteam

Prof.dr. M.C. Timmerman
email: m.c.timmerman@rug.nl

FORMULIER VOOR HET MELDPUNT VAN DE COMMISSIE-SAMSON

Het onderzoek van de commissie-Samson gaat over signalen van seksueel misbruik van kinderen die op gezag van de overheid vanaf 1945 in instellingen (rijksjeugdinrichtingen, particuliere jeugdinrichtingen en internaten, kindertehuizen) of pleeggezinnen zijn geplaatst en de reactie van leidinggevenden en toezichthouders. Het misbruik kan zowel gepleegd zijn door personeelsleden als door groepsgenoten. In dit formulier worden vragen gesteld die tot doel hebben inzicht te krijgen in de aard en omvang van seksueel misbruik, de omstandigheden waaronder het plaatsvond, eigenschappen en relaties van de betrokkenen. Naar mate meer bekend wordt, kan de commissie beter aanbevelingen doen zodat in de toekomst seksueel misbruik van uit huis geplaatste kinderen zoveel mogelijk wordt voorkomen, dan wel dat het tijdiger kan worden gesignaleerd en goed wordt aangepakt.

Gebruik van de informatie

Uiteraard wordt uw melding vertrouwelijk behandeld. De informatie wordt samen met andere meldingen bewerkt en in een database opgeslagen die eigendom is van de commissie. De informatie wordt voor aanbevelingen in het eindrapport geanalyseerd op mogelijke patronen in seksueel misbruik. Informatie aan derden wordt alleen met toestemming van de melder of op geanonimiseerde wijze verstrekt. Slechts wanneer sprake is van een acuut dreigende en schrijnende situatie voor het slachtoffer, kan informatie aan het Openbaar Ministerie en/of de Inspectie Jeugdzorg worden doorgeleid zonder toestemming van betrokkene.

ALGEMEEN

Datum van de melding?
Uw naam?
Uw telefoonnummer?
U bent... zelf slachtoffer/ ouder/ familie/ kennis/ professional/ overig, namelijk?
Wat is uw leeftijd op dit moment?
Indien een ander meldt: wat is de naam van het slachtoffer?
Is het slachtoffer een man of een vrouw, een jongen of een meisje?

DE INSTELLING/ HET PLEEGGEZIN

Met de vragen over de instelling en het pleeggezin wil de commissie nagaan of seksueel misbruik in bepaalde instellingen en pleeggezinnen vaker voorkomt. Het kan ertoe leiden dat de overheid hier nadrukkelijker moet ingrijpen.

Het onderzoek van de commissie gaat alleen over kinderen die op last van de overheid in instellingen en/of pleeggezinnen zijn geplaatst. Dat betekent dat een kinderrechter in een kindbeschermingszaak of een jeugdstrafzaak de beslissing tot uithuisplaatsing moet hebben genomen.

Soms vonden ouders zelf het beter voor de ontwikkeling van hun kind dat deze op een andere plek dan thuis opgroeide. Ook in die gevallen kan het kind in een instelling of pleeggezin seksueel misbruikt zijn. De commissie onderzoekt deze gevallen echter niet.

In welke instelling(en)/ pleeggezin(nen) is het misbruik gepleegd?
Weet u of de kinderrechter heeft beslist over de uithuisplaatsing? Zo ja, weet u wat de reden van uithuisplaatsing van het slachtoffer was?
Waren er bijzondere problemen (bijvoorbeeld: een lichamelijke of verstandelijke beperking, seksueel misbruik thuis; psychiatrische problemen; ouders overleden)? Zo ja, welke problemen?
In welke periode verbleef het slachtoffer in de instelling(en)/ het pleeggezin/ de pleeggezinnen?

HET SEKSUEEL MISBRUIK

De volgende vragen over het seksueel misbruik kunnen als indringend en pijnlijk worden ervaren. Seksueel misbruik kent vele vormen. Om gedragingen op juiste waarde te kunnen schatten, moet er zoveel mogelijk zicht komen op de feitelijke handelingen en omstandigheden. Wij vragen daarvoor uw begrip. Als u bepaalde vragen niet wilt of kunt beantwoorden, dan kunt u dit ook aangeven.

Hoe oud was het slachtoffer toen het seksueel misbruik begon?
In welk jaar/jaren vond het misbruik plaats?
Hoe lang ging het misbruik door?
Hoe vaak vond het misbruik plaats?
Kunt u de situatie beschrijven waardoor volgens u het seksueel misbruik kon plaatsvinden?
Welke seksuele handelingen vonden er bij u/het slachtoffer plaats (betasten boven/ onder de kleding, betasten borsten, betasten geslachtsorganen, aftrekken, geslachtsgemeenschap anaal, vaginaal, oraal)?
Welke seksuele handelingen moest u/het slachtoffer verrichten bij de pleger (betasten boven/ onder de kleding, betasten borsten, betasten geslachtsorganen, aftrekken, geslachtsgemeenschap anaal, vaginaal, oraal)?

Werd bij het seksueel misbruik geweld gebruikt of ermee bedreigd? Werd er tijdens het verblijf op andere momenten geweld gebruikt. Zo ja, waar bestond dat uit?

--

Waar en bij welke gelegenheid vond het seksueel misbruik plaats (bijvoorbeeld op eigen kamer, in de douche, bij de groepsleider thuis, 's nachts, bij groepsactiviteiten)?

--

Waren daar ook anderen bij aanwezig?

--

Hoe hebt u/heeft het slachtoffer zich in die situatie staande kunnen houden?

--

Welke gevolgen hebt u/heeft het slachtoffer door het misbruik in zijn/haar latere leven ondervonden?

--

DE PLEGER

Informatie over de pleger heeft twee doelen. In de eerste plaats zoekt de commissie naar situaties/omstandigheden die een verhoogd risico op seksueel misbruik inhouden. Wanneer deze risicofactoren bekend zijn, kan in de toekomst seksueel misbruik vaker worden voorkomen. Een deel van de risicofactoren kan worden verklaard door de persoonlijke omstandigheden van de pleger. In de tweede plaats kunnen zaken geschikt zijn om strafrechtelijk te vervolgen. In die gevallen wordt de informatie met toestemming van betrokkene aan het Openbaar Ministerie overgedragen.

Met informatie over de pleger, het slachtoffer en de gedragingen bij het seksueel misbruik heeft het Openbaar Ministerie een aanknopingspunt om tot vervolging over te gaan.

Wie was/waren de pleger(s) van het misbruik (namen)?
Wat was de leeftijd van de pleger(s) van het misbruik, tijdens het misbruik?
Wat was de relatie van de pleger tot het slachtoffer (groepsleider, (pleeg)ouder, groepsgenoot, anders: namelijk)?
Wat weet u verder nog over de pleger?

DE LEIDING

De commissie-Samson heeft als opdracht na te gaan of leidinggevenden en/of toezichthouders op de hoogte waren van het seksueel misbruik en zo ja, hoe ze daar vervolgens mee om zijn gegaan. Met de beantwoording van onderstaande vragen wordt duidelijk in hoeverre leidinggevenden alert waren en ingrepen bij seksueel misbruik.

Is het misbruik aan de leiding/directie van de instelling(en) of bij bijvoorbeeld de (gezins)voogd of een andere vertrouwenspersoon gemeld/verteld?
Door wie is dit gemeld/verteld?
Indien ja, hoe werd er op dit signaal gereageerd?
Weet u wat er concreet met het signaal is gedaan? (bijvoorbeeld maatregelen om herhaling te voorkomen, aangifte, straf, overplaatsing)
Is er een klacht ingediend en bij wie? (u kunt bijvoorbeeld denken aan klachtenprocedures in de instellingen, klachten bij het AMK of de Inspectie)?
Indien nee, waarom heeft u/het slachtoffer er nooit met anderen over gesproken?

DE POLITIE

Strafrechtelijke vervolging begint met een aangifte bij de politie. Niet elk contact met de politie is echter een aangifte. Omdat een strafrechtelijke procedure bijzonder ingrijpend is voor alle betrokkenen is er een richtlijn van het OM dat de politie met de melder eerst een informatief gesprek voert waarbij betrokkene geïnformeerd wordt over de consequenties van een aangifte en de politie een eerste inschatting maakt van een succesvolle opsporing (bijv. kan het misbruik bewezen worden). Om de voortgang van een zaak waarin aangifte is gedaan te kunnen volgen en te kunnen beoordelen of de politie terecht zaken (niet verder) heeft opgepakt, worden onderstaande vragen gesteld. Naar mate u meer antwoorden kunt geven, kan het OM uw aangifte gemakkelijker vinden. De beantwoording is niet verplicht.

Indien u alsnog aangifte wilt doen, kunt u daarvoor naar de politie in uw woonplaats gaan. Een aangifte betekent overigens niet automatisch dat er ook strafproces gaat komen. Zowel de politie als de Officier van Justitie zullen eerst kijken of de zaak strafrechtelijk verjaard is. De verjaringstermijn verschilt per delict.

Wanneer u de eerste vraag met nee of informatief gesprek beantwoordt, kunt u de volgende vragen overslaan en verder gaan met de laatste vraag in dit blok.

Is er aangifte bij de politie gedaan, of heeft u alleen een informatief gesprek gehad?
Wanneer is de aangifte gedaan?
Indien u de aangifte niet zelf heeft gedaan, wie heeft dan de aangifte gedaan?
Is er voor de aangifte getekend?
Wat is het nummer van de aangifte?
Weet u bij welk politiekorps en waar aangifte is gedaan?
Weet u wat de politie met de aangifte heeft gedaan? Zo ja wat?
Mogen uw gegevens doorgegeven worden aan het Openbaar Ministerie (OM)?

HULPVERLENING

Het is mogelijk dat herinneringen aan seksueel misbruik en de omstandigheden waaronder dat plaatsvond tot gevoelens van verwarring of verdriet hebben geleid.

Heeft u behoefte aan hulp?

De commissie-Samson heeft met Slachtofferhulp Nederland afspraken gemaakt voor begeleiding. Het telefoonnummer is 0900-9999001. Wanneer u hulp wilt krijgen bij onderzoek naar actuele zaken van seksueel misbruik van minderjarigen, kunt u het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling benaderen. Telefoon 0900-1231230.

AFSLUITENDE VRAGEN/ OPMERKINGEN

Mag de commissie (telefonisch) contact met u opnemen voor nadere informatie?
Bent u bereid om gehoord te worden door de (onderzoekers) van de commissie?
Wilt u verder op dit moment nog iets melden?

De commissie dankt u hartelijk voor uw tijd. Uw informatie wordt toegevoegd aan andere meldingen. De commissie-Samson zal in het najaar van 2012 een rapport uitbrengen over haar bevindingen.

In de tussentijd zullen op de website van de commissie berichten over de voortgang van het onderzoek worden geplaatst.

BIJLAGE 3: CODEERSHEMA VOOR DE ANALYSE VAN DE MELDINGEN

Tabel 3 Codeerschema voor meldingen seksueel misbruik pleegzorg (kerncodes)

A. Context van de uithuisplaatsing

- Redenen voor de uithuisplaatsing
- Eerder seksueel misbruik van het kind
- Eerdere plaatsingen

B. Karakteristieken van het seksueel misbruik

- Ernst
 - o Meer intrusieve handelingen
 - o Dader een verzorgingsfiguur (volwassene)
 - o Meerdere daders
 - o Geweld bij het seksueel misbruik
- Waar vond het misbruik plaats?
 - o Thuis
 - o Onderweg
 - o Elders
- Waren er nog andere vormen van mishandeling in het pleeggezin behalve het seksueel misbruik?
 - o Fysiek geweld
 - o Geestelijk geweld
 - o Verwaarlozing
 - o Geweld tegen andere leden van het pleeggezin
- Wordt beschreven hoe het misbruik is ontstaan?
 - o Gelegenheidsmisbruik
 - o Het misbruik ontstond al stoeiend
 - o Het misbruik is geleidelijk aan ontstaan
 - o Het misbruik ontstond plots
 - o Het misbruik ontstond bij een bepaalde gelegenheid
 - o Het misbruik ontstond vanuit een negatieve omstandigheid in het leven van de dader
 - o Dader werd 'verliefd' op het pleegkind
 - o Het misbruik vond plaats in de context van straf
 - o Andere manier
 - o Geen info gegeven

C. Karakteristieken van de dader

- Dader is
 - o pleegvader
 - o pleegmoeder
 - o eigen zoon pleegouders
 - o eigen dochter pleegouders
 - o ander pleegkind
 - o iemand uit gezin oorsprong pleegkind
 - o familielid van het pleeggezin
 - o andere
- Worden er negatieve gedragskarakteristieken van de dader(s) genoemd? Welke?

- Worden er positieve gedragskarakteristieken van de dader(s) genoemd? Welke?
- Worden er bijzonderheden gemeld met betrekking tot de situatie van de dader(s)?

D. Karakteristieken van het pleeggezin

- Structuur van het pleeggezin
- Sociale positie van het pleeggezin
- Opvoeding in het pleeggezin
- Pleeggezin is geïsoleerd en schermt zich af van de buitenwereld
- Wordt er iets gemeld over de sfeer in het pleeggezin? Wat?
- Wordt er interpersoonlijk geweld gemeld in het pleeggezin?
- Is er sprake van deprivatie of armoedige levensomstandigheden in het pleeggezin?

E. Hoe hield slachtoffer zich staande en ging het om met het misbruik?

- Vluchtgedrag (ook vermijden van contact met dader)
- Zich terugtrekken en afschermen
- Het maar doorstaan
- Denken dat 'het' erbij hoort
- Er onder lijden
- Zich verzetten en ertegen ingaan
- Troost zoeken in de eigen gedachten
- Compensatie zoeken (bijv. in schoolse prestaties)
- Ontkennen ('Het is niet gebeurd')
- Zichzelf uitschakelen

F. Signalen en hoe ermee werd omgegaan

- Het kind vertelt van het misbruik
 - Aan wie?
 - Wanneer?
- Het kind vertelt het misbruik niet, omdat:
 - het meent toch niet te zullen worden geloofd
 - het te bang is
 - het te beschaamd is
 - het niet de kans krijgt (bijv. er zijn steeds anderen bij als het de voogd spreekt)
 - het denkt dan terug naar een instelling te zullen moeten
 - het zich te zwak voelt
 - het zich te afhankelijk voelt
 - het niet begreep wat er gebeurde en het misbruik niet kon benoemen
 - het niet wist waar of aan wie je zoiets kon vertellen/melden
 - het niet wist dat je zoiets kon aan iemand kon melden
 - de dader betrappt wordt
 - andere
 - geen info
- Reacties wanneer pleegkind vertelt van het misbruik:
 - het wordt afgedaan als fantasie
 - 'je liegt'

- laconiek (bijv. het wordt weggelachen, 'het was een spelletje')
- 'hoe haal je het in je hoofd, je hebt het toch goed nu?'
- ontkenning
- straf
- 'het zal wel meevallen'
- 'jij hebt het uitgelokt'
- 'je had het eerder moeten zeggen'
- 'je moet er maar niets van zeggen'
- 'je moet beter oppassen'
- 'we zullen het in de gaten houden'
- 'je stelt je aan'
- 'het zal niet weer gebeuren'
- er wordt niet geluisterd
- men weet niet hoe ermee om te gaan
- kind wordt geloofd en er wordt geluisterd (d.w.z. er volgt actie: verplaatsing, stappen naar politie en gerecht)
- het kind wordt verplaatst maar dat is om een andere reden dan het misbruik
- andere reacties
- geen info

- Wordt er iets vermeld over de context (van de jeugdzorg)?

- seksualiteit en seksueel misbruik zijn taboe-onderwerpen
- pleegkind voelt zich gestigmatiseerd
- er is weinig of geen contact met de voogd
- er is weinig of geen contact met pleegzorgwerkers
- er is nauwelijks of geen toezicht vanuit jeugdzorg
- er wordt niet gepraat met kinderen
- andere dingen

BIJLAGE 4: LEIDRAAD VOOR INTERVIEWS SLACHTOFFERS

(Begroeting)

(Inleiding)

- (Hier verwijzen naar de melding, de informatie die we van de commissie-Samson hebben gekregen en het telefonische contact)

Interview

- Kunt u me vertellen hoe u destijds in pleegzorg bent terecht gekomen?
- Wat weet u nog van de periode voor u in het pleeggezin was?
- Wat weet u nog over de eerste dag/de eerste periode in het gezin?
- Kunt u eens schetsen wat voor gezin dit pleeggezin eigenlijk was? Kunt u daar iets over vertellen? Hoe ging het er aan toe in het gezin?
- Weet u nog wanneer het seksueel misbruik begon? Kan u daar wat van vertellen?
- Wat weet u te vertellen van de dader(s)?
- Hoe zag uw leven in het pleeggezin eruit?
- Hoe hield u zich staande als kind?
- Waar kon u destijds naar toe? Kon u ergens terecht om te vertellen over het misbruik?
- Heeft u aan iemand iets verteld over het misbruik als kind? Aan wie? Hoe verliep dat? Wat gebeurde er dan?
- Wanneer is het misbruik gestopt? Weet u daar nog iets over?
- Hoe kwam het dat het kon stoppen?
- Kunt u iets vertellen over uw leven nadat u uit het pleeggezin/uit jeugdzorg weg was?
- Hoe ziet uw leven er nu uit?
- Kunt u vertellen waarom u zich bij de commissie-Samson heeft gemeld?
- De commissie-Samson wil niet alleen onderzoek doen naar wat er in het verleden in pleeggezinnen en tehuizen is gebeurd, maar hieruit ook lessen trekken zodat het in de toekomst niet meer gebeurt dat kinderen er worden misbruikt. Heeft u tips voor jeugdzorg en pleegzorg om seksueel misbruik in pleeggezinnen en tehuizen te voorkomen?

Afsluiting

Samenvatting, vragen om bevestiging. Heeft u nog aanvullingen op de vragen die ik gesteld heb? Heeft u nog vragen voor mij? Bedankt voor het meewerken aan het interview. Als u nog iets wil toevoegen aan het gesprek dan kunt u contact opnemen met (naam en adres onderzoeker).

BIJLAGE 5: LEIDRAAD VOOR INTERVIEWS PLEEGOUDERS

Begroeting

Inleiding

Ik zou willen beginnen met het uitleggen van het doel van dit interview. Dit interview heeft als doel het vastleggen van de ervaringen van pleegouders met pleegkinderen die seksueel misbruikt zijn. Ik zal straks meerdere vragen stellen over dit onderwerp die u mag beantwoorden. Ik heb een recorder meegenomen om het interview op te nemen. Vindt u het goed als ik ons gesprek opneem? Zo hoef ik niet alles op te schrijven wat u zegt en kan ik later ons gesprek naluisteren. Het bandje wordt na gebruik gewist. Alle gegevens zullen zeer vertrouwelijk verwerkt worden. Ik stuur een kopie van het verslag naar u toe. Zo kunt u controleren of ik goed heb genoteerd wat u heeft gezegd en kan u laten weten of u het eens bent met wat er geschreven is. Het interview zal ongeveer anderhalf uur duren. Heeft u nog vragen over wat ik zojuist verteld heb?

Interview

(Algemene informatie: naam, geslacht, leeftijd, opleiding/werk, hoeveel pleegkinderen, netwerk of bestands, hoeveel eigen kinderen etc.)

1. Ervaringen met seksueel misbruik van kinderen die in het pleeggezin komen

a) Werd in uw gezin ooit een kind geplaatst via de pleegzorg dat het slachtoffer van seksueel misbruik was of bij wie een sterk vermoeden leefde dat het slachtoffer hiervan was?

- Hoe is dit gegaan?
- Wist u van te voren dat er sprake is geweest van seksueel misbruik?
- Hoe werd dit aan u meegedeeld?
- Wat werd u verteld?
- Kunt u wat vertellen over dit kind (gedrag, emoties, signalen...)?
- Wat betekende/betekent het gegeven dat het kind slachtoffer was van misbruik voor de situatie in uw gezin?
- Waar liepen/lopen jullie tegenaan in de dagelijkse omgang met en de opvoeding van dit kind?
- Welke behoeften hadden/ hebben jullie in de omgang met en de opvoeding van dit kind?

b) Bent u ooit in de loop van een plaatsing van een pleegkind in uw gezin te weten gekomen dat het slachtoffer was van seksueel misbruik?

- Hoe bent u dit te weten gekomen?
- Zag u bepaalde signalen bij dit kind die u eraan deden denken dat het slachtoffer van misbruik zou kunnen zijn?
- Wat gebeurde er vervolgens?
- Kunt u wat vertellen over dit kind (gedrag, emoties, signalen...) en de manier waarop het in uw gezin terecht is gekomen?
- Wat betekende/betekent dit voor de situatie in uw gezin?
- Waar liepen/lopen jullie tegenaan in de dagelijkse omgang met en de opvoeding van dit kind?
- Welke behoeften hadden/ hebben jullie in de omgang met en de opvoeding van dit kind?

2. Voorbereiding op seksueel misbruik bij kinderen die in pleegzorg komen

Als het goed is heeft u een cursus (STAP of onder andere benaming) gevolgd voordat u pleegouder werd over het pleegouderschap. Hoe kwam het onderwerp seksueel misbruik hierin naar voren?

- Wat wist u over het thema seksueel misbruik bij kinderen voor de aanvang van deze cursus?
- Wat heeft u in deze cursus over het onderwerp geleerd?
- Wat heeft u gemist in deze cursus?
- Welke tips/suggesties heeft u op basis van uw ervaringen voor de professionals die deze cursus aanbieden?

3. Pleegzorg en pleegzorgwerkers in geval van plaatsing van een seksueel misbruikt kind

Wat vindt u van de instelling voor pleegzorg?

- Heeft uw gezin specifieke hulp ontvangen van pleegzorg bij dit kind?
- Waaruit bestond deze hulp?
- Wat waren/zijn uw verwachtingen van de pleegzorg en de pleegzorgwerkers?
- Hoe zou een goede begeleiding van pleeggezinnen die zorgen voor een slachtoffer van seksueel misbruik er volgens u uit moeten zien?

4. Heeft u tips voor andere pleegouders die een slachtoffer van seksueel misbruik als pleegkind hebben?

Afsluiting

Samenvatting, vragen om bevestiging. Heeft u nog aanvullingen op de vragen die ik gesteld heb? Heeft u nog vragen voor mij? Bedankt voor het meewerken aan het interview. Als u nog iets wil toevoegen aan het gesprek dan kunt u contact opnemen met (naam en adres onderzoeker).